

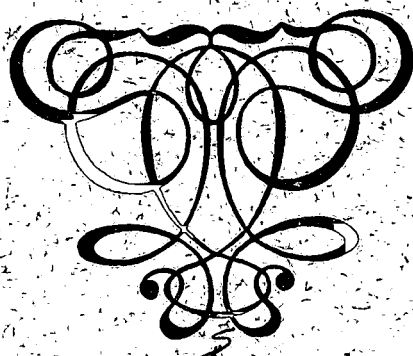
STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

FÖR

POLITIK · STATISTIK · EKONOMI

NY FÖLJD UTGIVEN AV

FAHLBECKSKA STIFTELSEN

ÅRG. 55

1952

HÄFTE 1

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFTS EXPEDITION, LUND

DISTRIBUTÖR: C. W. K. GLEERUP

Lösnummer av detta häfte kostar kr. 3:50

kommer att under år 1952 liksom hittills innehålla dels vetenskapliga uppsatser i statsvetenskap — »politik» i ordets äldre och mera omfattande bemärkelse —, statistik och ekonomi, dels en avdelning översikter och meddelanden, avsedd att hålla läsaren à jour med vad som händer och skrives å hithörande områden, dels slutligen mera ingående granskningar av utkommande, framför allt svensk, men jämval annan nordisk samt utländsk statsvetenskaplig litteratur. Tidskriften vill framträda som ett organ för vetenskaplig orientering och diskussion i de ämnen, vilka falla inom den angivna ramen.

Tidskriftens redaktion handhaves, under överinseende av Fahlbeckska stiftelsens kollegium (professorerna N. NILSSON-STJERNQUIST, E. FAHLBECK, C. E. QUENSEL, J. ÅKERMAN, G. CARLSSON, S. BOLIN och E. GJERSTAD), närmast av professor E. FAHLBECK, Lund, som redaktionssekreterare och ansvarig utgivare, under medverkan av professor C. A. HESSLER, Uppsala (litteraturgranskningar) och docent E. THERMENIUS, Stockholm (översikter och meddelanden).

Tidskriften utkommer som hittills i 5 häften om året. Prenumerationspriset är 15 kr. pr. år.

Prenumeration kan ske antingen genom bokhandel eller direkt hos »Statsvetenskaplig Tidskrifts Expedition, Lund», postgiro nr 279565, (ej hos redaktionen).

Eftertryck av tidskriftens artiklar och övriga innehåll utan angivande av källan förbjödes.

Lund i januari 1952.

FAHLBECKSKA STIFTELSEN

INNEHÅLL

UPPSATSER:

NELSON, ALVAR, Yttrandefrihetens gränser	1
HOLMBERG, HÅKON, Förslag om inrättande av ett militieombudsmanåmbete i Finland	20

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN:

Konstitutionella och kommunala förslag framlagda för 1952 års riksdag. Av IVAR BESKÖV	31
Skiljaktiga beslut i riksdagens kamrar. Av GUSTAF PETRÉN	36
Arvid Mauritz Posses utnämning till justitiestatsminister 1840. Av GUNNAR GERDNER	39
Statskunskapen vid universitet och högskolor år 1951	44
Kungörelse angående Stockholms stads forskningsstipendier	49

LITTERATURGRANSKNINGAR:

Rättshistoriska studier. Anm. av NILS EDLING	50
Eyvind Bratt, Småstaterna i idéhistorien. Anm. av KARL-GUSTAF HILDEBRAND	53
Gert Hornwall, Regeringskris och riksdagspolitik 1840—1841. Anm. av GUNNAR GERDNER	57
Georg-Karlsson, Adaptability and communication in marriage. Anm. av SVEN MOBERG	66
David Mittrany, Marx against the peasant. Anm. av LARS FRYKHOLM	72
Robert Green McCloskey, American conservatism in the age of enterprise. Anm. av LARS FRYKHOLM	72
Tidskriftsöversikt. Av H. MEIJER	74

BERÄTTELSE över Fahlbeckska stiftelsens verksamhet år 1951	77
--	----

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

FÖR

POLITIK — STATISTIK — EKONOMI

NY FÖLJD

UTGIVEN AV

FAHLBECKSKA STIFTELSEN

FEMTIOFEMTE ÄRGÅNGEN
(*NY FÖLJD ÄRG. 34*)

1952

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFTS EXPEDITION, LUND

REDAKTION:
FAHLBECKSKA STIFTELSENS KOLLEGIUM

REDAKTIONSSSEKRETERARE OCH ANSVARIG UTGIVARE:
ERIK FAHLBECK

LUND
HÅKAN OHLSSONS BOKTRYCKERI
1 9 5 2

INNEHÅLL

UPPSATSER

	Sid.
EK, HILDING, Bidrag till tolkningen av Regeringsformen § 35	396
ELVANDER, NILS, Danmarks Retsforbund. Idéer och historia	81
HECKSCHER, GUNNAR, Mål och metoder inom statskunskapen	283
HOLMBERG, HÅKON, Förslag om inrättande av ett militieombudsmannaämbete i Finland	20
NELSON, ALVAR, Yttrandefrihetens gränser	1
OS, AUDVAR, Ombudsmannen for Forsvaret i Norge	405
PALME, SVEN ULRIC, Ekonomi och politik i västmaktsdiplomati 1941—1945. Några synpunkter	220
ROHTLIEB, CURT, Josef Schumpeters testamente	324
SAMBERGS, ÅKE, Den svenska landshypoteksinstitutionen	308
STJERNQUIST, NILS NILSSON-, Samhällsutvecklingen och statskunskapens arbetsfält	189
STJERNQUIST, PER NILSSON-, Samhällsutvecklingen och rättsvetenskapens arbetsfält	198
WADÉN, INGEL, Utgallring av kommunal myndighets handlingar	371
WESTERSTÅHL, JÖRGEN, Begreppet samhällsklass	297
— —, Ett allmänt statsvetenskapligt forskningsprogram	206
WINBERG, ISAK P., Officiell svensk jordbruksstatistik under 150 år	111

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDE

ANDRÉN, NILS, Riksdagen och utrikespolitiken 1951	243
BENNICH, LARS, Pakistans konstitution	150
BESKOW, IVAR, Konstitutionella och kommunala förslag framlagda för 1952 års riksdag	31
ELVANDER, NILS, Sveriges rättsförbund	137
VON FRIESEN, HANS, 1951 års brittiska underhusval	142
GERDNER, GUNNAR, Arvid Mauritz Posses utnämning till justitiestatsminister 1840	39
G. HKR, Internationell kongress för statskunskap	350
GRYM, GÖSTA, Interpellationer och enkla frågor 1945—1949	249
KJELLIN, MAJA, 1809 års regeringsform. Några aktstycken i faksimile bely- sande dess tillkomst	48
Kungörelse angående Stockholms stads forskningsstipendier	49
LÖNN, GUNNAR, Svenska landskommunernas förbund	331
NILSON, STEN S., Nye undersøkelser av politiske valg	256

	Sid.
NYMAN, OLLE, Nya synpunkter på Georg III och på Peel	254
PETRÉN, GUSTAF, Skiljaktiga beslut i riksdagens kamrar	36
QUENSEL, C.-E., Mandatfördelningen vid andrakammarvalen	259
RAMSTEDT, TOLLE, Konstitutionella och kommunala frågor vid vårsessionen av 1952 års riksdag	414
Statskunskapen vid universitet och högskolor år 1951. Av MAJA KJELLIN, GUSTAF VIDHÖG, ARNE LUNDMARK och GUNNAR GERDNER	44
STEN JR, HEMMING, Ämneskonferens i statskunskap	154
SUNDBERG, HALVAR G. F., Portvaktsstrejken och hälsovårdsstadgan	131
— —, Hälsovårdsstadgan och näringarna	425

LITTERATURGRANSKNINGAR

AHLANDER, BJÖRN, Om rätt och rättstillämpning. Anm. av <i>Lars Boman</i>	274
ARRHÉN, ERIK, Lars Olsson i Groröd. Anm. av <i>Hans Cavalli</i>	440
BRATT, EYVIND, Småstaterna i idéhistorien. Anm. av <i>Karl-Gustaf Hildebrand</i>	53
BRUSEWITZ, AXEL, Kungamakt, herremakt, folkmakt. Anm. av <i>Olle Nyman</i>	169
CRONER, FRITZ, Tjänstemannakåren i det moderna samhället. Anm. av <i>Karl-Gustav Landgren</i>	271
FOUGSTEDT, GUNNAR, Finlands svenska befolkning åren 1936—1945. Anm. av <i>C.-E. Quensel</i>	160
HORNWALL, GERT, Regeringskris och riksdagspolitik 1840—1841. Anm. av <i>Gunnar Gerdner</i>	57
HÖGLUND, ZETH, Härliga tider. 1900—1911. Anm. av <i>Åke Gafvelin</i>	357
JØRGENSEN, HARALD, C. N. David. Anm. av <i>Nils Nilsson-Stjernquist</i>	436
KARLSSON, GEORG, Adaptability and communication in marriage. Anm. av <i>Sven Moberg</i>	66
MAKAROV, ALEXANDER N., Allgemeine Lehren des Staatsangehörigkeitrechts. Anm. av <i>Kaarlo Kaira</i>	363
MCCLOSKEY, ROBERT GREEN, American conservatism in the age of enterprise. Anm. av <i>Lars Frykholm</i>	72
MERIKOSKI, V., Lärobok i Finlands offentliga rätt. Anm. av <i>Hilding Eek</i>	438
MITRANY, DAVID, Marx against the peasant. Anm. av <i>Lars Frykholm</i>	72
PALMSTIERNA, ERIK, Ett brytningsskede. Anm. av <i>Åke Gafvelin</i>	357
Rättshistoriska studier. Anm. av <i>Nils Edling</i>	50
Suomen Lainopillinen Kirjallisuus (Finlands juridiska litteratur) 1809— 1948. Anm. av <i>Erik Fahlbeck</i>	278
THOMSON, A., Studier i frihetstidens prästvalslagstiftning. Anm. av <i>Sven Kjällerström</i>	352
WALTERS, F. P., A History of the League of Nations. Vol. I och II. Anm. av <i>Hilding Eek</i>	439
WIGFORSS, ERNST, Minnen. I och II. Anm. av <i>Gunnar Gerdner</i>	265
ÅKERMAN, JOHAN, Nationalekonomiens utveckling. Anm. av <i>Ulrich Herz</i>	164
Tidskriftsöversikt. Av <i>H. Meijer</i>	74, 185, 279, 367, 444
Berättelse över Fahlbeckska stiftelsens verksamhet år 1951	77
Sakkunnigutlåtanden rörande sökandena till August Röhss' professur i stats- kunskap vid Göteborgs högskola	449

Vad därefter gäller brotten mot allmänheten, är det för dem gemensamt, att yttrandet skall hava nått viss grad av offentlighet. Med avseende å yttrandets innehåll giva stadgandena om brott mot trossfred och griftefred och om hets mot folkgrupp tillfyllestgörande ledning. Däremot äro stadgandena om förargelseväckande beteende och anstötligt förfarande utformade såsom generalklausuler. Det är därför av vikt att minnas, att de äro avsedda såsom ljuddämpare och synskärmar mot ohöviskt tal och oskickligt beteende. Deras uppgift är sålunda i hög grad begränsad. Om man i fråga om förhållandet mellan form och innehåll delar den uppfattning, åt vilken jag givit uttryck, inser man, huru lätt de kunna komma att tillämpas gentemot mindre önskvärda uppgifter och olämpliga omdömen. Det är därför av vikt att minnas, att de icke rimligen få begagnas såsom generalklausuler gentemot förhållanden, som ådragit sig allmänhetens, åklagarens, domarens eller regeringens ogillande. Huruvida ett yttrande kan anses sedlighetssårande eller eljest förargelseväckande beror ytterst på det sammanhang, i vilket det meddelas, och ändamålet med uppgiften eller omdömet. Från nu angivna synpunkter och med hänsyn till ändamålet med tryckfriheten kan man icke gynnsamt bedöma regeringens åtgärd att med hänvisning till tukt och sedlighet vid tryckningen utesluta vissa partier av betänkanudet om den s. k. Kejneaffären.⁸ Det kan allvarligt ifrågasättas, huruvida de vid tryckningen uteslutna vittnesmålen rörande det ifrågasvarande statsrådet, ens lösryckta ur sitt sammanhang och i en fortlöpande stencil av regeringen utlämnade till pressen, kunna med hänsyn till tryckfrihetens ändamål anses innehålla uttalanden, som strida mot tukt och sedlighet. I andra sammanhang lämnas här några ytterligare exempel på betänklig användning av stadgandena om förargelseväckande beteende och anstötligt förfarande.

Vad slutligen angår yttrandefrihetsbrotten mot enskild, finnes här icke anledning att närmare befatta sig med andra än ärekränkingsbrotten. I fråga om dem gäller i motsats till brotten mot allmänheten, att yttrandet icke behöver hava nått samma grad av offentlighet. Såsom förolämpning betraktas redan yttranden fällda i enrum direkt till den angripne och såsom förtal anses i fråga om beskyllning för brott uttalade till en tredje man och beträffande andra förtalsbrott yttranden, som nått redan en trång krets av personer. För ärekränkingsbrotten karakteristiskt är, att åtskillnad göres efter

⁸ Utredning angående myndigheternas förhållande i den s. k. Kejneaffären m. m. avg. av en av Kungl. Maj:t tillsatt kommission. Sthlm 1951. (S. O. U. 1951: 21.)

Likväl torde en sådan uppfattning vara förhastad, ty skyddet av tryckfriheten motiveras av den betydelse för den allmänna opinionen, som det tryckta ordet sedan länge haft. Skäl kunna därför tänkas föreligga, att yttranden med andra meddelelsemedel eller riktade blott till enskilda personer, kunna hava gjorts till föremål för andra begränsningar med avseende å sin tillåtlighet. Så är också fallet i vårt land. I fråga om de direkta legala inskränkningarna föreligga skilda gränser för yttrandefriheten med hänsyn till meddelelsemedlet, med hänsyn till meddelandet och med hänsyn till mottagaren av meddelandet. Däremot sammanfalla i det väsentliga gränserna för yttrandefriheten med avseende å meddelandets innehåll för alla slags yttranden. Det är därför anledning att först behandla begränsningarna i fråga om yttrandens innehåll.

I *Tryckfrihetsförordningen* gives en uttömmande förteckning över de ämnen, vilka äro förbjudna, nämligen meddelanden avseende högförräderi, uppror, krigsförräderi, missfirmelse mot kunglig person, missfirmelse mot tjänsteman, kränkande av främmande makt, uppvigling, samhällsfarlig ryktesspridning, hets mot folkgrupp, brott mot trosfrid, anstötligt förfarande och ärekränkning. Yttranden i sådana ämnen kunna föranleda tryckfrihetsrättsligt ansvar, varemot yttranden i tryckt skrift i andra ämnen icke medföra ansvar enligt *Tryckfrihetsförordningen*. De lämnas emellertid icke utan ansvar, men ansvaret utkräves då i allmän rättegång och ej i tryckfrihetsprocess. Att uttömmande angiva sådana brottsliga ämnen är icke lätt. Här må uppmärksamheten särskilt fästas på yttranden, som innefatta illojal konkurrens. Av det nu sagda framgår, att yttrandefrihetens gränser med avseende å ämnesvalet i princip äro likformiga, även om faktiska skillnader uppkomma genom tryckfrihetsprocessens utformning och det tryckfrihetsrättsliga ansvarets fördelning.

Det finnes icke anledning att här närmare undersöka yttranden, som innefatta brott mot statens yttre och inre säkerhet. I fråga om samhällsfarlig ryktesspridning må dock framhållas, att yttrandets brottslighet betingas av dess osanning. Därvid kommer den enskilde meddelaren lätt i en ogynnsam situation, då myndighet lämnar uppgifter, som innebära att hans meddelande är oriktigt. Det kan icke bestridas, att man stundom känner ovisshet, huruvida en myndighets dementier innehålla hela den relevanta sanningen. Icke minst i tider, då den politiska lögnen accepteras, kunna svårigheter för domstolarna uppkomma vid stadgandets tillämpning.

I konventionen (art. 10) anmärktes, att en stat icke förhindrades att kräva tillstånd för radio-, televisions- eller biografföretag. Därjämte föreskrevs att utövningen av de nämnda rättigheterna finge vara underkastad »sådana formföreskrifter, villkor, inskränkningar eller straffpåföljder, som äro angivna i lag och i ett demokratiskt samhälle äro nödvändiga med hänsyn till statens säkerhet, den territoriella integriteten, den allmänna säkerheten, förebyggandet av oordning eller brott, hälsovården, skyddandet av sedligheten eller annans goda namn och rykte eller rättigheter, förhindrandet av att förtroliga underrättelser spridas, eller upprätthållandet av domstolarnas auktoritet och opartiskhet».

Då jag nu skall behandla yttrandefrihetens gränser i vårt land, vill jag först påvisa två omständigheter, vilka redan från början måste stå klara. Den ena gäller konventionens räckvidd och särskilt betydelsen av uttrycket »utan inblandning av offentlig myndighet». Därav framgår, att man varit starkt medveten om de inskränkningar i yttrandefriheten, som ej bero av offentlig myndighet utan av politiska, ekonomiska, sociala, kulturella och etiska faktorer. Konventionen tar i första hand sikte på de direkta och indirekta legala inskränkningarna i yttrandefriheten men söker tillika värja yttrandefriheten mot begränsningar, som företagas av myndigheter utan lagens stöd. Vi kunna emellertid i denna framställning förbise den sistnämnda arten av begränsningar. Det återstår då för oss att närmare undersöka yttrandefrihetens gränser med hänsyn till de direkta och indirekta legala inskränkningarna och till de utomrättsliga begränsningar, som ej bero på offentlig myndighets inblandning.

Yttrandefriheten kan begränsas på mångahanda olika sätt. Man kan förbjuda vissa yttranden med hänsyn till deras innehåll, med hänsyn till meddelelsemedlet, med hänsyn till meddelaren eller med hänsyn till mottagaren av meddelandet. Alla dessa sätt kunna tänkas komma till användning vid alla olika slags begränsningar, vare sig de äro legala, ekonomiska, politiska, sociala, kulturella eller etiska. Därigenom uppkommer, som man lätt inser, en mångfald kombinationer, vilka icke här kunna uttömmande behandlas. Slutligen möta vi den situationen, att en och samma inskränkning ur olika synpunkter kan behandlas i skilda sammanhang.

Yttrandefrihetens princip är icke i våra grundlagar uttryckligen lagfäst annat än i fråga om yttranden i tryckt skrift. Det ligger frestande nära till hands att antaga, att skyddet av *tryckfriheten* är ett utflöde av en tänkt bestämmelse om yttrandefrihet i allmänhet.

i meddelandet. Tryckfrihetsförordningen (1 kap. 4 §) förpliktar envar — alltså även regeringen — att vid bedömning av missbruk av tryckfriheten alltid fästa sin uppmärksamhet mera på ämnets och tankens än på uttryckets lagstridighet, på syftet än på framställningssättet, samt att i tvivelsmål hellre fria än fälla.

Det ovan anförda har närmast gällt överförandet av ett tanke-innehåll med ord. Även symboler av andra slag komma till användning. Låt oss bara tänka på filmen eller televisionen, där framställningen är sammansatt av synintryck och ljud effekter av olika slag. Här överföres tankeinnehållet på ett komplicerat sätt, som just genom rikedom på uttrycksmöjligheter blir särskilt övertygande. De allmänna synpunkter, som framställts rörande orden, gälla i lika mån alla dessa andra skiftande uttrycksmöjligheter.

De två meddelelsemedel, som nyss nämnts, filmen och televisionen, vända sig liksom vissa andra meddelelsemedel såsom pressen och radion till den stora massan.⁷ Det är icke här fråga om förtroliga meddelanden till enstaka personer utan om yttranden, riktade till en vid krets av meddelaren i allmänhet obekanta personer. Dessa meddelelsemedel påverka i särskilt hög grad den allmänna opinionen och äga oftast mycket stark suggererande verkan. Dessa förhållanden ha gjort, att man i skilda hänseenden blivit tvungen reglera yttrandefriheten, när den brukas med hjälp av sådana medel. Huru de därvid uppkommande konflikterna mellan olika samhällsintressen blivit lösta, skall i det följande närmare beskrivas.

I överensstämmelse med Förenta nationernas deklaration tillerkänner Europarådets konvention envar rätt till tankefrihet, samvetsfrihet och religionsfrihet (art. 9) och rätt till yttrandefrihet (art. 10). Yttrandefriheten karakteriseras i konventionen liksom i deklarationen såsom »åsiktsfrihet samt rätt att mottaga och sprida uppgifter och tankar utan inblandning av offentlig myndighet och oberoende av territoriella gränser». Redan i 1948 års deklaration var man väl underkunnig om, att dessa rättigheter och friheter icke kunde ohämmat utövas, men man fann icke möjlighet att precisera omfattningen av tillåtna begränsningar utan inskränkte sig till en allmän fras om att inskränkningarna icke skulle sträcka sig utöver vad värnet av andras rättigheter, moralens fordringar samt allmän säkerhet och välfärd krävde. Dessa inskränkningar blevo i 1950 års konvention närmare utvecklade och samtidigt betydligt utvidgade.

⁷ Se härom senast F. C. Irion, *Public Opinion and Propaganda*. New York 1950, s. 71—224: Instruments forming Public Opinion.

troligen på det förhållandet, att meddelandet av en uppgift kan ske med språkliga eller andra uttryck av olika slag utan att meddelandet av uppgiften förändras. Detta är naturligtvis riktigt, men man glömmen då, att i de åsyftade fallen utsagan innefattar något mera än meddelandet av uppgiften, nämligen en *värdering* av de omständigheter, på vilka uppgiften övar inflytande. På samma sätt glömmen man i fråga om utsagor, som innefatta omdömen, att omdömets intensitet beskåres, om vissa former förbjudas. Då man inskrider mot en utsagas form, angriper man sålunda en del av dess innehåll, nämligen den viktiga del, som uttrycker meddelarens egen värdering. Därigenom komma inskridandena mot yttrandens form alltid att få karaktären av åsiktsförtryck. Under vilka förhållanden ett sådant åsiktsförtryck kan tolereras skall senare närmare utredas.

Det är emellertid icke enbart genom valet av »färgade» ord, som meddelaren kan klarlägga sin attityd till det, som han framställer. Det röjer sig icke mindre i valet av uppgifter. Vi veta alla, att den fulla sanningen aldrig kan komma till uttryck. Den nalkas vi genom ett urval av relevanta uppgifter. Här har meddelaren rikt tillfälle att genom urvalet av uppgifter inrikta meddelandet på det av honom önskade resultatet. Därigenom kan ett meddelande bli grovt vilseledande, även om de meddelade uppgifterna äro sanna. Om man nu genom valet av »färgade» ord ytterligare vanställer framställningen, uppnår man hos mottagaren den önskade effekten, att han påverkas i felaktig riktning. Där den ene endast ser det vackra leendet, ser den andre blott de fula tänderna. Se i tidningarna, huru olika en och samma tilldragelse kan beskrivas alltefter tidningens politiska hemvist!⁶

I det föregående har jag framhållit, hurusom orden få sin betydelse och valör av det sammanhang, i vilket de yppas. Liknande förhållanden göra sig gällande med avseende å uppgifter och omdömen i en framställning. Man kan sålunda endast av sammanhanget avgöra, huruvida ord och uttryck avsett att meddela en uppgift eller ett omdöme eller samtidigt bådadera. Vidare är att märka, att sammanhanget är avgörande för den betydelse och vikt, som meddelaren och mottagaren inlägga i meddelandet. Som en naturlig följd därav har man vid den rättsliga bedömningen av meddelade uppgifter att betrakta meddelandet såsom helhet och ifrågavarande uppgift eller omdöme såsom ett mer eller mindre berättigat moment

⁶ Belysande exempel lämnas av F. A. Philbrick, *Language and the Law*. New York 1949, s. 76—89.

Iakttagelsen av symbolernas funktion såsom tankens förmedlare är mycket gammal. Längre trodde man, att det rådde ett givet samband mellan sak och symbol. Tingen hade, menade man, icke sina namn av en slump. Med ett sådant betraktelsesätt låg det nära till hands att förbjuda bruket av symboler, som uttrycka farliga tankar. Dylika försök att inskränka yttrandefriheten äro emellertid fåfänga, ty sambandet mellan tanke och symbol är icke så bestämt, att vi icke kunna giva tanken uttryck med andra symboler eller låta symbolen avse en annan tanke. Huru lätt förmår man icke med ironiens hjälp att förändra ordens betydelse just därför, att åhöraren vet, vad som avses. Nu veta även diktaturländernas propagandamyndigheter, att de icke genom att förbjuda eller påbjuda ord kunna förvända tanken utan endast förvrida språket.⁴

Tolkningen av yttranden, varigenom en tanke förmedlas, erbjuder även i andra hänseenden svårigheter. Ett yttrande innehåller antingen en uppgift eller ett omdöme eller samtidigt bådadera. Av utsagan kan endast uppgiften göras till föremål för verifikation, medan omdömet varken är sant eller falskt. Det är emellertid icke sällan vanskligt att avgöra, huruvida en uppgift eller ett omdöme meddelats, ty dels ligger redan i ordavalet ett ställningstagande till det beskrivna, dels beror ordets innebörd av det sammanhang, i vilket det brukas. Vi veta alla, att språket äger synonyma ord, d. v. s. ord med samma eller snarlik betydelse. Betrakta vi en grupp av synonyma ord, kunna vi snart urskilja skiftningarna i innebörden mellan t. ex. pys—pilt—gosse—pojke—grabb. Å andra sidan finnas ord, som inom sig rymma stora betydelsevariationer, t. ex. hus, som betyder allt från slott till avträde. Vilken betydelse ett brukat ord har, framgår först vid en analys av det sammanhang, i vilket det användes. Så snart vi lämna den vetenskapliga normalprosans kyliga konstaterande, finna vi utrymme för vår åsikt redan genom beteckningen av uppgiften. På det sättet bliva uppgift och omdöme ofta oupplösligen förenade med varandra i samma utsaga.

Det nu sagda för in på ett område, där ännu olika uppfattningar förekomma. Det säges ofta, att man ingalunda vill lägga band på rätten att framställa en uppgift eller ett omdöme, men att man icke behöver tolerera det sätt, på vilket utsagan meddelas. Vi ha här att göra med skillnaden mellan form och innehåll.⁵ Man tänker därvid

⁴ Se W. Hagemann, *Publizistik im Dritten Reich*. Hamburg 1948, s. 71—79: *Die Stilmittel*.

⁵ Se härom Alvar Nelson, *Rätt och ära. Studier i svensk straffrätt*. Akad. avh. Upps. 1950, s. 201, 404.

social härkomst, tillhörighet till nationell minoritet, förmögenhet, börd eller ställning i övrigt.

Huru vittfamnande 1948 års deklaration än är, får den föga värde, så länge icke medlemsstaterna förplikta sig att uppfylla dess föreskrifter. Därför ha Förenta nationerna och icke minst UNESCO strävat att förverkliga skyddet för människovärdet genom en staterna förbindande konvention. I detta betydelsefulla arbete har Europarådet hunnit längst, ty dess medlemmar ha år 1950 antagit en konvention angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna,³ vilken nära ansluter sig till 1948 års deklaration. Genom beslut av 1951 års riksdag har Sveriges anslutning till konventionen godkänts. Bland de mänskliga rättigheter, vilka alltsedan franska revolutionens rättighetsförklaring och ännu i Europarådets konvention uttryckligen angivits såsom skyddade, intager yttrandefriheten en framträdande plats.

Redan i 1789 års franska rättighetsförklaring erkändes yttrandefriheten vara »un des droits les plus précieux de l'homme», och dess värde har tack vare alla de meddelelsemiddel, som tekniken ställt till vårt förfogande, alltmera ökat. Frågar man sig, varför yttrandefriheten tillerkännes denna nyckelposition, är svaret, att den själv visserligen icke är en grundläggande frihet, men att den är en oundgänglig förutsättning för beståndet av människans yppersta frihet, tankefriheten. Huru skulle tankens frihet äga något värde, om möjligheten att fritt utbyta meddelanden i alla ämnen berövades oss! Känslan för tankefrihetens värde är så stark, att näppeligen någon skulle vilja förmena annan rätten att hysa tankar, de må vara hur farliga som helst. Däremot anser man sig icke sällan böra bestrida honom hans rätt att yppa sina tankar och förneka andras rätt att inhämta dem.

Först genom att uppfatta denna motsättning mellan rätten att hysa och rätten att yppa tankar kan man rätt förstå det gamla uttrycket, att »tankarna löpa tullfritt». Inskränkningarna i yttrandefriheten taga sikte på iakttagelsen, att människorna utbyta tankar med hjälp av symboler. Genom att begränsa detta utbyte når man målet att omärkbart dirigera tankens flykt utan att direkt angripa tankefriheten. På så sätt berövas människan möjligheten att fritt giva uttryck åt sina tankar och att taga emot andras tankar. Därigenom avskära vi tillflödena till tankeverksamheten och hålla själva tanken fången.

³ Tryckt som bilaga till Kungl. Maj:ts prop. nr 165 till 1951 års riksdag.

YTTRANDEFRIHETENS GRÄNSER

Av Docenten jur. d:r ALVAR NELSON, Uppsala

Sällan eller aldrig i mänsklighetens historia har tron på människovärdet omfattats av så många och med sådan iver som i våra dagar. Likväl har denna åskådning icke någon en gång för alla given eller av alla antagen grundval, ty därtill skifta de politiska, ekonomiska, sociala, kulturella och religiösa förutsättningarna alltför mycket mellan folken.¹ Huru än tron på människovärdet motiveras, har dess förhandenvaro dock givit möjlighet att genomföra en mängd åtgärder till skydd för människovärdet. Några se däri medvetna eller omedvetna försök att förverkliga en ideal rättsordning,² medan andra, som avvisa en naturrättslig ideologi, förklara åtgärderna såsom strävanden att förverkliga aktuella rättspolitiska ändamål. Kasta vi en blick tillbaka på rättsutvecklingen, kunna vi lätt konstatera, att föreställningen om människans absoluta värde och om samhällets uppgift att värna människovärdet varit en mäktig drivfjäder. Sin starkaste nationella manifestation fick tron på människovärdet i de rättighetsförklaringar, vilka från slutet av 1700-talet antogos i många stater. Dessa förklaringar togo emellertid i första hand sikte på människan såsom medborgare i staten. Långt vidare syfta de strävanden, som framkommit efter andra världskriget. Redan i Förenta nationernas stadga av år 1945 fanns tron på människovärdet inskriven, och år 1948 antogo Förenta nationerna en universell förklaring om de mänskliga rättigheterna, vilka icke längre äro ett privilegium för medborgarna i de olika staterna utan tillkomma varje människa utan åtskillnad av något slag, såsom kön, ras, hudfärg, språk, religion eller annan åskådning, nationell eller

Denna uppsats återger väsentligen innehållet i ett föredrag, hållet å Föreningen Sveriges stadsdomares årsmöte den 9 juni 1951 i Östersund. Vid utredigeringen för trycket hava i texten några nya exempel tillfogats, varjämte fotnoterna tillkommit.

¹ Se J. Maritain, *On the Philosophy of Human Rights* (Human Rights. Comments and Interpretations. A Symposium ed. by Unesco. 2d ed. London and New York 1950, s. 72—77).

² Se J. Maritain, *Människans rättigheter*. Övers. Sthlm 1947.

den person, som blir föremål för angreppet. Före 1864 års strafflag fanns en rikhaltig uppsättning stadganden avseende alla steg på samhällsskalan från konungens majestät till rackarens ringhet. Nu finnas färre steg, och straffskalan har betydligt krympt. Fråga är emellertid, om man icke genom att sammanföra alla ärekränkingsbrott skulle kunna nå övertygelse om den ännu rådande graderingens onödighet.

Vid regleringen av ärekränkingsbrotten möter man svårigheten att inrymma hänsyn till förekommande intressekollisioner i lagtexten. Våra stadganden behandla blott två särskilda fall av intressekollision, nämligen konflikten med intresset av sanningens uppenbarande och konflikten med intresset av att få lämna förtroliga meddelanden. I båda dessa hänseenden erbjuder den åsyftade utredningen rörande det ifrågakvarande statsrådet talande exempel, vilka emellertid icke i detta sammanhang kunna annat än i förbigående beröras. Övriga fall av intressekollision hava icke reglerats i lagtexten utan — medvetet eller ej — överlämnats till lösning i rättspraxis.

Vid varje diskussion om sanningsbevisningen är det gott att hålla i minnet, att lögnen aldrig blivit såsom sådan kriminaliserad utan blott ansetts straffvärd, när den ingår såsom led i ett samhällsskadligt handlande. Det ligger då nära till hands att antaga, att kriminalisationen av äreröriga yttranden skall följa samma linjer. Så är också väsentligen fallet. Ett yttrandes brottslighet beror sålunda icke i första hand på dess osanning utan på dess angrepp på samhällsintressen, som vi — utan närmare precisering — pläga sammanfatta under beteckningen ära. Naturligtvis framträder kränkningen stundom såsom särskilt allvarlig, om yttrandet är osant. Av hänsyn till privatlivets helgd underlåter emellertid lagstiftaren att därutinnan helt uttömma det straffvärda, i det att han merendels förbjuder sanningsbevisning. Det som bestraffas blir sålunda det kränkande angreppet — det må vara sant eller osant.

Med en sådan uppfattning av ärekränkingsbrottets konstruktion måste åt intressekollisionerna inrymmas rätt vida reservationer till lagbuden.⁹ Kränkningen kan nämligen te sig såsom mera eller mindre befogad och angreppet blir i motsvarande mån straffvärt. Av särskild betydelse äro de intressekollisioner, där det straffvärda icke står att finna och brottsligheten är utesluten. Vid dessa framträder också med särskild tydlighet den komplikation, som uppkommer därigenom, att intressekollisionen i själva verket ofta endast är för handen, om utsagan är sann. Enligt min mening bör man i sådana

⁹ Se Alvar Nelson, a. a., s. 239—284.

situationer icke fällas till ansvar annat än, om uppgiften visar sig icke styrkas och meddelaren saknat grundad anledning antaga, att den var sann. Man har menat, att meddelaren borde fällas till ansvar om utsagan kan visas vara sann, men meddelaren saknat grundad anledning antaga det.¹⁰ En sådan uppfattning är enligt min åsikt oriktig, ty huru grumliga meddelarens källor än varit och vilka dunkla motiv han själv må ha haft, har meddelandet likväl främjat ett samhällsintresse. Därmed är det också givet, att vid beskyllningar för brottsliga eller omoraliska gärningar endast det förhållandet, att de icke förövats, utgör skydd mot äreröriga yttranden.

Kollektiva enheter åtnjuta enligt vår rättsordning endast i ett fåtal fall skydd mot smädliga uttalanden. Dit äro egentligen endast att hänföra missfirmelser mot riksstyrelse eller mot den samlade riksdagen. Krafter ha emellertid varit i rörelse att bereda skydd mot ärekränkning även åt andra kollektiva enheter, framför allt åt regeringen.¹¹ För min del menar jag, att tre förutsättningar måste vara för handen för att sådant skydd bör ifrågakomma, nämligen påvisbart skyddsbehov, möjlighet att bereda skydd och möjlighet att betrakta brottet såsom en ärekränkning. Därtill kommer hänsynen till intressekollisionerna, vilka här uppträda vanligare än eljest. En ledamot av Straffrättskommittén har förordat generellt skydd för kollektiva enheter mot ärekränkning.¹² Jag menar åter, att man måste inom varje grupp av kollektiva enheter pröva, om förutsättningarna äro för handen och om icke andra samhällsintressen lägga hinder i vägen.¹³ Det sistnämnda är enligt min mening i hög grad fallet i fråga om angrepp på regeringen. Låt oss därvidlag bara tänka på dagens situation.

Åsikten, att principen om privatlivets helgd blivit i svensk rätt lagfäst, lärer icke äga sin riktighet.¹⁴ Om man av de visserligen betydelsefulla — men ingalunda alla livets skiften täckande — reglerna om förbud mot bevisning i ärekränkingsfall och stadgandena i sekretesslagen samt skyddet mot hemfridsbrott vill draga principiella slutsatser, kunna de icke bära så långt. Vad då i synnerhet gäller ärekränkingsstadgandet, må det tillstås, att det tillkommit

¹⁰ Se I. Strahl i Sv. J.T. 1951, s. 40 ff. — Jag kan icke heller ansluta mig till denne författares rättsfallstolkning.

¹¹ Se Straffrättskommitténs betänkande med förslag till lagstiftning om brott mot staten och allmänheten. Sthlm 1945. (S. O. U. 1944: 69.)

¹² Se F. Wetter, Ärekränkning mot kollektiva enheter (Festskrift tillägnad Birger Ekeberg. Sthlm 1950, s. 555—570).

¹³ Däri instämmer L. le Maire i N. T. F. K., Årg. 38 (1950), s. 367.

¹⁴ Jfr därmed ett brev av N. Quensel, tryckt i S. O. U. 1951: 21, s. 202 f.

för att om möjligt kringgärda privatlivets fridlysta område. Anledningen härtill var icke att söka i den trevna idyllens behov av ostördhet utan i önskemålet att undandraga förhållanden av enskild och ömtålig beskaffenhet utomståendes kännedom och omdöme. Det var icke idyllen utan skuggsidorna, som man ville skydda mot insyn. Dessa hänsyn måste tyvärr understundom brytas, och därutinnan torde Kejnekommissionen hava bättre än dess uppdragsgivare uppfattat situationen. Vad därefter gäller frågan, huruvida 10 § Sekretesslagen bort av kommissionen och regeringen¹⁵ över huvud åbe-ropas, tillåter jag mig anmärka, att den avser vissa angivna myndigheters verksamhet till förekommande eller beivrande av brott och att kommissionen icke tillagts sådana befogenheter. Det förefaller mig ur rättssäkerhetssynpunkt vådligt att tillåta en extensiv och analog tolkning av ett stadgande i sekretesslagen.

Med det nu senast sagda kommer man över på den grupp av inskränkningar i yttrandefriheten, som innehålles i *lagen om inskränkningar i rätten att utbekomma allmänna handlingar*. Dessa stadganden avse att förhindra spridandet av vissa uppgifter rörande allmänna eller enskilda angelägenheter till andra än dem, som på grund av befattning eller göromål ha direkt anledning att taga del därav. Lagen utgår från tanken, att envar skall hava rätt att utfå och utnyttja allmänna handlingar inom ramen för lagligen erkänd yttrandefrihet. Längre innefattade friheten att bruka innehållet i allmänna handlingar även rätten att straffritt publicera dem, men numera gäller, att publiceringen sker inom ramen för de allmänna inskränkningarna i yttrandefriheten.¹⁶

De inskränkningar i yttrandefriheten, som avse begränsningar med hänsyn till ämnet, hava fått en generell utformning och gälla alla slags yttranden med alla slags medel av alla slags människor till alla slags människor. Då det gäller meddelanden riktade till ett stort antal personer, hava emellertid enbart begränsningar med hänsyn till ämnet icke ansetts till fyllest. Man har därför dels givit särskilda föreskrifter avseende vissa offentliga framträdanden, dels företagit särskilda begränsningar med avseende å vissa meddelelsemedel. Dessa båda förhållanden skola nu i korthet belysas.

Inom de samhällen, där *Ordningsstadgan för rikets städer* äger tillämpning, gäller, att envar, som vill giva offentlig föreställning, såsom skådespel, lindansning, konststridning, förevisa djur, konst-

¹⁵ Se S. O. U. 1951: 21, s. 13 och s. 2.

¹⁶ Se härom Alvar Nelson, a. a., s. 244—252.

stycke eller annat dylikt, hålla konsert eller eljest utföra musik, anställa maskerad, bal, lekstuga eller andra nöjen, hålla allmänt föredrag, som ej är att hänföra till andaktsövning eller föreläsning vid läroanstalt, hålla allmänt sammanträde eller göra andra föreställningar av vad beskaffenhet som helst, vilka genom allmän tidning, anslag eller annorledes kungöras, eller vartill inträdeskort försäljas eller avgift fordras, begäres eller mottages, eller till vilken allmänheten eljest har tillträde, på förhand skall göra anmälan till polismyndigheten. Äger tillställning rum utan vederbörlig anmälan eller tillåtelse eller uppkommer bland de närvarande svårare oordning, äger polischefen upplösa tillställningen. Visar det sig, att tillställningen åsyftar eller innebär något som strider mot sedlighet eller allmän lag eller föranleder till svårare oordning, äger polischefen icke blott upplösa tillställningen utan även förbjuda dess förnyande.

Det skönsmässiga avgörande, som sålunda lägges i polismyndighetens hand, har sannerligen icke alltid utövats med erforderlig vidsynthet. Det må här vara tillräckligt att erinra om två uppmärksammade episoder. I april 1935 anordnade Bror Hjorth en utställning av sina alster i Stockholm. En dag anlände till konstnären ett brev med begäran att två konstverk »i anständighetens och konstens intressen» skulle borttagas vid äventyr av polisanmälan. Då uppmaningen icke följdes, skedde sådan anmälan. Påföljande dag mottog konstnären av kriminalpolisen anmodan att borttaga fyra konstverk från utställningen. Under åtalshot åttlyddes den givna uppmaningen.¹⁷ På hösten 1943 spelades på en teater i Stockholm Axel Kiellands skådespel »Om ett folk vill leva». Pjäsen väckte misshag hos tyska legationen. Efter påstötning från utrikesdepartementet förbjöd poliskammaren dess vidare uppförande. I en riksdagsdebatt i ämnet yttrade dåvarande utrikesministern, »att pjäsen på grund av såväl form som innehåll måste väcka allvarliga betänkligheter ur utrikespolitisk synpunkt» och att dess »uppförande icke kunde anses stå i överensstämmelse med den anständighet i det offentliga livet som påkallas av hävdvunna mellanfolkliga hänsyn och varöver ordningsmakten har att vaka med alla till buds stående medel».¹⁸ Det måste ånyo inskräpas, att stadgandena om förgelseväckande beteende och anstötligt förfarande aldrig få tagas till intäkt för åsiktsförföljelse.

¹⁷ Fallet är uppmärksammat och kommenterat av S. Stolpe, *Diktens frihet*. Sthlm 1935, s. 9—13.

¹⁸ Fallet är uppmärksammat av H. Eek, *Staten, teatern, filmen och radion* (F.T. 1947), s. 243—245.

Såsom jag redan antytt, vålla de meddelelsemedel, som rikta sig till massor av människor, särskilda svårigheter i fråga om begränsningar i yttrandefriheten. Det kunde väl synas, att frågeställningen skulle vara densamma för alla meddelelsemedel, men så är sannernigen icke fallet. Vissa användas för påverkan av ett större antal — ofta anonyma — människor. Dessas handlingar och känslor betingas ytterst av de uppgifter och omdömen, som förmedlas till dem genom press, film och radio. Detta betyder, att den ohämmade yttrandefriheten icke endast innebär rätten att fritt giva uttryck åt sanna uppgifter och riktiga omdömen utan även möjligheten att medvetet eller omedvetet påverka andra genom vilseledande uppgifter och omdömen, blott dessa uppgifter och omdömen icke avse ämnen, där yttrandefriheten är begränsad. Ett talande exempel på detta förhållande ha vi funnit i åtskilliga tidningars ovederhäftiga skandalartiklar i Kejneaffären.

I Europarådets konvention göres ingen skillnad mellan yttranden i tryckt skrift och andra yttranden. Konventionen låter därigenom antyda, att tryckfriheten skall följa de allmänna gränserna för yttrandefriheten. Däremot angives särskilt, att staterna må kräva tillstånd för *radio-, televisions- och biografföretag*. Fråga uppkommer nu, huruvida de avsteg från eljest gällande gränser för yttrandefriheten som innehållas i Tryckfrihetsförordningen kunna komma i strid med konventionens principer. Därvid är att märka, att detta problem väsentligen gäller frågan om ansvaret för tryckt skrifts innehåll. Det lär näppeligen kunna bestridas, att Tryckfrihetsförordningens ansvarighetssystem leder därhän, att andra personer än de, som enligt allmänstraffrättsliga principer skulle på grund av reglerna om skulden kunna fällas till ansvar, ådraga sig straffansvar. Tillika må anmärkas, att tryckfriheten i princip endast är garanterad svenska medborgare. Genom vanlig lagstiftning kunna hinder läggas i vägen för utlänningar, som önska här i riket trycka, utgiva eller sprida tryckta skrifter. Man kan ifrågasätta, huruvida de nu nämnda förhållandena stå i full överensstämmelse med grunddragen i Europarådets konvention.

Den för tryckfrihetslagstiftningen karakteristiska friheten från förhandsgranskning äger icke motsvarighet i fråga om film och radio. Filmen censureras efter sitt innehåll, radion genom rundradions monopolställning. Enligt 1911 års K.F. ang. biografföreställningar får film i princip icke förevisas offentligen med mindre den blivit på förhand granskad och godkänd av statens biografbyrå.

Biografbyrån får icke godkänna film, som strider mot allmän lag eller goda seder eller kan verka förråande, upphetsande eller till förvillande av rättsbegreppen, eller film, som kan anses skada försvaret eller rikets förhållande till främmande makt. Det må anmärkas, att filmcensurerna i allmänhet synas hava utövat sin grannliga uppgift med försiktighet och kringsynthet.¹⁹ I och för sig skulle de genom sin verksamhet kunna dirigera opinionsbildningen, men så torde icke ha varit fallet. En latent fara för åsiktsdirigering finnes dock t. ex. på det utrikespolitiska området, eftersom man kan förbjuda filmer som driva propaganda mot en stat men icke filmer som driva propaganda till förmån för en stat.

Enligt 1946 års lag om radioanläggningar, vilken även äger tillämpning å television och facsimile,²⁰ må ingen utan Konungens tillstånd innehava eller nyttja radioanläggning. Vid meddelandet av tillstånd äger Konungen förordna på vilket sätt och under vilka villkor i övrigt anläggningen får begagnas. Med stöd härav har Kungl. Maj:t åt ett statskontrollerat bolag, Radiotjänst, uppdragit att omhändervå rundradion, vars programverksamhet ledes av bolagets styrelse och i efterhand granskas av en särskild nämnd, Radionämnden. Det har på senaste tid föreslagits,²¹ att programledningen i krigssituationer skulle vara regeringen direkt underställd, varemot emellertid såväl pressen som Radiotjänst häftigt opponerat sig. Erfarenheterna av radions ställning under krigsförhållanden i å ena sidan Tyskland och å andra sidan England borde dock hos många ha öppnat ögonen för vådan av statsdirigering och propåganda.

Ovan framhölls, att endast radion i vårt land vore underkastad tillståndsprövning och att yttrandefriheten eljest vore oinskränkt med avseende å meddelarens person. Att så skulle vara fallet synes oss alla självklart. Det kan därför finnas anledning att erinra sig, att utrymme för en sådan åskådning icke finnes i diktaturländerna.

¹⁹ Om principerna för filmcensuren se G. Klackenbergs, Filmcensuren och demokratin (Social årsbok 1949, Sthlm 1950, s. 85—101). Om riktlinjerna för den kommande filmcensuren se Filmcensuren. Betänkande I avg. av 1949 års filmkommitté. Sthlm 1951. (S. O. U. 1951: 16.)

²⁰ Det bör här anmärkas, att television och facsimile (reproducerad telegrafi) inom överskådlig tid torde komma att delvis ersätta den nuvarande pressens uppgifter; se härom A. Hernelius, Televisionen och pressen (Gunnar Bjurman sjuttio år 13 augusti 1950 [Festskrift]). Sthlm 1950, s. 47—53 och H. Brucker, Freedom of information. New York 1949, s. 17, 20, 130, 281.

²¹ Se Förslag till provisorisk organisation av statlig verksamhet för tryggande av god psykologisk beredskap m. m. Avgivet av kommittén för utredning om det psykologiska försvaret (den 27 april 1951; i stencil).

I det av Vysjinskij utgivna ryska statsrättsliga standardverket²² anföres härom följande: »I vår stat finnes icke och kan naturligtvis icke finnas någon yttrandefrihet, pressfrihet o. s. v. för socialismens fiender. Varje försök från deras sida att till förfång för staten — d. v. s. för alla arbetare — utnyttja dessa friheter, givna arbetarna, måste bedömas såsom ett kontrarevolutionärt brott.»

Icke heller i fråga om rätten för envar att mottaga meddelanden finnes i vårt land några principiella inskränkningar. Fastmera är post-, telefon- och telegrafhemligheten²³ så gott det går skyddad. Även i detta hänseende utgör radion ett undantag, ty innehav av radiomottagningsapparat är beroende av särskilt tillstånd, vid vars beviljande kan föreskrivas på vad sätt och på vilka villkor radioapparaten må innehavas och nyttjas. På baksidan av radiolicensen finnas dessa villkor angivna. Det 14de är så lydande: »Innehavare av mottagningsapparat skall, utan anspråk på gottgörelse, ställa sig till efterrättelse de inskränkningar i rätten till apparatens användande, som framdeles kunna komma att föreskrivas av Kungl. Maj:t eller Telegrafstyrelsen.» Det ligger sålunda i regeringens hand att avgöra både om man får lyssna och vad man får lyssna på. Av det senaste världskrigets händelser veta vi, att sådana inskränkningar förekommit i andra länder. Spåren förskräcka. Man kan iakttaga, att sådana lagliga möjligheter till inskränkningar snabbt uppmärksammas och utnyttjas av skenregeringar och ockupationsmyndigheter.

Jag har nu nämnt de viktigaste sätt, på vilka genom offentlig myndighets direkta inblandning inskränkningar i yttrandefriheten kunna förekomma och faktiskt förekomma i vårt land. Låt mig bara tillfoga, att statsmakten också känner till möjligheter att annorledes begränsa yttrandefriheten.²⁴ Man kan sålunda genom skatter och licensavgifter eller genom priskontroll nedsätta de opinionsbildande organens, särskilt pressens, ekonomiska styrka. Man kan genom föreskrifter till de statskontrollerade distributionsorganen, särskilt post och järnväg, försvåra spridningsmöjligheterna. Man kan genom statsdirigering av råvarorna, särskilt papper till pressen, verk-

²² The Law of the Soviet State. A. Y. Vyshinsky General Editor. Transl. from the Russian by H. W. Babb. New York 1948, s. 617.

²³ Se H. G. F. Sundberg i Medborgarrätt av E. Fahlbeck, S. Jägerskiöld, H. G. F. Sundberg. Sthlm (tr. i Hfors) 1947, s. 233 ff. — Uppmärksammas bör tillika Valutaförordningen § 26, andra st.

²⁴ Den utförligaste framställningen av förhållandet mellan statsmakterna och den allmänna informationen torde vara Z. Chafee, Jr., Government and Mass Communications. Vol. 1—2. Chicago 1947. (The Commission on Freedom of the Press.)

samt hindra utgivandet av tryckta skrifter. Man kan genom diriger-
 ing av arbetskraften lamslå de opinionsbildande organens pro-
 duktion, etc. etc. I viss utsträckning sker detta i alla länder, även i
 vårt. Man kan emellertid icke påstå, att de statliga ingripandena av
 detta slag i vårt land haft sin spets riktad mot yttrandefriheten, även
 om denna frihet otvivelaktigt stundom kommit i kläm. Allvarligare
 är, att man även i vårt land fått lust att — låt vara under krigs-
 förhållanden — inrätta en informationscentral. Detta projekt moti-
 veras visserligen med önskemålet att förse den allmänna opinionen
 med snabba och vederhäftiga upplysningar.²⁵ Makten över informa-
 tionskällorna är farlig och kan — det veta vi av dyrköpt erfarenhet
 i andra länder — missbrukas.²⁶

Den givna översikten av de legala direkta och indirekta begräns-
 ningarna i yttrandefriheten torde hava givit vid handen, att man i
 vårt land väl värnat om yttrandefrihetens princip såväl med av-
 seende å de direkta inskränkningarna som beträffande de indirekta.
 Likväl må tillfogas, att man ständigt måste övervaka statsmakternas
 åtgöranden i fråga om de indirekta inskränkningarna, vilka faktiskt
 lätt bliva lika ödesdigra som och än mera svåröverskådliga än de
 direkta förbuden. Huru lätt kunna icke valutasvårigheter tagas till
 intäkt för diriger- ing av råvarorna, knappheten på arbetskraft utnytt-
 jas till försvagande av den personella uppsättningen på redaktioner
 och tryckerier, statens behov av skatteintäkter till utsugande av dags-
 press och veckopress! Vad åter de direkta begränsningarna i ytt-
 randefriheten angår, gäller det att se till, att icke de vaga stadgan-
 dena om förargelseväckande beteende och anstötligt förfarande be-
 gagnas såsom generalklausuler mot stats- eller partifientliga yttran-
 den eller till konserverande av förlegad moral. Här gäller det för
 domstolarna att värna yttrandefriheten. Innan domen fälles, hör
 domaren väl betänka de ord, som med större eller mindre rätt till-
 skrivits Voltaire: »Jag ogillar vad Ni säger, men jag vill intill döden
 försvara Er rätt att säga det».

Jag nämnde inledningsvis, att yttrandefrihetens gränser icke ute-
 slutande betingas av de legala — direkta och indirekta — inskränk-
 ningarna utan även av politiska, ekonomiska, sociala, kulturella och
 etiska hänsyn. Det är naturligtvis icke möjligt att här giva någon
 uttömmande framställning av detta vidlyftiga och svårbemästrade
 ämne. Likväl skulle man lätt få en skev bild av yttrandefrihetens

²⁵ Se det i not 21 angivna bet.

²⁶ Se t. ex. Th. Lüddecke, Die Tageszeitung als Mittel der Staatsführung.
 Hamburg 1933.

gränser, om man helt förbiginge dessa utomrättsliga begränsningar. Jag har därför valt att giva några exempel för att påvisa förhandenvaron av dylika hänsyn till olika sociala gruppers intressen. Envar kan ur egen erfarenhet utfylla bilden på enskilda punkter.

I vårt land har pressen — och i synnerhet landsortspressen — under senare år haft att kämpa med betydande ekonomiska svårigheter, vilka särskilt hindrat genomförandet av utvidgnings- och nybyggnadsprojekt och beskurit möjligheterna till modernisering av maskinparken. Under samma tid ha de politiska partiernas ekonomiska styrka kraftigt ökat och deras organisatoriska resurser förbättrats. Därmed ha förutsättningarna för närmare kontakt mellan pressen och partierna funnits och av partierna gärna utnyttjats i vetenskap om pressens betydelse för opinionsbildningen. Kontakten mellan parti och tidning har i olika fall utvecklats på skilda sätt.²⁷ Stundom har partiet rent av övertagit tidningen. Vanligen har man i stället brukat formen av ett partikonsortium. Åtskilliga tidningar erhålla årligen betydande penningtillskott direkt eller indirekt av sitt parti för täckande av rena driftskostnader. Icke sällan har man nöjt sig med att ställa förlagskapital till förfogande och i samband därmed betingat sig en mer eller mindre vittgående ekonomisk kontroll. Den ekonomiska kontrollen har utvecklats till en allmän kontroll av företagets personella uppsättning. Nyhetsförmedlingen har förstärkts och även likriktats genom partipolitisk presstjänst.

Man har anledning fråga sig, huruvida pressens avhängighet av de politiska partierna är socialt önskvärd. Man kan därvid framhäva de ogynnsamma verkningarna av en likriktning av opinionsbildningen med tillkommande svårigheter att framlägga ett inopportunt nyhetsmaterial eller en mindre önskvärd kritik. Statsmakterna ha länge haft uppmärksamheten riktad på dessa frågor, och år 1950 tillsattes en kommitté med uppgift bl. a. att undersöka, huruvida utgivarna av periodiska skrifter böra åläggas skyldighet att offentligen redovisa, huru skrifterna finansieras. I detta sammanhang må också erinras därom, att andra tidningar stå under direkt ekonomisk kontroll av personer eller bolag, som endast i särskilda frågor intressera sig för tidningens politiska inriktning eller dagsjournalistiska verksamhet.

²⁷ Om denna kontakt inom det socialdemokratiska partiet se A. Nilsson, *Arbetarpressens Förlagsaktiebolag 1937—1946*. Malmö 1947; om förhållandena i Danmark se M. Pedersen, *Dagspressen under Debat*. Köbenhavn 1950. (Berlingske Presse-Bibliotek. Bd 1.)

Var och en vet, att annonserna, som till följd av tidningarnas ekonomiskt brydsamma situation uppfylla allt större del av spaltutrymmet, äro av vital betydelse för tidningens ekonomi.²⁸ Därmed är också givet, att annonsörerna, särskilt om de sammansluta sig, kunna utöva starka påtryckningar på pressen. Icke minst gäller detta möjligheten för vissa personer att få annonser intagna.²⁹ Om t. ex. en branschsammanlutning hemställer om annonseringsförbud för dem, som icke tillhöra branschen, har en lokaltidning, som vet, att branschen har andra möjligheter än tidningsannonsering att nå köpekretsen, och som är beroende av dess annonsering, svårt att stå emot påtryckningen. Om man anser, att tidningarnas annonssidor äro allmänhetens anslagstavlor, måste man ogilla dylika förfaranden, vilka dock näppeligen kunna med rättsliga medel stävjas.

Det är uppenbart, att pressen är ytterst känslig för angrepp från egen personal av journalister och arbetare. En arbetskonflikt inom tidningsvärlden realiserar på en gång för alla medborgare betydelsen av pressen såsom nyhetsförmedlare och opinionsbildare. I stark medvetenhet härom träffades år 1937 mellan Tidningarnas arbetsgivareförening och Svenska typografförbundet ett kollektivt huvudavtal med ändamål att säkra arbetsfreden och med förbud mot varje öppen eller maskerad stridsåtgärd.³⁰ Denna frivilliga överenskommelse, tack vare vilken arbetsfreden säkrats för pressen, har tillvunnit sig betydande intresse även utomlands.³¹

Man behöver icke länge studera innehållet i dagstidningarna för att finna, huru opinionsbildningen influeras av uppfattningen inom vissa socialt aktiva samhällsgrupper. I viss mån flatterar innehållet alltid läsekretsen såväl genom det som står i tidningen som det som icke står där. Detta gäller såväl uppgifterna som omdömena. Av de grupper inom samhället, som utöva påverkan på pressen, kunna i vårt land nykterhetsrörelsen och de religiösa sammanslutningarna nämnas framför andra. På senaste tiden har man kunnat finna, hurusom vissa kretsar drivit en kraftig propaganda för legalt förbud

²⁸ Se H. Bjurström, Relationen text—annonser (Festskrift till Helge Heilborn på femtioårsdagen den 7. 10. 1947. Sthlm 1947, s. 135—146) och Pedersen, a. a., s. 55—62.

²⁹ Se H. Nial, Annonssavtalet. Dess rättsverknningar i förhållandet mellan tidning och annonsör. Sthlm 1949, s. 29—35.

³⁰ Se A. Hernelius, Om arbetsfred och tidningsutgivning (Festskrift till H. Heilborn ... 1947, s. 97—108). — Om den danska presskonflikten år 1947 se B. Hjejle, Dagspressen og samfundet. København 1951, s. 41—50. (Berlingske Presse-Bibliotek. Bd 4.)

³¹ Se H. Stangerup, Pressefrihed og arbejdsfrihed. Internationalt problem — svensk lösning. København 1951. (Berlingske Presse-Bibliotek. Bd 3.)

mot heterolog insemination. Sådana företeelser äro icke i och för sig ägnade att allvarligt begränsa yttrandefriheten, så länge utrymme finnes även för andra synpunkter. Därest dessa sociala grupper nå en särställning och utöva censur och dirigera opinionen, kan däremot deras verksamhet icke tolereras. Från Amerika känna vi till de betänkliga erfarenheterna av den katolska kyrkans åsiktsdirigering av press, film, radio och television.³²

Det som nu sagts om de utomrättsliga begränsningarna i yttrandefriheten har, såsom nämnts, icke avsett att vara annat än en exemplifikation, menad att tjäna såsom åskådningsmaterial till bedömandet av yttrandefrihetens faktiska gränser. Ytterst bero alla gränser på utnyttjandet av de möjligheter till rättsliga och utomrättsliga inskränkningar som finnas. Därvidlag torde man tryggt kunna påstå, att förhållandena i vårt land äro i allt väsentligt tillfredsställande. Man får emellertid icke förgäta, att den utrikes- eller inrikespolitiska utvecklingen snabbt kan skifta därhän, att anspråk på nya legala inskränkningar i yttrandefriheten framställas.³³ Därtill kommer, att medborgarna lätt kunna glida in i föreställningen, att yttrandefrihetens gränser äro onödigt vida. Vi ha, mena de, icke behov av annat än riktiga uppgifter och sansade omdömen. Detta låter gott och väl, men tanken leder förrådiskt lätt vidare dithän, att man blott vill veta av de uppgifter, som passa, och de omdömen, som äro passande. Det subjektiva urval, som därigenom sker, anpassar sig lätt efter utländsk makts påtryckning, statspartiets förväntan, affärsvärldens intressen eller andra öppet eller dolt framställda önskemål av maktägande grupper eller personer.

Såsom flera gånger tidigare framhållits, begränsar sig Europarådets konvention till en reglering av yttrandefrihetens legala gränser. De utomrättsliga inskränkningarna i yttrandefriheten falla i någon mån in under UNESCO:s påbörjade arbete, som dessutom griper in på några av de indirekta legala inskränkningarna. Vad slutligen medborgarnas reaktioner inför faktiska begränsningar i yttrandefriheten beträffar, kan man näppeligen annorlunda inverka på dem än genom att ständigt varna för de försåtliga gränsskränkningar in på yttrandefrihetens område, som gång efter annan inträffa.

³² Se härom P. Blanshard, *American Freedom and Catholic Power*. Boston 1950. (Beacon Press Studies in Freedom and Power.)

³³ Om påtryckningarna på den schweiziska pressen se K. Weber, *Die Schweiz im Nervenkrieg. Aufgabe und Haltung der Schweizer Presse in der Krisen- und Kriegszeit 1933—1945*. Bern 1948.

FÖRSLAG OM INRÄTTANDE AV ETT MILITIEOMBUDSMANNAÄMBETE I FINLAND

Av Pol. kand., jur. lic. HÅKON HOLMBERG, Helsingfors

I en uppsats »Diskussionen kring justitieombudsmannaämbetet i Finland», införd i Statsvetenskaplig Tidskrift för år 1945, lämnade undertecknad en redogörelse för åsiktsbrytningarna kring det genom regeringsformen den 17 juli 1919 i Finland införda justitieombudsmannaämbetet åren 1919—1933. Som en avslutning på densamma framhöll jag, att den stora allmänheten småningom vände sig vid att med sina klagomål vända sig till justitieombudsmannen i stället för till justitiekanslern. Jag uttalade därvid en förmodan, att enskilda personer i likhet med vad fallet var i Sverige i allt större utsträckning skulle anhålla om åtgärd i anledning av rättskränkning hos justitieombudsmannen och därigenom bidra till ämbetets rotfästande i Finlands statsliv.

Alltsedan det första året den år 1933 genomförda arbetsfördelningen mellan justitiekanslern och justitieombudsmannen varit gällande, nämligen år 1934, har antalet av justitieombudsmannen behandlade klagomål och ansökningar varit i ständigt stigande. År 1934 utgjorde de sammanlagt 517 av totalantalet ärenden 556. Det skulle likväl dröja ända till år 1946, innan antalet anförda klagomål och gjorda ansökningar översteg ettusen, ty nämnda år uppgick det till 1.450. Samma år utgjorde antalet klagomål hos justitiekanslern endast 250, varför dessa alltså numera som i Sverige huvudsakligast ingivas till justitieombudsmannen. Från justitiekanslersämbetet hänskjutas åter till justitieombudsmannaämbetet ett antal klagomål, som utgör ungefär fjärdedelen av samtliga till justitieombudsmannaämbetet inlämnade klagomål och ansökningar; tre fjärdedelar äro sålunda till detta direkt ingivna. Utvecklingen har alltså varit i viss mån snabbare än i Sverige, där under den första etthundraårsperioden årligen ungefär 100 klagomål ingåvos och de först på 1920-talet uppgingo till 400—500.¹

¹ Alexanderson, Justitieombudsmannen, Sveriges Riksdag XVI, s. 201.

Utvecklingen avspeglar sig även i antalet av justitieombudsmannen väckta åtal, tilldelade anmärkningar och åstadkomna rättelser, vilket under senare hälften av 1940-talet avsevärt stigit, så att antalet sådana ärenden och däri vidtagna åtgärder i jämförelse med den första tioårsperioden 1920—1930 för närvarande är nästan 14-faldigt.²

Trots det att i Sverige ett militieombudsmannaämbete inrättats redan år 1915, berördes icke i Finland frågan om nödvändigheten av ett sådant ämbete i samband med den nya regeringsformen 1919. Det ansågs, att såväl justitiekanslern som justitieombudsmannen väl förmådde samfällt behandla även militära ärenden. Ännu klarare gestaltades förhållandet genom den tidigare omtalade lagstiftningen av år 1933, då till justitieombudsmannen hänskötos alla militära ärenden enligt stadgad arbetsfördelning. Men mot slutet av 1930-talet, då redan skuggorna av det annalkande andra världskriget blevo alltmer hotande, blev frågan om en särskild militieombudsman även i Finland aktuell; medan ju i Sverige redan härordningsreformen av år 1901 utgjorde den första påstöten till ämbetets inrättande.

Två veckor efter det andra världskrigets utbrott den 14 september 1939 inlämnades i Finlands riksdag från den yttersta vänsterns sida genom riksdagsman Cay Sundström m. fl. en hemställningsmotion om inrättande av ett justitieombudsmannaämbete vid armén.³

Det uttalades i början av denna motion, att en viktig uppgift vore att trygga dem, som tjänstgöra inom armén, mot möjliga orättvisor och godtycke, ty endast på detta sätt kunde den betydelsefulla försvarsviljan och den demokratiska andan utvecklas. För ändamålet erfordrades ett organ, till vilket den, som blivit kränkt i sin rätt, kunde vända sig och som kunde förhålla sig objektivt till tvistefrågan. Den unge värnpliktige borde icke inträda i en organisation, inom vilken rådde för demokratin främmande principer.

Efter att hava åberopat Karl Staaffs initiativ i andra kammaren i Sverige år 1901, som »avsåg inrättande av ett kontrollorgan inom armén», framhöllo förslagsställarna följande (i översättning från finskan): »Detta kontrollorgan skulle vara justitieombudsmannen

² Laisaari, Eduskunnan oikeusasiamiehen (OA) viran teoreettisesta ja käytännöllisestä merkityksestä Suomessa (Om riksdagens justitieombudsmannaämbetes (JO) teoretiska och praktiska betydelse i Finland), Valtio ja Yhteiskunta Valtiotieteellisen Yhdistyksen Vuosikirja 1948—1949 (Stat och Samhälle, Statsvetenskapliga Föreningens Årsbok 1948—1949), ss. 86—88.

³ Hemst. mot. No 5/1939; Liitteet (Bilagor) I: 8, s. 27.

vid armén och hans uppgift vore att tillse, att icke de inskränkingar, som riktade sig mot den enskildes frihet, och vilka voro nödiga, efter det den allmänna värnplikten tagits i bruk, bleve alltför tunga, och att godtycke icke finge göra sig gällande. I annat fall kunde man nämligen befara, att mellan befäl och manskap skulle uppstå stridigheter, vilka skulle skada försvarsväsendet och försvarsarbetet. — Sedan svenska riksdagen godkänt initiativet, stadgades, att justitieombudsmannen vid armén väljes av riksdagen för ett år och att hans verksamhet i främsta rummet skulle granskas av första lagutskottet. Sålunda kan svenska riksdagen genom en egen förtroendeman och hans verksamhet utöva nödig kontroll. Enär känedom om lagstiftningen är nödig, har riksdagen till befattningen valt en juridiskt bildad person.»

Det hade för övrigt visat sig, att den svenska militieombudsmannens verksamhet vore nyttig och nödig och att hans blotta tillvaro varit av stor betydelse. Under årens lopp hade han lyckats avslöja många missförhållanden, orättvisa och godtyckliga straff, fel i kosthållningen, politiskt förtryck m. fl. förseelser.

Den, som anförde klagan, betonade motionärerna, borde likväl icke behöva iakttaga de formaliteter, som ämbetsverk ofta kräva. I Sverige kunde en sådan klagan vara av enklaste art, ja icke ens skriftlig. Denna sistnämnda omständighet vore synnerligen väsentlig, enär formkrav ofta kunde avhålla mången från att anföra klagan och syftemålet med en sådan just vore att underlätta förbindelsen mellan justitieombudsmannen vid armén och den enskilda medborgaren. Det vore skäl att nämna, att justitieombudsmannens verksamhet och tillvaro ofta i svenska riksdagen rönt välförtjänt erkännande.

Ej blott den nära samverkan mellan Sverige och Finland utan även tillämpningen av demokratiska principer talade för inrättande av en motsvarande befattningshavare vid den finska armén. Genom en sådan kunde ett större förtroende åstadkommas mellan befäl och manskap inom armén och allmän tillit till densamma. Motionärerna hemställde förty, att riksdagen måtte uppmana regeringen att i brådskande ordning avlåta en proposition till riksdagen om tillsättande av en i enlighet med ovan angivna principer verkande justitieombudsman vid Finlands armé.

Hemställningsmotionens övriga undertecknare voro, förutom nämnda Sundström, Kalle Jokinen, K. H. Wiik, Kaisu-Mirjami Rydberg och Kauko Andersson. Den remitterades av

riksdagen medels protokollsutdrag den 19 september 1939 till grundlagsutskottet för vidare beredning och utlåtande.⁴

Förrän grundlagsutskottet hade hunnit behandla nämnda hemställningsmotion, indrogs Finland i världskrigets virvlar. Under vinter- och det därefter följande andra kriget, som inleddes den 25 juni 1941, ökades utskottets arbetsbörda i sådan grad, att det ej var i tillfälle att behandla motionen. På hösten sagda år förändrades inställningen till detta initiativ i avsevärd grad.

Tisdagen den 25 november 1941 upplästes nämligen i riksdagen en skrivelse från advokatfiskalsämbetet i Åbo hovrätt, vari förmäldes att advokatfiskalen den 19 i samma månad ställt riksdagsmännen K. H. Wiik, Cay Sundström och Kaisu-Mirjami Rydberg, vilka samtliga stodo som undertecknare av ovannämnda hemställningsmotion, ävensom några andra personer inom den yttersta vänstern, under åtal jämlikt 11 kap. 4 och 6 §§ strafflagen den 19 december 1889. Dem tillvitades att hava ställt sig i förbindelse med främmande regering i avsikt att begå högförräderi. Enligt 7 § 2 mom. i riksdagsordningen i dess lydelse av den 25 maj 1934 var sådan person ej valbar till riksdagsman och enligt 8 § medförde förverkad valbarhet även förlust av riksdagsmannaupdrag. Riksdagen konstaterade endast, att dessa personers riksdagsmannavärv hade upphört.⁵

Då Åbo hovrätt sedermera dömde ovannämnda personer till långvariga frihetsstraff, var denna omständighet ägnad att stämpla deras initiativ såsom skadligt för fosterlandet.

Grundlagsutskottet avgav sitt betänkande först den 11 juni 1942. Det framhöll, att hemställningsmotionen visserligen hade framställts under fredstid, innan landet hade blivit föremål för direkt politisk påtryckning och det därpå följande väpnade angreppet. Därest man nu önskade taga de i detta initiativ anförda synpunkterna under diskussion och prövning, borde detta ske blott under normala förhållanden. Den innevarande tidpunkten, då folket förde en väpnad kamp för sin tillvaro, vore ej därför lämplig, varför utskottet föreslog, att hemställningsmotionen måtte avböjas.⁶

Efter bordläggning i riksdagen den 16 juni 1942 kom ärendet upp till behandling den 19 i samma månad, varvid en av undertecknarna av hemställningsmotionen, Kauko Andersson, utvecklade

⁴ Rd. 1939 Pöyt. (Prot.), s. 128.

⁵ Rd. 1941 Pöyt. II, ss. 1250—51.

⁶ Rd. 1942 Handl. IV—V; Gr.utsk.bet. No 33/42.

sina synpunkter på behövligheten av en justitieombudsman vid armén. Det vore ägnat att väcka förvåning, att grundlagsutskottet ställt sig helt oförstående till initiativet. Och dock framskymtade mellan raderna i betänkandet, att utskottet godkände principen om inrättande av ett sådant nytt ämbete. Hänvisningen till de rådande krigstiderna kunde ej vara allvarligt menad, eftersom under sådana förhållanden mera än under normala tider missförhållanden uppkomme och utbredde sig. Ej heller regeringen hade visat lust att taga ställning i ärendet, då något riksdagsbeslut ej ännu förelåge. Ingen proposition hade förty avlåtits för att påskynda frågans lösning. Ämbetets inrättande vore både möjligt och nödvändigt. På förslag av riksdagsman Simonen, understödd av riksdagsman Turunen, bordlades ärendet till ett följande plenum.⁷

Då ärendet den 26 juni 1942 återupptogs till fortsatt behandling, yttrade sig främst riksdagsmännen Simonen och Turunen, av vilka den senare beklagade, att grundlagsutskottet icke fäst större uppmärksamhet vid det föreliggande initiativet. Det hade åtminstone bort införskaffa utlåtande av försvarsutskottet. Några medlemmar av detta utskott hade framhållit, att riksdagens justitieombudsman och justitiekansler i statsrådet måste anses vara tillräckliga instanser för hänvändning i ärenden rörande armén, men denna motivering föreföll sökt. Den förra talaren åter underströk, att inom arméns officerskår rådde en anda, som vore främmande för arbetarklassens strävanden, varför även åsiktsförtryck mångenstädes yppat sig. Arbetartidningar och besök i arbetarföreningars hus vore förbjudna, utan att leda till annat resultat än ökad bitterhet bland dem, som drabbades därav. Frågan om behövligheten av en justitieombudsman vid armén borde i hela sin utsträckning utredas, ej avfärdas med en axelryckning, som nu skett.

Av riksdagsman Erich — yngre broder till minister R. Erich — underströks ytterligare, att en sådan ämbetsman som den svenska militieombudsmannen visat sig synnerligen behövlig under fredstid, varför så mycket större skäl förelåge att även i Finland inrätta ett motsvarande ämbete, då de krigstida förhållandena ännu länge komme att sätta sin prägel på tiden efter fredsslutet. Militärpersoner kunde icke alltid vara tillräckligt förtrogna med de ärenden, som fölle inom juristernas kunskaps- och erfarenhetssfär. Det vore icke meningen att inrätta en justitieombudsmannabefattning vid armén enbart för sysslans skull utan emedan den verkliga vore nödig.

⁷ Rd. 1942 Pöyt. I, ss. 521 och 533 ff.

Riksdagsmännen Hackzell och Salmiala underströko, att initiativet av yttersta vänstern icke väckts i arméns intresse eller för fosterlandets trygghet utan för att förlama stridsandan och -viljan inom armén. Riksdagsman M. H. Peltonen förvånade sig över, att ärendet icke alls undergått någon saklig behandling i grundlagsutskottet. Under krigstid råkade envar medborgare, så även i krigstjänst stående, i konflikt med allehanda reglementen och dekret, som utfärdats för försvarsväsendet, och utsatte sig för risken av strängare straff än i fredstid. Åtal väcktes för rena småsaker av en del militära förmän, medan andra icke gjorde någon sak av överträdelser. Även domarna för brott vore rätt olikartade. På en del håll ådömdes disciplinstraff, på andra åter följde fältkrigsrätt och fängelse eller tukthus. Ett enhetligt övervakande organ vore förty av behovet påkallat. Härtill replikerade Erich ytterligare, att en justitieombudsman vid armén vore till hjälp och stöd för högre militärpersoner i avsaknad av juridiska insikter.

Till försvar för grundlagsutskottets ståndpunkt uttalade sig riksdagsman A. Halonen, som underströk, att utskottet ej utgått från att initiativet tagits av personer hörande till, den yttersta vänstern, utan att det borde underkastas saklig behandling, för vilken emellertid rådande förhållanden ej lämpade sig. Såväl militär- som utrikespolitiska följder hade kunnat motses genom en sådan behandling. Riksdagsman Salmiala betonade slutligen, att genom ärendets behandling hade kunnat väckas, misstro och splittring samt tvivel på arméns ledning.

Sedan diskussionen förklarats avslutad, beslöt riksdagen vid omröstning med slutna sedlar förkasta hemställningsmotionen med 87 röster mot 58 och vid öppen röstning med 82 mot 62, varför alltså grundlagsutskottets avstyrkande betänkande hade omfattats av riksdagen.⁸

I avsikt att undanrödja det oförmånliga intryck undertecknarnas av nämnda hemställningsmotion dömande till straff för högförräderi lämnat i riksdagsmännens sinnen, gjorde vid riksdagen 1944 riksdagsman Mikko W. Erich ett nytt försök i samma angelägenhet. Den 10 februari sagda år ingav han en hemställningsmotion, som undertecknats av ytterligare Aino Malkamäki, Toivo Halonen, Miina Sillanpää, J. E. Malmivuori och Viljo Rantala, samtliga kända socialdemokratiska riksdagsmän.⁹

⁸ Rd. 1942 Pöyt. I, s. 556 ff.

⁹ Hemst. mot. No 2/44; Liitteet I:4, s. 13.

I densamma hänvisades till en början till det föregående initiativet, som av riksdagen avböjts. Att utgången blev sådan, berodde på att som första undertecknare av hemställningsmotionen uppträdde en person, som åtalades och sedermera dömdes för högförräderi, varför han icke kunde anses vara någon lämplig förespråkare i en angelägenhet av denna natur. Emellertid borde sak och person ej sammanblandas, ty »även i ett förvirrat sinne kunde stundom uppstå goda och av uppmärksamhet förtjänta tankar, oaktat de ej kunde på ett övertygande sätt utvecklas».¹⁰

Felet med framställningen av år 1939 låge däri, att den ledande tanken vore en summarisk och omotiverad föreställning om meningsskiljaktighet mellan arméns djupa leder och dess befäl. Förslagsställarna hade tänkt sig ombudsmannens uppgift vara att skydda lägre militärpersoner mot inbillat förtryck från de högres sida. En sådan utgångspunkt vore oriktig, ty någon motsättning förelåge ej. En riktig tanke vore däremot, att justitieombudsmannen vid armén vore en förbindelselänk mellan det lagstiftande organet, riksdagen, och det organ, som svarade för landets yttre trygghet, armén. I Sverige rådde ett förtroendefullt förhållande mellan dessa båda. En erfaren jurist med hög juridisk bildning och personlig kännedom om försvarsväsendets förhållanden skulle i egenskap av justitieombudsman vid armén vara mera kompetent att undersöka, medla och fatta beslut än justitiekanslern och justitieombudsmannen, vilka åtminstone hittills ej innehaft militär utbildning och erfarenhet. Dessas arbetsbörda vore dessutom för stor, då brottsligheten visat tendens att öka och reformer inom fångvården förestodo.

I gällande militärlagstiftning i Finland funnes stadganden, som ej längre motsvarade det allmänna rättsmedvetandet, tolkning underkastade paragrafer, som haft till följd olikartade avgöranden, ävensom ovisshet och oklarhet beträffande domstolarnas territoriella och sakliga befogenhet. Rättsvårdens förenhetligande och den vidare utvecklingen av stiftad lag skulle befordras av en justitieombudsman vid armén, som på det ömtåliga och egenartade arbetsfält, där han ägde verka, borde äga insikt och erfarenhet. Förslagsställarna hemställde, att regeringen skulle anmodas avlåta proposition i ärendet. Inom det nya ämbetets kompetens skulle falla militära såväl rättsliga som administrativa spörsmål och klagomål samt åtgärder för att främja utvecklingen av militärlagstiftningen.

¹⁰ Hemst. mot. No 2/44; Liitteet I: 4, s. 13.

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN

Konstitutionella och kommunala förslag Den svenska *tronföljden* är framlagda för 1952 års riksdag. agnatisk, vilket även innebär

att kvinnlig medlem av konungahuset ej kan förordnas till ställföreträdande regent, ordförande i tillförordnad regering, förmyndare eller medlem av förmyndarregering för omyndig konung. När samhällsutvecklingen gått därhän, att kvinnor blivit alltmer likställda med män då det gäller offentliga värv, anse fru Gärde Widemar (fp) och hr Håstad (h) att detta spörsmål bör bli föremål för utredning (II: 320). Motionärerna framhålla även, att ett beslut i överensstämmelse med deras förslag ej bör medföra en rubbing av bestående successionsrätt för de tre nu levande prinsarna.

I likalydande motioner (I: 6 och II: 7) framhålla hr Öhman (k) och hr Hagberg i Luleå m. fl. (k) att svenska folkets vilja att försvara landets fred, oavhängighet och neutralitet i stormaktskonflikter är uppriktig och oomtvistlig. Vid flera tillfällen under senare år har regeringens politik emellertid stått i konflikt med denna folkvilja. Som exempel härpå anföres politiken »icke krigförande» under det första finlandskriget och anslutningen till Achesonplanen. Motionärerna föreslå därför en skrivelse med hemställan om skyndsamt utredning och förslag om sådan ändring av RF § 13 att Konungen icke utan riksdagens godkännande kan sluta fördrag med främmande makter, inträda i krig eller sluta fred. Sin uppfattning om en bristfällig överensstämmelse mellan regeringens politik och folkviljan samt sin strävan att stärka riksdagens inflytande över utrikespolitiken redovisa kommunisterna ytterligare i motioner med förslag att Sverige skulle besluta utträda ur Marshallorganisationen (I: 7 och II: 8) och Europarådet (II: 316), om utredning av frågan om utrikeshandels framtida inriktning (I: 159 och II: 203) samt om vissa instruktioner åt den svenska delegationen hos Förenta Nationerna (I: 242 och II: 317).

I partimotioner i båda kamrarna (I: 328 och II: 432) föreslå hr Nordenson m. fl. (h) och hr Hjalmarson m. fl. (h) åtgärder i syfte att *stärka rättssäkerheten och den medborgerliga friheten*. Alla äro nu överens om att staten i långt större utsträckning än tidigare måste medverka vid samordningen av de mänskliga strävandena och intressena. Däremot föreligger en skillnad i grundsyn mellan olika demokratiska partier. Konservativa och liberala rörelser utgå från individens ställning i samordningsförhållandet och fästa avgörande vikt vid att dennes frihetssfär icke inskränkes utöver vad som är oundgängligen nödvändigt. Socialistiska rörelser utgå från att staten skall leda samordningen och tillmäta därför effektiviteten av de statliga åtgärderna en avgörande betydelse. I flera västeuropeiska stater har under

det senaste årtiondet den socialistiska uppfattningen dominerat. Den enskildes frihetssfär har krympt, vilket medfört att rättssäkerhetsfrågorna träda i förgrunden på ett helt annat sätt än tidigare. Frågorna om skyddet för rättssäkerheten kunna icke enbart lösas genom uppställande av enkla principer, som förlänas grundlags karaktär. En mångfald åtgärder erfordras därutöver inom lagstiftning och administration. Motionärerna framhålla som exempel att rättssäkerheten äventyrats genom inskränkningar i äganderätten och genom skattepolitiken. Slutligen framhålles betydelsen ur rättssäkerhetssynpunkt av ett tillfredsställande förvaltningsförfarande.

Med anledning av likalydande motioner (se denna tidskrift 1951, s. 62) förklarade 1:a LU (1951:11) att starka skäl talade för en ytterligare förstärkning av regeringsrätten med tre ledamöter. På utskottets hemställan nöjde sig dock riksdagen med att i skrivelse anhålla om utredning om åtgärder för att nedbringa den stora balansen av oavgjorda mål. Resultatet av denna utredning redovisas i prop. 27. De tidigare framförda förhoppningarna om att genom en tillfällig förstärkning av regeringsrätten kunna nedbringa balansen hade visat sig felaktiga. År för år ha i stället antalet balanserade mål ökats från omkring 2300 1945, vilken höga siffra ledde till förslag för 1946 års riksdag om förstärkning av regeringsrätten (se denna tidskrift 1946, s. 181) till 4905 vid utgången av 1951. Denna sistnämnda siffra motsvarar två års arbetsprodukt av regeringsrätten med nuvarande antal ledamöter.

I propositionen nr 27 avvisas tanken att öka regeringsrättens arbetsprodukt genom beslut om att domstolen är arbetsförd med mindre antal ledamöter än som nu föreskrives i RF § 22 (fem ledamöter eller fyra om tre äro om beslutet ense). Det vore ej heller lämpligt att forcera arbetet i regeringsrätten genom utökning av föredragningstiden, f. n. 12 à 13 timmar per vecka och avdelning. I 1946 års proposition (nr 32) hade förslag, att begränsa fullföljden genom att göra kammarrätten till sista instans för vissa grupper av mål eller genom att till annan myndighet överlämna avgörandet av vissa mål, förklarats vara orealiserbara. Denna fråga syntes emellertid statsrådet nu böra upptagas till förnyat övervägande. I avvaktan på en sådan utredning föreslås en lag om tillfällig ökning av regeringsrådets antal till 11 under en treårsperiod räknad från den 30 september 1952.

I motion (I: 366) föreslår däremot hr Herlitz (h) en utökning av antalet regeringsråd med tre till 13. Med stöd av motiveringen i 1946 års proposition kritiserar motionären samtidigt tanken att begränsa antalet mål, som fingo föras till regeringsrätten.

Den i januari 1950 tillsatta kommittén för utredning av frågan om utvidgning av *folkomröstningsinstitutet* i Sverige (1950 års folkomröstnings- och valrättsutredning) kan tidigast framlägga sitt betänkande om folkomröstningsinstitutet i februari 1952. Det är därför osäkert om en proposition i ämnet kan väntas till årets riksdag. För att frågan ej skall fördröjas med ytterligare en fyraårsperiod, ha höger- och folkpartirepresentanterna i kommittén, hrr Håstad och Bergvall därför i likalydande motioner (I: 243 och II: 319) framfört de förslag, som de antingen kunnat förena sig med kommittémajoriteten om eller som de framfört reservationsvis. De föreslå,

att även en minoritet i riksdagen skall kunna framkalla konsultativt referendum. Grundlagsfrågor skola alternativt kunna avgöras medelst decisiv folkomröstning genom att den andra behandlingen efter samfällt beslut av konung och riksdag ersättes med sådan omedelbar folkomröstning. Decisiv folkomröstning må slutligen fakultativt införas för sådan lagstiftning, som sker av konung och riksdag gemensamt samt för frågor om nya eller ökade statsanslag och för allmänna principbeslut.

Socialvårdskommittén har tidigare (SOU 1942: 56 och 1950: 11) föreslagit inrättande av en socialdomstol förlagd till socialstyrelsen och bestående av ledamöter huvudsakligen utsedda inom ämbetsverket. Denna skulle övertaga handläggningen av vissa ärenden från kammarrätten, regeringsrätten och högsta domstolen. I likalydande motioner (I: 18 och II: 13) föreslå hrr Hedenby och Uhlén (s) samt Lindberg m. fl. (s) i anknytning till detta förslag utredning om inrättande av en *socialförsäkringsdomstol*. Hr Lindberg m. fl. (s) föreslå dessutom (II: 14) sådan ändring av grundlagarna som erfordras för att riksdagen skall kunna utse en *riksdagens socialförsäkringsombudsman* med uppgift att övervaka sociallagstiftningen och att förhjälpa enskilda att erhålla sin lagliga rätt.

I motion (I: 49) till 1951 års riksdag (se denna tidskrift 1951, s. 63) framlade hr Holmbäck (fp) förslag till en rad reformer av *riksdagens arbetsformer*. Bl. a. föreslogs att reglerna i 2 § RO om tiden för vårsessions avslutande skulle ersättas av en bestämmelse att utskotten senast den 15 maj respektive den 1 juni skulle ha avgivit samtliga utlåtanden eller ha gjort framställning om uppskov med ärendes behandling till höstsessionen eller nästa riksdag. KU avstyrkte förslaget, främst emedan tillräcklig erfarenhet av 1949 års omorganisation av riksdagsarbetet ännu icke vunnits. Hr Holmbäck återkom detta år med samma yrkande (I: 329), bl. a. då frågan annars behövde uppskjutas ytterligare en fyraårsperiod.

Hr von Friesen m. fl. (fp) föreslå (II: 105) en ändrad lydelse av RO § 13 så att »andra kammarens ledamöter skola . . . väljas för en tid av fyra år, räknade från och med den 15 oktober det år, under vilket valet skedde». Som främsta motivering anföres, att regering som lidit nederlag vid val enligt nuvarande parlamentariska praxis omedelbart avgår. Följden blir, att den nya regeringen under höstsessionen möter en mot dess politik klart fientlig majoritet i andra kammaren.

Den ökade arbetsvolymen för riksdagen och förlängningen av dess sessionstid har lett till att en del av riksdagsledamöterna kommit att nästan uteslutande ägna sig åt politiskt arbete. Hr Gustafson i Göteborg (fp) framhåller (II: 80), att denna grupp av yrkespolitiker representerar en stor fond av politisk kunskap och erfarenhet. I riksdagsarbetet behövs emellertid samtidigt en grupp med fast förankring i förvärvslivet. Olika förslag ha under årens lopp framkommit till en sådan organisation av riksdagsarbetet att man underlättar för »det praktiska livets folk» att åtaga sig ledamotskap. Motionären tar för sin del upp ett förslag ur betänkandet angående riksdagens arbetsformer (SOU 1947: 79, s. 30). Under första veckan av höstsessionen skulle riksdagen vara samlad för avlämnande av motioner,

framställande av interpellationer, eventuell remissdebatt m. m. Efter ett uppehåll på en månad, då endast utskotten arbeta, skulle kamrarnas arbetsplena koncentreras till en eller två veckor för behandling av utskottsutlåtandena. Motionären föreslår sålunda, att riksdagen måtte besluta att i *riksdagsstadgan* införa en bestämmelse om att arbetsplena icke skola anordnas under en tid av en månad räknat från en vecka efter höstsessjonens början, såvida icke särskilda skäl därtill äro.

Vid tidigare riksdagar ha ett stort antal motioner framlagts om ändring av bestämmelserna om val främst till riksdagens andra kammare. Denna fråga har ej återkommit i årets motionsflod, eftersom den blivit föremål för en utredning av 1950 års folkomröstnings- och valrättsutredning. Dess betänkande »Det proportionella valsättet vid val till riksdagens andra kammare» (SOU 1951:58) utsändes i december månad 1951 på snabbremiss. I en enkel fråga av hr Nyberg (fp) framhölls betydelsen av att beslut i ämnet fattades av riksdagen fortast möjligt med hänsyn till den föreslagna förändringen av valkretsindelningen. I sitt svar i andra kammaren den 22 januari utlovade justitieministern att proposition skulle avlåtas så tidigt att de nya författningarna kunna utfärdas före den 1 maj.

Då riksdagen 1947 beslöt om *pensionsrätt för riksdagsmän*, genomfördes strängare regler för dem som avgått från riksdagsmannaupdraget före 1 januari 1945. Medan annars pension utgår till den som tillhört riksdagen under minst åtta år före fyllda 65 år, måste de senare ha tillhört riksdagen under minst 16 år. Genom beslut av 1951 års riksdag uppmjukades denna bestämmelse genom att riksgäldsfullmäktige medgavos en viss dispensrätt. I likalydande motioner (I: 245 och II: 318) föreslår hr Norman (s) m. fl. (flera partier) och hr Hedlund i Östersund (s) m. fl. (flera partier) att pensionen skall utgå efter samma grunder för samtliga riksdagsmän.

Vid föregående riksdag framhöll hr Dickson (h) m. fl. det olämpliga i att riksdagsmännen själva avgöra frågor om *ersättning för riksdagsmannaupdraget* m. m. (se denna tidskrift 1951 s. 63). Motionären har denna gång fått stöd av ett 90-talet medmotionärer (flera partier) i likalydande motioner (I: 11 och II: 17), där 1951 års argumentation återkommer i huvudsak i oförändrat skick. Dessa frågor borde underställas ett för tillfället sammankallat utomordentligt kollegium bestående exempelvis av en ledamot av regeringsrätten, presidenten i kammarrätten, generaldirektörerna för statskontoret och riksräkenskapsverket, två eller tre landshövdingar samt ordföranden i Landsorganisationen, Tjänstemännens centralorganisation och Arbetsgivareföreningen eller motsvarande.

I likalydande motioner (I: 20 och II: 15) framhålla hr Nerman (s) m. fl. (flera partier) och hr Ericsson i Näs (bf) m. fl. (flera partier) att användningen av verbens singularformer numera godtagits även för vårt skriftspråk. Riksdagsprotokollen bibehålla däremot konsekvent de gamla språkformerna. En motion, där singularformen använts, »rättas», innan den tryckes. Motionärerna föreslår, att motioner skola tryckas i överensstämmelse med manuskriptet och att en modernisering skall genomföras av stavningen i riksdagens protokoll.

Med anledning av skrivelse av 1948 års kyrkomöte föreslår Kungl. Maj:t i proposition nr 4 ett tillägg till *kyrkomötesförordningen*. Bestämmelser om granskning av kyrkomötesombudens fullmakter återfinnas nu i arbetsordningen. Granskningen skall ske samma dag kyrkomötet öppnas av ordföranden och tvenne av denne utsedda självskrivna ledamöter. I stället föreslås en ny § 9 a i kyrkomötesförordningen, enligt vilken domkapitel skall utfärda fullmakt i tvenne exemplar, av vilka det ena skall insändas till ecklesiastikdepartementet. Granskningen skall utföras av kyrkomötets ordförande och tvenne av honom tillkallade självskrivna ombud före kyrkomötets första sammanträde (§ 11). Förslaget har tidigare godkänts av 1951 års kyrkomöte.

Bestämmelsen i kyrkomötesförordningens 16 § att »alla val inom kyrkomötet skola ske med slutna sedlar» hade utformats till överensstämmelse med RO. Genom en 1949 genomförd ändring av RO 75 § har acklamationsval möjliggjorts. 1951 års kyrkomöte beslöt för sin del en motsvarande omarbetning av kyrkomötesförordningen, vilken nu förelades riksdagen i proposition nr 5.

Hrr Håstad och Hagberg i Malmö (h) föreslå (II:462) skrivelse med anhållan om utredning, eventuellt genom kommunallagssakkunniga, angående *magistrats skiljande från rådhusrätt* i avseende på magistratens statliga funktioner och om städernas särskilda rättigheter och skyldigheter. Denna fråga behandlades senast av 1943 års riksdag. Då en slutlig lösning av frågan även komme att inbegripa frågan om kostnaderna för städernas rättskipning, vilken av statsfinansiella hänsyn då icke kunde åvägbringas, föreslog sammansatt KU och 1:a LU utredning om magistratens kommunala funktioner kunde överflyttas på andra organ. Kommunallagssakkunniga erhöilo endast denna mer begränsade uppgift. Motionärerna anse nu tiden inne för ett frånskiljande även av magistratens statliga uppgifter icke minst av hänsyn till att den nya processordningen ställer ökade krav på domstolsledamöterna.

Statens organisationsnämnd har i en den 26 juni 1951 till statsrådet och chefen för inrikesdepartementet överlämnad rapport över undersökningar vid vissa häradsskrivarkontor föreslagit att *röstlängd* i vanliga fall skall upprättas endast de år, då val normalt skall äga rum. Hr Christenson (fp) framhåller (II:322) att en sådan reform skulle medföra avsevärda lättnader i arbetsbördan för länsstyrelserna och de lokala skattemyndigheterna samt föreslår utredning i ämnet.

Val av landstingsmän, kommunalfullmäktige och stadsfullmäktige skola enligt 11 § 1 mom. av kommunala vallagen ske tredje söndagen i september månad. Allmänheten erhåller kännedom om valen genom *kungörelser* om landstingsval av länsstyrelse och om övriga val av vederbörande kommunala myndighet. I likalydande motioner (I:244 och II:321) framhålla hr Cassel (h) och fröken Wetterström (h) att detta medför dubbelarbete och onödiga kostnader. Kungörandet skulle i sin helhet kunna ombesörjas av länsstyrelsen.

I likalydande motioner (I:10 och II:16) föreslå hr E. Gust. Andersson

m. fl. (s) och hr Sehlstedt m. fl. (s) att *dagtraktamente för landstingsman* som ej bor å den ort, där landsting hålles, höjes från 24 till 35 kr och för landstingsman, som bor å ort, där landsting hålles, från 16 till 25 kr.

En revision av *församlingsindelningen i riket* föreslås i likalydande motioner (I: 49 och II: 54) av hr Nils A. Larsson m. fl. (s) och hr Nilsson i Kristinehamn m. fl. (s). Motionärerna hänvisa till en motion vid 1949 års riksdag om överförande av församlingarnas ekonomiska angelägenheter på den borgerliga kommunen (se denna tidskrift 1949, s. 122). De acceptera nu de traditionella och praktiska skäl, som motiverade, att motionen av-slogs. Även om befolkningen med starkare band är knuten till församlingen än till den borgerliga kommunen och ekonomiska förhållanden av ytterst invecklad art måste bemästras, anse de det nödvändigt med en församlingsindelning i huvudsaklig anslutning till de nya kommunerna, samt föreslå utredning i detta syfte.

Då en kyrkofullmäktigeinstitution skapades genom 1930 års lag om församlingsstyrelse stadgades, att *val av kyrkofullmäktige* icke må förrättas å dag, då borgerligt kommunalval äger rum. Avsikten härmed var främst att avpolitisera kyrkofullmäktigevalen. I likalydande motioner (I: 21 och II: 28) framhålla hr Nils A. Larsson m. fl. (s) och hrr Nilsson i Kristinehamn och Andersson i Malmö (s) att en sådan politisering ändå skett. En följd av systemet med olika valdagar är dessutom att valdeltagandet vid kyrkofullmäktigeval är utomordentligt lågt. De föreslå därför sådan ändring av gällande bestämmelser att kyrkofullmäktigeval må kunna äga rum samma dag som borgerliga kommunala val. Därvid förutsättes ett uttryckligt stadgande att preliminär sammanräkning av valsedlarna för kyrkofullmäktigeval icke behöver äga rum. Ett liknande förslag framlades i motion vid 1949 års riksdag (se denna tidskrift 1949, s. 122).

Ivar Beskow.

Skiljaktiga beslut i riksdagens kamrar. I en uppsats i denna tidskrift 1950¹ tog jag upp frågan på vad sätt det skulle konstateras att en i riksdagen väckt fråga förfallit, då kamrarna stannat i skiljaktiga beslut. Där hävdades att det borde åvila utskotten att, såväl då sammanjämkning icke ansågs möjlig som då försök till sammanjämkning misslyckats, i memorial till riksdagen anmäla resultatet samt i förekommande fall tillika konstatera vidden av den fråga, som på grund av de skiljaktiga besluten förfallit.

I anledning av några händelser vid 1951 års riksdag finnes orsak att något återkomma till detta spörsmål. Kungl. Maj:t hade i proposition (nr 10) framlagt förslag till lag om behörighet att utöva tandläkarkonsten. I motioner, väckta i anledning av propositionen, hemställdes bl. a. att viss utredning skulle komma till stånd. I andra lagutskottets utlåtande i ärendet (nr 3) föreslog utskottet riksdagen att antaga lagförslaget samt begärde

¹ Statsv. tidskr. 1950, s. 117—120.

i anledning av motionerna en utredning av det i motionerna berörda spörsmålet. Sex reservanter ansågo, att motionernas yrkande om utredning icke måtte föranleda någon åtgärd. Första kammaren biföll reservationen, medan Andra kammaren beslöt i enlighet med utskottets förslag. Vid utskottets närmast följande sammanträde, då utgången i kamrarna anmäldes, beslöt utskottet² på yrkande av en ledamot att vid nästkommande sammanträde upptaga frågan om sammanjämkning av kamrarnas skiljaktiga beslut beträffande ifrågavarande utredning. Vid detta tillfälle³ framställdes yrkande dels att utskottet skulle söka sammanjämka de olika meningarna, dels ock att utskottet måtte konstatera, att sammanjämkning av de olika meningarna icke låte sig göra.⁴ Sedan utskottet i sak beslutat i överensstämmelse med den senare meningen, uppkom fråga om memorial skulle avlåtas till kamrarna i anledning av detta beslut. Med 9 röster mot 5 beslöt utskottet att så skulle ske. Vid memorialets behandling i Första kammaren uppstod en kortare debatt, varom mera nedan. I riksdagens skrivelse till Kungl. Maj:t i ärendet (nr 59) anmäldes, att kamrarna rörande den av utskottet anbefallda utredningen stannat i olika beslut, till följd varav frågan — d. v. s. frågan om utredningen — skulle anses ha för innevarande session förfallit.

I likartade situationer senare under riksdagen förfors emellertid annorlunda. KU hade i utlåtande nr 12 avstyrkt motioner avseende införande av regler om samtidigt kungörande av vissa kommunala val. Reservation hade avgivits med yrkande om att riksdagen skulle hos Kungl. Maj:t hemställa om förslag till sådan lagändring, som avsåges i motionerna. Första kammaren biföll reservationen, medan Andra kammaren biföll utskottets hemställan om avslag å motionerna. Vid efterföljande sammanträde med utskottet⁵ anmäldes de skiljaktiga besluten, och frågan om avlåtande av memorial till kamrarna med föranledande av dessas skiljaktiga beslut bordlades. Då det bordlagda ärendet upptogs vid ett senare sammanträde,⁶ yrkade hr Fast, att utskottet ej skulle avlåta något memorial. Utskottet beslöt i enlighet med detta yrkande. — I anledning av en motion föreslog FLU i utlåtande nr 34, att riksdagen måtte hos Kungl. Maj:t anhålla, att statens medicinska forskningsråd skulle erhålla ett visst forskningsuppdrag. Första kammaren avsåg utskottets hemställan, medan Andra kammaren biföll densamma. Vid nästa sammanträde med utskottet⁷ anmäldes de skiljaktiga besluten, varvid konstaterades, att ärendet icke föranledde någon utskottets vidare åtgärd. — Vid SärU:s utlåtande nr 1 i anledning av proposition med förslag till religionsfrihetslag m. m. hade i anslutning till

² ALU prot. ²²/₂ 1951, § 2.

³ ALU prot. ²⁷/₂ 1951, § 3.

⁴ Formuleringen av detta yrkande, vilket återgives såsom utskottets beslut i memorialet ALU 1951:10, hade avsiktligt formulerats så, att det täckte såväl den uppfattningen att sammanjämkning i detta fall principiellt vore utesluten, enär ett avslagsbeslut stod emot ett bifallsbeslut (se härom Petrén, a. a. 1950, s. 108—111), som den meningen att sammanjämkning visserligen kunnat försökas men i detta fall syntes ändamålslös; se yttranden av Wistrand och Norman FK 1951 nr 9, s. 94—95.

⁵ KU prot. ⁸/₃ 1951, § 3—§ 4.

⁶ KU prot. ¹³/₃ 1951, § 3.

⁷ FLU prot. ²⁸/₁₁ 1951, § 2.

väckta motioner fogats en reservation med yrkande om utredning om införande av obligatoriskt civiläktenskap. Utskottets förslag, såvitt angick propositionen, bifölls i båda kamrarna, men beträffande nämnda reservation stannade kamrarna i olika beslut. Första kammaren biföll utskottets hemställan, att ifrågavarande motioner icke skulle föranleda någon riksdagens åtgärd, medan Andra kammaren biföll reservationen. Såvitt framgår av utskottets protokoll ha de skiljaktiga besluten icke ens anmälts i utskottet. Däremot äro de skiljaktiga besluten omnämnda i riksdagens skrivelse till Kungl. Maj:t i ärendet (nr 280).

I de ovan beskrivna fallen ha sålunda olika förfaranden kommit till användning. Att riksdagen i likartade lägen betar sig på skilda sätt är i och för sig icke något ovanligt. Beträffande sina arbetsformer tillämpar riksdagen på vissa områden bestämda principer, men i andra hänseenden gör man som det faller sig.⁸ På den punkt som nu diskuteras finnes ingen fast praxis. ALU:s ordförande hr Norman omnämnde i kammardebatten vid behandlingen av ALU:s nyssnämnda memorial att för hans del frågan om avlåtande av ett memorial varit — vilket kanske till förstone är ägnat att väcka förvåning — »en fråga som har vissa rent personliga aspekter». Genom memorialets avgivande hade hr Norman bl. a. velat visa en liten personlig vänlighet mot en värderad utskottsledamot.⁹

Avgörande för om memorial skall avlåtas eller ej blir i främsta rummet, hur man ser på själva sammanjämningsfrågan. Anser man kamrarnas skiljaktiga beslut grundlagsenligt icke kunna sammanjämkas, har den berörda frågan förfallit redan i och med kamrarnas beslut, och utskottet har icke att taga vidare befattning med ärendet. Denna tanke kan förmodas ligga bakom Sär U:s förut nämnda beteende. Mera utförligt utvecklades dessa tankegångar i Första kammarens debatt om ALU:s memorial av hr Wistrand.¹⁰ I en vid memorialet fogad reservation hade han förklarat sig anse att ärendet icke varit av beskaffenhet att föranleda något utskottets memorial till riksdagen. Wistrand sade sig frukta att memorialet skulle kunna tagas till intäkt för en ny praxis, som medgäve att i varje fråga där kamrarna fattat olika beslut ett sammanjämningsförfarande kunde igångsättas, även om rent avslag stode mot ett klart antagande. Då ärendet enligt sin natur icke längre kunde bliva föremål för utskottets behandling, bleve det meningslöst att avlåta ett memorial. Riksdagen hade icke något behov av att i ett memorial bliva upplyst om en sak, som den redan kände till. En konsekvent tillämpning av denna av hr Wistrand förfäktade linje innebär bl. a. att talmannen skall vägra proposition på ett yrkande om återremiss av ett dylikt anmälningsmemorial.

Hyser man den motsatta uppfattningen, att grundlagen icke i något fall reser principiella hinder mot en sammanjämkning, blir det en plikt för vederbörande utskott att så snart skiljaktiga beslut föreligga upptaga frågan om sammanjämkning till behandling, om också endast för att omedelbart konstatera, att någon sammanjämkning icke är möjlig i det föreliggande

⁸ Se Värner Rydén's yttrande, cit. Petré, a. a. 1950, s. 107 not 10.

⁹ FK 1951 nr 9, s. 95.

¹⁰ FK 1951 nr 9, s. 94--95.

fallet. Denna åsikt synes ha omfattats i vart fall av lagutskotten i de lägen som beskrivits i det föregående. Av skäl, som jag i den tidigare uppsatsen utvecklat närmare,¹¹ bör, om denna mening i princip godtages, utskottet underrätta kamrarna om sitt ståndpunktstagande.¹² Frågan har icke förfallit, förrän utskottet funnit sammanjämkning icke böra komma till stånd eller ev. t. o. m. först då riksdagen på ett eller annat sätt gillat denna utskottets ståndpunkt. Vad angår memorials avlåtande har emellertid praxis närmast gått i den riktningen att så endast sker, då tveksamhet föreligger i något avseende.¹³

Bakom frågeställningen ligger ytterst en olikartad syn på själva tvåkammerssystemet. Wistrands ståndpunkt innebär ett klart fasthållande vid kamrarnas självständiga ställning. För beslut erfordras samstämmighet mellan kamrarna. Har den ena sagt nej, har saken därmed fallit. Till grund för den andra meningen ligga tankegångar — måhända influerade av den allmänna strävan i vårt samhälle att med kompromissens hjälp nå fram till uppgörelse mellan stridiga intressen —, enligt vilka det väsentliga är att riksdagen på ett eller annat sätt kommer fram till ett beslut.

Gustaf Petrén.

Arvid Mauritz Posses utnämning År 1880 utkom av trycket »Berättelser till justitiestatsminister 1840. ur friherre Carl Otto Palmstiernas lefnad (1790—1878) af Carl Fredrik Palmstierna». I det Palmstiernska släktarkivet, som nu överflyttats från Skenäs till riksarkivet, ingår C. F. Palmstiernas koncept till denna edition. Där förvaras också ett manuskript av fadern, landshövdingen och statsrådet Carl Otto Palmstierna, av denne rubricerat »En del hogkomster från mitt förflutna lif». Detta sistnämnda manuskript har utgjort förlagan till det förra. Skildringen har överflyttats från första till tredje person men eljest endast blivit föremål för mindre ändringar. Som underlag för C. O. Palmstiernas självbiografi har i stor utsträckning tjänat hans egna anteckningar och en mängd brev, växlade mellan honom och brodern Nils Fredrik Palmstierna. Detta material har därefter till allra största delen förstörts.¹

I självbiografins utförliga skildring från 1840—41 års riksdag, vid vilken C. O. Palmstierna tjänstgjorde som lantmarskalk, ingår en redogörelse för

¹¹ Petrén, a. a. 1950, s. 117—118.

¹² Hr Forslund yttrade följande i förutnämnda debatt: »Det synes mig helt enkelt vara lagutskottets plikt att visa kammaren den artigheten, att det anmäler vad som har förevarit i utskottet» (FK 1951 nr 9, s. 95).

¹³ Hr Norman yttrade i samma debatt: »I det läget tyckte jag för min del, att det kanske var lämpligt, att vi talade om, hur vi ansågo att frågan låg till» (FK 1951 nr 9, s. 95).

¹ Palmstiernska släktarkivet, n:r 40 (N. F. Palmstierna: 11 bevarade brev från C. O. Palmstierna jämte anteckningar om de förstörda breven), 45 (N. F. P.: förteckning över brevskrivare), 47 (C. O. P.: manuskript till memoarer), 50 (C. O. P.: brev från N. F. P.), 71 (C. F. H. Palmstierna: överarbetning av C. O. P:s memoarer, avsedd för trycket), RA. Jfr arkivarien fil. d:r Carl-Fredrik Palmstiernas inledande uppsats i den av honom uppgjorda förteckningen över Palmstiernska släktarkivet, RA.

justitiestatsministerpostens besättande, sedan Mattias Rosenblad avgått och H. G. Trolle-Wachtmeister vägrat motta ämbetet, till vilket han officiellt utnämns den 6 februari 1840.² Vid nedskrivandet av denna berättelse har C. O. Palmstierna delvis begagnat sig av en äldre, av honom själv gjord anteckning, som återges nedan.³

»1840.

Ark. 23

I Mars månad, sedan Grefve Wachtmeister av sagt sig JustStatsMin. platsen, var mycken villrådighet om valet till densamma helst Grefve Posse hade Tullbalansfrågan emot sig. Så godt som på en gång [överstruket: vidtalades] tillfrågades flera, huruvida de skulle vara hugade, och Nordenfalk tillskrefs genom 3de man; Gyllenhaal, Leijonhufvud och Baron Stael, syntes hugade; men Grefve Posse förklarade sig till Exc. Brahe bestämdt att han vore färdig, och han blef, til surpris för Baron Stierneld som egentligen ansåg sig böra bilda Conseillen.

Ark. 23

Samtal

i Riddarhus förstugan nära dörren til Secreta U. rummen fortsatt til Mynttorget — i mars 1840

- A.⁴ Nå — hvem skall nu blifva Just. Stats Minister?
 B. Jo — det skall blifva kuriöst att se.
 A. HM. har att välja på Pres. Gyllenhaal Baron Stael Holstein Pr. Bar. Leijonhufvud
 B. Jag undrar nog hvilken af dem det skall blifva.
 Men eftersom vi nu tala om den saken — tror Du att H. M. kan erbjuda platsen åt Grefve Posse?
 A. Jo, visst kan Han det — ingenting hindrar om Han vill.
 B. Hvad skulle Grefve Posse säga om det?
 A. Han accepterar — och [överstruket: då kunde] Bar. G., som jag förmodar ej vill stadna qvar i Stats Rådet, kunde då få hans plats.
 B. sökte genast Grefve Brahe, men fann honom ej hema; träffade honom påföljande morgonen.
 4 dagar derefter sade Konungen til Bar. Ghl.
 Vill ni, min vän, stadna qvar i StatsRådet?
 G. (anförde skäl för svaret) Nej —
 HM. Nå väl — vill ni hafva Gr. Posses plats om han går in i Stats-Rådet? — utan minskning i myndighet eller uti Lön?
 G. (uttryckte sin tacksamhet och svarade) Ja. —

² C. O. Palmstierna, a. a., s. 81 f.

³ Den har påträffats i hans memoarmanuskript (vid ark 23). Palmstiernska släktarkivet, n:r 47, RA. — Anteckningen är gjord med bläckskrift på ett kvartark. Det stycke som här placerats först står på arkets ena sida, de övriga på den andra. Originalets stavning och interpunktion har bibehållits.

⁴ Först har stått bokstaven P, som ändrats till A.

Inom veckan, en middag, kallades StatsRådets Ledamöter från StatsRåds Beredningen til Konungen, der StatsSkr. Ulfsparré och Munthe voro tilstädes, alla Civil-klädde — och då utnämndes Posse (Just Min), Fähréus (Stats Råd), Gyllenhaal (Gen.TullDir.) och Ner-man (Landshöfd).»

En del av aktstyckets uppgifter, framför allt de som lämnas i de båda återgivna samtalen, har inte redovisats i memoaren. Däremot har det sitt intresse att sammanställa dem med ett par andra källor, nämligen en i september 1840 nedskreven relation av Ulla Lagerbielke, —maka till statsrådet Johan Lagerbielke, och en passus i dåvarande statssekreteraren biskop C. I. Heurlins memoarer. Gert Hornwall har i sin gradualavhandling Regeringskris och riksdagspolitik 1840—41 (1951)⁵ in extenso publicerat Ulla Lagerbielkes ganska utförliga redogörelse samt refererat Heurlins helt korta version.⁶

De båda nu nämnda källorna har uppgifter om ett samtal, som utan varje tvivel är detsamma som det av Palmstierna återgivna mellan »A» och »B». De personer, som betecknas med dessa bokstäver, kan även därför med lätthet identifieras som resp. generaltulldirektören Arvid Mauritz Posse och statsrådet Carl Henrik Gyllenhaal. Situationen inför mötet mellan dessa två tecknas med vissa likheter i Ulla Lagerbielkes och Palmstiernas skildringar. Enligt Ulla Lagerbielke nämner Gyllenhaal i statsrådsberedningen tre personer som kandidater till justitiestatsministerposten, presidenterna Leijonhufvud och Gyllenhaal samt justitierådet Staël von Holstein. Med kollegernas samtycke vidtalar han sedan den sistnämnde, som ställer sig till förfogande. Under tiden skall utrikesstatsministern Stierneld ha erhållit konung Karl Johans tillstånd att framföra ett skriftligt anbud till statssekreteraren Nordenfalk och lyckats få Staël von Holsteins löfte att skriva till honom i detta syfte. Mot denna Ulla Lagerbielkes version svarar Palmstiernas uppgifter att Nordenfalk tillskrevs genom tredje man och att Gyllenhaal, Leijonhufvud och Staël von Holstein syntes hugade — just de tre som enligt Ulla Lagerbielke var på tal i beredningen.

Platsen för samtalet har noga pekats ut i de tre källorna, såsom f. ö. ofta sker i syfte att understryka sanningsenligheten av en skildring. Enligt Heurlin har det ägt rum på Norrbro, enligt de båda andra vid utgående från riddarhuset. De senare uppger att det är Posse, som tar upp justitiestatsministerfrågan, och Gyllenhaal, som väcker problemet, om Posse (med

⁵ Skrifter utgivna av Statsvetenskapliga föreningen i Uppsala, XXX, s. 120 ff.

⁶ Efter att ha nämnt Trolle-Wachtmeisters avböjande svar ger Heurlin följande skildring: »Bar. Gyllenhaal passade nu på och sörjde för sig själv. Han träffade gr. Posse på Norrbro vid middagstiden. Vad skulle gr. Posse säga, frågade G., om just. ministerplatsen honom erbjödes. Han skulle emottaga den, svarade P. Intet ord växlades mera. De åtskildes. G. gick upp på slottet, P. hem till sig att spisa middag. Innan P. väl slutat måltiden fick P. en biljett som kallade honom till Kon. — Samma afton, el. dagen därpå var P. just. minister och G. generaltulldir. G. stod högt och skötte saken väl.» C. I. Heurlins memoarer (avskrift), F 859 s, UUB.

hänsyn till den pågående tullbalansprocessen) kan komma i fråga för platsen. Alla tre källorna är överens om att Posse genast förklarar sig redo att svara ja till ett anbud.

Så snart Gyllenhaal fått besked om Posses inställning, låter han det enligt de tre samstämmiga källorna gå vidare till kungen; Ulla Lagerbielke och Palmstierna uppger att han därvid betjänade sig av Magnus Brahe som mellanhand. Resultatet blev att Posse inom kort utnämndes till justitiestatsminister. Den poäng i berättelsen, som ligger i att Posse och Gyllenhaal helt enkelt bytte ämbeten, understrykes av Palmstierna och Heurlin men förbigås av Ulla Lagerbielke. Ytterligare en olikhet är att notera: hon meddelar att Stierneld var ganska nöjd med Posses utnämmande, medan Palmstierna säger att dennes val skedde »til surpris för Baron Stierneld som egentligen ansåg sig böra bilda Conseillen».

Samstämmigheten mellan de tre versionerna av samtalet mellan Posse och Gyllenhaal är i det hela betydande. Men detta förhållande kan inte i och för sig vara avgörande vid bedömningen av deras källvärde. Två omständigheter talar för att de bör behandlas med stor försiktighet. För det första är de alla tre sekundärkällor. Ingen av dem har ens åberopat förstahandsuppgifter av de agerande. För det andra är de tre relationerna nedskrivna en tid efter de händelser som skildras. Ulla Lagerbielkes anteckning är klart daterad till september 1840. Palmstiernas är helt odaterad. Heurlins memoarer förmodas vara skrivna under tiden 1845—55. Hans senaste biograf, Berndt Lange, antar att samtida material i större utsträckning än som nu kan påvisas ligger till grund för Heurlins framställning.⁷ När det gäller berättelsen om Posses väg till justitiestatsministerposten, kan det emellertid betvivlas att Heurlin begagnat sig av tillförlitligt sådant material. Enligt hans framställning skall Posses och Gyllenhaals utnämningar ha ägt rum samma dag som deras sammanträffande på Norrbro eller dagen därpå. Utnämningarna skedde den 28 mars. Men av ett brev från Fredrik Fåhræus till brodern Olof Fåhræus framgår att Posse redan den 20 februari var sysselsatt med att konstruera en statsrådslista och att han vid denna tidpunkt bör ha ansett frågan om sitt justitiestatsministeruppdrag avgjord.⁸ Även om, vilket inte bör uteslutas, underhandlingar fördes med Nordenfalk ännu kort före Posses utnämning,⁹ måste Gyllenhaals aktion, såvitt den över huvud varit av den betydelse de tre nämnda källorna velat tillskriva den, ha ägt rum före den 20 februari, d. v. s. mer än fem veckor före utnämningen. Den teckning av tidsförloppet, som Heurlin ger, är med andra ord starkt sammandragen på ett sätt, som synes visa att

⁷ B. Lange, Christoffer Isak Heurlin som politiker. Från det politiska framträdandet vid 1827 års statsrevision till 1840—41 års riksdag (1948), s. 399.

⁸ G. Hornwall, a. a., s. 128. Brevet tryckt hos R. Fåhræus, O. I. Fåhræus och den långa ministerkrisen 1840—1842, Hist. tidskr., 1936, s. 52 f. I ett senare brev, daterat 28/2, meddelar Fredrik Fåhræus brodern att justitiestatsministerämbetet lär vara erbjudet åt Posse, vars villkor uppräknas. På tal om utnämningar i samband med konseljombildningen heter det: »Det säkraste av allt lär vara att generaldirektörsplatsen kommer att intagas av statsrådet frih. Gyllenhaal». R. Fåhræus, a. a., s. 54 f.

⁹ G. Hornwall, a. a., s. 128 f.

han ej bygger på samtida anteckningar. Av samma skäl förefaller också Palmstiernas anteckning vara gjord en tid efteråt: han uppger att samtalet mellan »A» och »B» ägde rum först i mars, att kungen talade med Gyllenhaal »4 dagar» efter dennes sammanträffande med Brahe och att utnämningarna den 28 mars skedde »inom veckan». Även Ulla Lagerbielke rör sig med ett anmärkningsvärt kort tidsavstånd: sedan hon skildrat samtalet mellan Gyllenhaal och Posse, skriver hon att utnämningen skedde »ganska kort därefter».

Det kan alltså konstateras att de tre versionerna tämligen väl stämmer överens även på en punkt, där de av allt att döma är felaktiga. Visserligen kan det här vara fråga om individuella minnesfel, beroende på den förskjutning av tidsperspektivet, som gärna uppstår vid försök att rekonstruera längre tillbaka liggande händelser. Men samstämmigheten på den berörda punkten kan också ha förorsakats av att berättelsen utgått från en gemensam källa, som spritt den en tid efter den relaterade händelsen.¹⁰ Om det förhåller sig på sistnämnda sätt, ligger det nära till hands att utpeka Gyllenhaal som uppgiftsspridaren.¹¹ Berättelserna kan i vissa delar mycket väl stämma överens med vad som faktiskt ägt rum. Att sålunda Gyllenhaal är den som föreslagit Posses kandidatur inför Karl Johan förefaller inte osannolikt med hänsyn till den gunst han åtnjöt hos denne.¹² Däremot har historien om utnämningarnas upprinnelse, samtalet mellan Posse och Gyllenhaal, en alltför tendentiös och anekdotisk karaktär för att utan vidare kunna godtas. Den går ut på att skandalisera Posse, som skall ha utbjudit sig själv. Men eftersom Gyllenhaal väckt Posses kandidatur, blir även han omilt bedömd, då det heter att han ordnat sin egen reträttplats. Beskyllningarna säger en del om de båda herrarnas anseende hos den opinion, som så villigt spred berättelsen till samtid och eftervärld. Inte minst från den synpunkten har de tre relationerna sitt intresse som bidrag till denna tids politiska historia.

Gunnar Gerdner.

¹⁰ Möjligen har det skett ungefär vid tiden för nedteckningen av Ulla Lagerbielkes version. I oktober återgav Aftonbladet ryktet att Posses utnämning arrangerats av Gyllenhaal, som önskade en fördelaktig reträttplats. G. Hornwall, a. a., s. 121.

¹¹ C. O. Palmstierna kan ha fått relationen av sin nära frände Gyllenhaal. Jfr Hornwalls antagande, a. a., s. 123, att Ulla Lagerbielkes skildring emancerar från Gyllenhaal.

¹² Jfr C. O. Palmstierna, Minnesbilder i profil, Personhist. tidskr., 1913, s. 15 f.

STATSKUNSKAPEN VID UNIVERSITET OCH HÖGSKOLOR
ÅR 1951

Göteborgs Högskola. *Lärarkrafter:* Professor Georg Andrén, utnämnd 1929, docent Gunnar August Hesselén, förordnad 1928, docent Robert Arne Wählstrand, förordnad 1941, docent Gert Helmer Daniel Hornwall, förordnad 1951.

Undervisning och examination uppehölls under vårterminen av docent Edvard Thermanius, Stockholm, och under höstterminen av professor Andrén till den 15 oktober, därefter av docent Hornwall.

*

Disputation i statskunskap har ej under året förekommit.

*

Doktorandstipendium innehas sedan hösten 1951 av fil. lic. Lennart Hansson. *Licentiatstipendium* i statskunskap — intet.

*

Avlagda *licentiatexamina:*

Fil. kand. Lennart Hansson med uppsats över ämnet »Riksdagens finansfullmakter». Fil. kand. Lars Freeman med uppsats över ämnet »Väckelserörelser och partibildningar. Studier kring det politiska organisationsarbetet i Jönköpings län».

*

Proseminariet under docent Thermanius ledning företog i medio av vårterminen en studieresa till Stockholm. Härvid besöktes bl. a. riksdagen, ecklesiastikdepartementet, statskontoret, socialstyrelsen, socialdemokratiska partiet och Svenska Dagbladet.

*

Statsvetenskapliga Föreningen vid Göteborgs Högskola år 1951. Styrelsen har under året bestått av: Ordförande professor Georg Andrén, v. ordf. under vårterminen docent Gunnar Hesselén, under höstterminen docent Gert Hornwall, sekreterare och skattmästare med. och fil. lic. Maja Kjellin, övriga ledamöter: docent Arne Wählstrand och fil. lic. Lennart Hansson.

Följande föredrag ha hållits:

2 april 1951 av dr J. N. Khosla: »The constitutional development of India».

17 april 1951 av professor Eric C. Bellquist: »Propaganda som led i modern krigsföring. (Några amerikanska erfarenheter)».

26 oktober 1951 av docent Gert Hornwall: »1840 års regeringskris».

Medlemsantalet har under året varit 65 personer.

Maja Kjellin.

Lunds Universitet. *Lärare i statskunskap och tjänstemän* vid seminariet för statskunskap ha varit: docent Nils Nilsson-Stjernquist, f. 1917, utn. till professor från den 1 nov. 1951, fil. lic. Gustaf Vidhög, f. 1912, utn. till biträdande lärare 1947, fil. lic. Pär-Erik Back, f. 1920, utn. till amanuens 1949, avgången den 31 okt. 1951, fil. stud. Agne Gustafsson, f. 1925, utn. till amanuens från den 1 nov. 1951, fröken Gertrud Jönsson, f. 1930, konst. till kanslibitråde 1951.

Professuren i statskunskap har, som av det ovanstående framgår, under året fått ny innehavare. Till professor Lagerroths efterträdare har nämligen utnämnts förutvarande docenten vid Lunds universitet fil. dr. Nils Nilsson-Stjernquist. Professor Stjernquist, som är född i Lund den 29 aug. 1917, avlade studentexamen vid Lunds Katedralskola 1935, blev fil. kand. 1938, pol. mag. 1939, fil. lic. 1942, disp. för doktorsgraden 1946 samt utnämndes till docent i statskunskap 1947. Förutom gradualavhandlingen, »Ständerna, statsregleringen och förvaltningen», har han av trycket bl. a. utgivit en större avhandling om »Riksdagen och kronans fasta egendom» samt ett flertal vetenskapliga uppsatser, av vilka här endast nämnas: »Utskott och ämbetsverk vid 1809 års riksdag» och »Dechargeinstitutet under 1940-talet». Vid flera tillfällen har han under längre och kortare perioder tjänstgjort som professorsvikarie och dessutom under en följd av år varit amanuens vid Lunds universitetsbibliotek och lärare i stats- och kommunalkunskap vid Sydsvenska Socialinstitutet samt under tre riksdagar tjänstgjort i konstitutionsutskottet.

*

Arbetet på *den nya statsvetenskapliga institutionen*, vilken håller på att inredas i övre våningen av gamla barnsjukhuset (»Juridicum»), har under året fortgått i snabb takt. Den kommer att omfatta två bibliotekslokaler, en undervisningslokal, ett expeditionsrum och fem arbetsrum och beräknas vara färdig för inflyttning under förra hälften av innevarande vårtermin.

Proseminariet har under doc. Stjernquists ledning i slutet av vårterminen företagit sin sedvanliga exkursion till Stockholm för att få en orientering om riksdag, departement och ämbetsverk. Därvid gästades också statsvetenskapliga föreningen i Stockholm.

Ingen gradualavhandling i statskunskap har under 1951 ventilerats vid Lunds universitet, men *en licentiatavhandling* har godkänts, nämligen: »Studier rörande bondeståndet under gustaviansk tid» av fil. mag. Ingvar Andersson. *Licentiatexamen* har under året avlagts av P.-E. Back, H. Meijer samt G. Vidhög.

*

Doktorandstipendier ha under en del av året innehafts av fil. licentiaterna Pär-Erik Back och Hans Meijer och *licentiantstipendier* av fil. kandidaterna H. F. Petersson och Olof Ruin.

*

Statsvetenskapliga föreningens styrelse har under 1951 haft följande sammansättning: ordförande professor Fredrik Lagerroth, vice ordförande fil. lic. Pär-Erik Back, sekreterare fil. lic. Gustaf Vidhög, skattmästare fil. lic. Hans Meijer, klubbmästare fil. kand. H. F. Petersson, styrelseledamot utan särskild funktion fil. mag. Ingvar Andersson.

Föreningen har haft fyra sammanträden under året, varvid följande föredrag hållits:

Den 8 mars av fil. kand. Pär-Erik Back över ämnet: »Det pommerska tribunalen som författningsdomstol».

Den 4 maj av docent Sten Carlsson över ämnet: »Boströms rikspolitik under 1890-talet».

Den 28 september av professor Fredrik Lagerroth över ämnet: »Gustaf V och Sveriges författning. Några erinringar i samband med tronskiftet».

Den 3 december av fil. lic. Gustaf Vidhög över: »Begreppet regerings- ärende».

Sammanträdena, som hållits omväxlande på Akademiska Föreningen och Grand Hotell, ha avslutats med samkväm.

Medlemsantalet har under året uppgått till ett 40-tal.

Gustaf Vidhög.

Stockholms Högskola. Vid Stockholms högskola har under 1951 inte inträffat några förändringar i *lärarpersonalens* sammansättning.

Professor Elis Håstad har på inbjudan av amerikanska State Department gjort en nära tre månaders studieresa i Förenta staterna för att bl. a. studera amerikanska kongressens arbete. Professor Gunnar Heckscher har föreläst vid Hochschule für Politische Wissenschaft i München samt vid universiteten i Freiburg och Frankfurt. Heckscher har vidare deltagit i en av UNESCO i Paris anordnad konferens angående bildandet av ett internationellt samhällsvetenskapligt råd samt i Köpenhamn varit opponent på en akademisk avhandling »Idéer og regler i anvendt økonomikk» av Niels Lindberg. Docent Edvard Thormænius har under vårterminen 1951 uppehållit professuren i statskunskap vid Göteborgs högskola. Docent Jörgen Westerståhl har som Rockefellerstipendiat i fem månader vistats i Förenta staterna bl. a. vid Yale University. Fil. lic. Hans Thorelli har varit Visiting Lecturer vid University of Minnesota

*

Under året har icke ventilerats någon *doktorsavhandling* i ämnet statskunskap.

*

Följande *licentiatavhandlingar* har godkänts:

Lennart Groll, »Ämbetsmännens tystnadsplikt», Gustaf Jonnergård, »Bondeförbundets tillkomst», Lennart Lohse, »Svenska arbetsgivareföreningen och arbetstidslagstiftningen», Gunnar Wallin, »Partier och val i Sverige under 1860-talet», Sarah Thorelli, »Studies on the subject of sovereignty».

Licentiatexamen i statskunskap har under 1951 avlagts av Eva Bohm, Lars Nyquist och Lennart Lohse.

Doktorandstipendier i statskunskap har under året innehafts av Eva Bohm, Gunnar Hellström och Hans Thorelli, *licentiandstipendier* av Göran Lindahl, Lars Sköld och Per Sundberg.

*

Stockholms högskolas *statsvetenskapliga förenings* styrelse har under år 1951 haft följande sammansättning: ordförande professor Elis Håstad, vice ordförande docent Ole Westerberg, sekreterare fil. kand. Arne Lundmark, skattmästare fil. lic. Eric G. Öhlin, övriga styrelseledamöter professor Gunnar Heckscher, fil. lic. Gunnar Hellström samt jur. dr Gustaf Petré.

Föreningen, som räknar ett fyrtyotal medlemmar, har under verksamhetsåret hållit följande sammanträden:

Den 6 april talade chefen för India House, London, dr J. N. Khosla om »Indian Constitutional Development and Commonwealth Relations».

Den 27 april talade professorn vid University of California (Berkeley), amerikanske kulturattachén i Sverige, Eric C. Bellquist om »Propaganda i krig och fred — några glimtar från USA».

Den 18 februari 1952 höll docent Nils Andrén föredrag om »1951 års brittiska underhusval».

Årne Lundmark.

Uppsala Universitet. Av lärarna i statskunskap var docent Olle Nyman tjänstledig under vårterminen 1951 för vetenskapligt arbete. Som biträdande lärare i hans ställe fungerade fil. mag. Ake Gafvelin.

Mag. Gafvelin var under denna tid tjänstledig från sin befattning som andre amanuens. För honom vikarierade fil. kand. Sievert Jacobsson, som även förestod det politiska klipparkivet fram till den 1 november, då han efterträddes av pol. stud. Erik Bond.

*

Två disputationer för *filosofie doktorsgraden* har ägt rum. Den 28 april försvarade bibliotekarien fil. lic. Gert Hornwall avhandlingen »Regeringskris och riksdagspolitik 1840—1841» med docent Gunnar Gerdner, fil. kand. Per Wikberg och med. lic. Bengt Jennische som opponenter. Den 26 maj disputerade generalkonsuln fil. lic. Eyvind Bratt på avhandlingen »Småstaterna i idéhistorien. En studie i äldre statsdoktriner», varvid docent Karl-Gustaf Hildebrand, läroverksadjunkt Vilhelm Scharp och kanslirådet Uno Willers tjänstgjorde som opponenter.

Dr Hornwall förordnades i maj till *docent* vid universitetet. Hans docentur överflyttades sedermera till Göteborgs högskola, där han från den 1 juli innehaft docentstipendium.

Filosofie licentiatexamen har avlagts av fil. kand. Rikard Hammarström.

Följande *licentiatavhandlingar* har godkänts: »Woodrow Wilsons tankar om presidentmakten t. o. m. 1885» av fil. lic. Rikard Hammarström; »Ekonomi och politik. En studie i Charles A. Beard's historieteorier» av fil. kand. Elias Berg.

Licentandstipendium har under hela året innehafts av fil. mag. Olle Andersson-Gellerman och pol. mag. Sten-Sture Landström, under höstterminen dessutom av fil. mag. fru Britta Håkansson, fil. mag. Axel Ingmar och fil. kand. Karl-Wilhelm Samuelsson.

*

Statsvetenskapliga föreningens styrelse har haft följande sammansättning: ordförande, tillika redaktör för föreningens skriftserie, professor Carl Arvid Hessler, vice ordf. lektorn docent Ragnar Simonsson, sekreterare docent Gunnar Gerdner, skattmästare bibliotekarien docent Gert Hornwall, v. sekr. och v. skattmästare amanuensen fil. mag. Ake Gafvelin, sjätte ledamot fil. kand. Elias Berg.

Föreningen räknar omkring 125 medlemmar.

Vid årets *sammanträden* har följande föredrag hållits:

Den 9 mars av redaktören fil. mag. Sven-Erik Larsson och fil. kand. Sievert Jacobsson över ämnet »Kring pressforskningsproblem».

Den 4 maj av förste ambassadsekreteraren professor Eric C. Bellquist om »Psykologisk krigföring — några glimtar av amerikanska erfarenheter».

Den 13 november av ordföranden i föreningen Mellanfolkligt Samarbete, fil. dr Arne Björnberg om »Förenade Nationerna som fredsinstrument».

Sammanträdena har besökts av i medeltal omkring 30 medlemmar.

De ovan nämnda avhandlingarna av Hornwall och Bratt har intagits i *föreningens skriftserie* som nummer 30 och 31.

Gunnar Gerdner.

1809 års regeringsform. Några aktstycken i faksimile belysande dess tillkomst. Del 1—2. Göteborg 1951. Den historiska bakgrunden till 1809 års författning har länge varit och är alltjämt ett huvudproblem i svensk

statsvetenskaplig forskning. Forskningen och diskussionen kring detta problem försvåras emellertid därav, att originalhandlingarna ligga i spridda offentliga och privata arkiv. Forskare, som önska göra handlingarna tillgängliga för sig, mötas sålunda av betydande olägenheter, isynnerhet när det gäller att anställa jämförande analyser. Särskilt ha dessa olägenheter varit kännbara för forskare i Lund och Göteborg.

Statsvetenskapliga föreningen i Göteborg har länge känt det som en angelägen uppgift att söka råda bot på detta förhållande. Inför professor Georg Andréns 60-årsdag den 10 dec. 1950 fick frågan förnyad aktualitet och föreningen beslöt då att som en hyllning till sin ordförande låta utföra en fotografering och framställa fotografiska kopior av de centrala aktstyckena kring 1809 års R. F. Med bidrag från Statens Samhällsvetenskapliga forskningsråd kunde föreningen även låta utföra ytterligare fyra

ex. av detta arbete, vilka som gåva överlämnats till de fyra forskningsbiblioteken i Stockholm, Uppsala, Lund och Göteborg.

De fotograferade aktstyckena äro:

Gabriel Poppius P. M. I anledning af fråga om ny Constitution 1809. Anders af Håkansons förslag till Regeringsform i tre versioner.

A. G. Mörnerns Reflexioner i anledning af närvarande politiska ställning, april 1809.

E. Bergstedts Något om den projekterade konstitution.

L. A. Mannerheims Utlåtande i författningsfrågan 1809.

Hans Järtas Promemoria för Konstitutionsutskottets arbete år 1809.

Hans Järtas koncept till Regeringsform.

Koncept till K. U:s förslag till Regeringsform.

Statsvetenskapliga föreningen i Göteborg har velat bringa detta till kännedom genom Statsvetenskaplig tidskrift och vill samtidigt meddela att filmerna till ifrågakvarande bok äro deponerade hos Göteborgs Stadsbibliotek, varifrån forskare som så önska kunna rekvirera en eller flera kopior för sin egen räkning.

Maja Kjellin.

Kungörelse

angående Stockholms stads forskningsstipendier.

För utgivande av bidrag till sådant *vetenskapligt forsknings- och utredningsarbete, som bedömes vara av värde för den kommunala verksamheten eller eljest av intresse ur stockholmssynpunkt*, finnes för innevarande år tillgängligt ett belopp av 91.400 kronor.

Bidragsansökan, som skall vara upprättad i två exemplar enligt särskilt formulär, ingives till Stadskollegiet, Stadshuset, Stockholm, senast den 31 mars 1952. Ansökningsformulär tillhandahållas å stadskansliet, Stadshuset, där även muntliga förfrågningar om forskningsstipendierna besvaras. Tel. 54 05 00, ankn. 206.

Stadskollegiet.

L I T T E R A T U R G R A N S K N I N G A R

Rättshistoriska studier. Skrifter utgivna av Institutet för rättshistorisk forskning. Serien II. Första bandet. Lund 1951. 346 s. Pris kr. 20:—.

Den 19 november 1947 måste anses vara en bemärkelsedag för Sveriges jurister. Då upprättades nämligen den stiftelseurkund, varigenom det svenska *Institutet för rättshistorisk forskning* skapades. Grundarne äro f. d. hovrättsrådet i Svea Hovrätt Gustav Olin och hans maka Carin Olin, född Göransson. Institutet har till sin uppgift att vid sidan av redan bestående institutioner inom samma eller närgränsande forskningsområden men i friare former än dessa främja svensk rättshistorisk forskning. Rättshistorien är ju en verkligt grundläggande disciplin. Kunskap om rättens historia är förutsättningen för en rätt förståelse av och överblick över den gällande rätten. Och ändå har den rättshistoriska forskningen i Sverige hittills bedrivits i ganska ringa omfattning. Tillkomsten av berörda stiftelse är därför verkligt glädjande. Därmed synes kanske ock ett steg vara taget till bildande av en allmän rättsvetenskapsakademi.

Institutets grundfond uppgår f. n. till närmare 600.000 kr och av avkastningen har redan avsatts ett betydande belopp för att börja motverka den försvagning av grundfondens och dess avkastnings realvärde, som måste bli en följd av penningvärdets fall.

Institutet ämnar, enligt vad som tillkännagivits, utge två serier vetenskapliga skrifter, den ena avsedd för mera omfattande arbeten såsom självständiga volymer, den andra ämnad för större eller mindre specialundersökningar. Det är den första delen i den senare serien som nu framlagts.

I stiftelsens styrelse äro naturligt nog — utom hovrättsrådet Olin — rikets tre professorer i rättshistoria J. E. Almquist, I. Sjögren och H. Munk-tell ledamöter, men det föreliggande bandet framträder utan bidrag från någon av dem. Två finländska kollegor, professorerna Bo Palmgren och R. Hemmer, ävensom två svenska docenter i ämnet, G. Hafström och F. Dovring, hava däremot lämnat bidrag.

Här skall nu lämnas blott en kortfattad översikt över uppsatsernas innehåll. En vetenskapligt kritisk granskning därav torde vara förbehållen de rent juridiska facktidskrifterna.

Bandet inledes med en förnämlig uppsats av styrelseledamoten, utrikesrådet Sture Petrén om lagläsarne, ett bidrag till det svenska domstolsväsendets historia. Petrén är ju känd och för sin vidsträckta beläsenhet, sin kritiska skärpa och sin klara framställning högt uppskattad författare inom olika områden av juridiken. Dessa hans egenskaper förneka

sig icke heller här. I stor utsträckning med stöd av otryckta källor lämnas i uppsatsen viktiga upplysningar, bl. a. om lagläsarnes utbildning, tillsättande och avlöningsförhållanden, deras verksamhet i och utom tjänsten och den ställning de intogo till häradshövdingarna, lagmännen och hovrätterna. Författaren får i sin uppsats tillfälle att t. o. m. ingå på lagläsarnes protokollsstil. De otryckta källor, som anlitats, bestå till stor del av hovrätternas arkiv. De gälla alltså närmast 1600-talet men belysa givetvis även förhållandena under tidigare skede.

Palmgren er en utförlig och ganska spännande skildring av de öden, som David Nehrman Ehrenstråles bibliotek undergått. Nehrman förvarade sin bok- och handskriftssamling på Säby säteri i Småland, där han vistades vissa tider av året. Där utsattes den för eldsvåda genom åsknedslag och decimerades. Efter hans död 1769 behöllo arvingarna samlingen någon tid på Säby, där den ånyo utsattes för eldsvådettillbud, dock utan att skadas. Samlingen försålde sedermera till brukspatronen C. D. af Burén på Boxholm i Östergötland. Ett mindre antal böcker jämte »manuskriptsamlingen» bortgavs av Burénarne till K. F. Ridderstad, varefter samlingen i övrigt 1864 skänktes till Linköpings stifts- och läroverksbibliotek, numera stifts- och landsbiblioteket i Linköping. Samlingen hade på Boxholm blivit katalogiserad. På framställning av domkapitlet medgav K. M:t att stiftsbibliotekets dubblettsamling, 10.000 à 12.000 band, finge säljas. Försäljningen, som även omfattade band ur Boxholmsbiblioteket, ägde rum 1886 genom auktion hos Bukowski och därmed spriddes alltså en del av Nehrmans volymer över landet. Palmgren förvånar sig över den vanvård den kvarvarande samlingen utsattes för bl. a. genom att den splittrades på olika avdelningar av stiftsbiblioteket, t. o. m. så grundligt, att man ibland bröt sönder bokband, innehållande verk som tillhörde olika avdelningar. Det var emellertid tyvärr den tidens uppfattning inom arkiv- och biblioteksväsendet att så borde ske.

F. d. häradshövdingen N. Edling framlägger ett dokument från år 1669, innefattande en promemoria ang. lagrum i landslagen som vid den tiden ansågos vara i gällande kraft och vilka som voro obsoleta. Promemorian torde vara författad av någon jurist, som varit eller sedan blev anlitad i det under 1600-talet pågående livliga lagstiftningsarbetet.

Här må det tillåtas utgivaren-recensenten påpeka, att det vid EdsB. 34 förekommande ordet »executoren» (*variant*: »execution») av honom antagits åsyfta rättegångsprocessen 1615 p. 36.

Hemmer har lämnat två bidrag till det föreliggande bandet. I en undersökning av Hälsingelagens upplysningar om järnbörden konstaterar författaren att järnbörden varit i bruk i Sverige på 1170-talet. Detta framgår av ett brev av påven Alexander III, vari uttalas en kyrklig förkastelse över detta bevismedel. Den blev enligt uppgift i ÖgL avskaffad av Birger jarl för Östergötland, och uppges i Hälsingelagen väl hava avskaffats av Magnus Ladulås och Birger Magnusson men sedermera åter hava kommit i bruk i Hälsingland, varför Magnus Erikssons förmyndarstyrelse ånyo förbjöd den. Beträffande den omfattning, vari järnbörden dessförinnan varit i bruk under kristen tid i Sverige, kommer författaren till det resultatet att dess användningsområde ej varit alltför snävt begränsat, åt-

minstone så vitt underrätterna angår. — Ett annat slag av vidskepelse vid bevisning omtalar Hemmer i sitt andra bidrag, som denna gång förlagts till betydligt senare tid. Det rör sig här om ett s. k. bårprov — ett bevismedel grundat på den föreställningen att en mördad persons lik börjar blöda, då mördaren berör liket — och förekom i en rättegång i Skåne 1706.

Jämväl av Hafströms hand föreligga två bidrag, båda av jämförelsevis betydande omfattning. Hafström behandlar först de inom äldre skiftes- och jordrätten förekommande uttrycken »hambriskipt» (»hammarskipt») och »forniskipt», vilkas rätta tolkning varit föremål för delade meningar bland lingvister, geografer och rättshistoriker. Det skulle här föra alldeles för långt att följa författarens med hjälp uteslutande av ett rätts-historiskt svenskt och finskt material verkställda, synnerligen vidlyftiga utredning på detta svårbemästrade område. Resultatet av utredningen blir emellertid att de på en bys allmänning (»hammaren») uppröjda oregelbundna odlingarna sades ligga »i hambri». Då sådana odlingsstycken skiftades skedde detta genom »hambriskipt». Byn i övrigt kunde då förbliva oskiftad. En sådan gammal oskiftad by sades då ligga »i hambri ok forni skipt».

I en följande uppsats har Hafström tagit upp den likaledes omdiskuterade frågan om innebörden av »vängåva» såsom ett äldre svenskt rättsinstitut. Författaren visar här att vängåva i svenska medeltidslagar omtalas ifråga om äktenskaps ingående, morgongåva, mökränkning, jordlega och fastighetsbyte, men dessutom i praktiken förekom vid mansbot för dråp samt vid förlikningar av olika slag såväl mellan enskilda som mellan skilda folkstammar eller mellan konung och folk. Vängåvans ursprungliga funktion har enligt författaren varit att tjäna till att skapa och vidmakthålla ett tillstånd av frid och vänskap mellan ätter, vilkas medlemmar ingått sådana rättshandlingar, som närmast berörde ätterna, nämligen bl. a. just äktenskaps ingående, överlåtelse av bördsjord samt förlikningar vid mökränkning och dråp. Småningom kom vängåvan emellertid att övergå till att vara en symbol för frid och vänskap icke mellan ätter utan mellan individer. Dess ställning blev sedan allt mer konventionell, den blev ett rudiment, och minnet av dess egentliga uppgift förbleknade. På detta sätt höll den sig dock länge kvar och förekom, såsom B. Wedberg uppvisat, vid fastighetsköp i Stockholm ännu så sent som 1818.

Dovring tolkar i en kort, men innehållsrik uppsats de i Upplandslagen förekommande uttrycken »karlgill mark» och »köpgill mark». Det förra uttrycket bör enligt hans mening översättas med »den som gäller vid betalande av mansbot» och den senare med »den som gäller i köpenskap». De flesta beläggen på karlgillt mynt finnes i manhelgdsbalken, där det tydliga hade sin största användning. Författaren påpekar att karlgill örtug enligt denna balk innehåller 12 penningar, medan den vanliga örtugen höll 8 penningar. En förebild till detta dubbla system finner författaren i den latinska Lex Saxonum från 700-talet, som omtalar två slags solidus, en större och en mindre.

Jur. och fil. kandidaten Eugène Ekvall framlägger en jämförelse mellan Johan Stiernhööks tidigare utkast till »den yttre laghistorien» och

den slutliga redaktionen, varjämte jur. kand. Kurt Grönfors ger en utförlig framställning av det svenska militära rättegångsväsendets historia, motiverad bl. a. av genomförandet av 1948 års militärrättsliga reform och vidare av det rikhaltiga arkivaliska material som står till buds för en sådan översikt.

Det verkligt gedigna bandet avslutas med dels några litteraturanmälningar och dels en av fil. mag. Hillevi Vretblad utarbetad, utförlig och synnerligen välkommen bibliografi över nordisk rättshistorisk litteratur 1941—1949, omfattande utgåvor av rättskällor, skrifter av allmänt eller blandat innehåll, stats- och förvaltningsrätt, finansrätt, straffrätt, processrätt, »privaträtt» (varmed här avses bl. a. familjerätt, fastighetsrätt i vidsträckt bemärkelse m. m.), rättens kulturhistoria samt juridisk litteratur- och personhistoria.

Nils Edling.

EVVIND BRATT: *Småstaterna i idéhistorien*. En studie i äldre statsdoktriner. Skrifter utgivna av Statsvetenskapliga föreningen i Uppsala genom C. A. Hessler. XXXI. Akad. avh. Uppsala 1951. X + 231 s. Pris kr. 10:—.

Frågan om stater böra vara små eller stora är givetvis inte något huvudproblem i de olika statsteorierna. Doktor Bratts avhandling visar emellertid att frågan erbjuder en ganska god — man kan väl säga: en förbluffande god — utsiktspunkt mot de större sammanhangen.

Avhandlingen är vederhäftig, klart skriven och synnerligen upplysande. Den bör många gånger kunna ge god orientering åt framtida forskare. Utan tvivel ha både materialsamling och analys kostat en icke ringa möda; det måste sägas att mödan har lönat sig.

Boken har fyra huvudpartier, som i tur och ordning behandla antikens, renässansens, upplysningsfilosofernas och 1800-talets meningar om statens lämpliga mått. Det sista avsnittet har, rimligt nog, blivit det utförligaste, kanske också det mest värdefulla. Till större delen sysslar det med tyskspråkiga författare, och deras centrala ställning framstår som mycket naturlig, om man erinrar sig vad småstatssplittring och stormaktsproblem betydde i tyskt 1800-tal.

Varken i 1800-talskapitlet eller på annat håll har författaren eftersträvat något slags fullständighet, och en dylik strävan hade också varit orimlig; det har i stället gällt att belysa problemen med så väl valda exempel som möjligt. En särskild förtjänst är det att antik statsteori har fått vara med; man får därmed ett intressant och fördjupat perspektiv inte minst på de 1700-talsidéer, som också i frågan om småstaterna voro så starkt antikpåverkade.

Boken aktualiserar många problem; här skola blott ett par nämnas. På övligt sätt sker det med en viss koncentration kring frågor, där recensent och författare ha olika mening.

Att författaren inte följer sitt ämne genom hela idéhistorien utan håller sig till några bestämda perioder är mycket rimligt. Det djärva språnget

från antik till renässans motiveras emellertid på ett sätt, som knappast är helt riktigt. Författaren menar att det problem han behandlar saknade relevans för medeltida statsteori, eftersom denna principiellt räknade med universalstatens existens. Universalstaten förverkligades ju emellertid på sin höjd glimtvis, och man kunde inte helt bortse från de faktiskt existerande staterna. Sedan man återupptäckt Aristoteles, drevs man att taga ställning till hans stadsstatsideal. Det sker hos Thomas och åtskilliga andra; stimulerande vägledning får man, här som så ofta, hos Gierke. Vill man ha ett vackert konkret exempel; så finns det hos Egidius av Rom (se t. ex. Molenaers medeltidsfranska upplaga, New York 1899, s. 271 f.). Om de medeltida författarna gärna talade om »provinser» eller dylikt, då de avsågo de faktiskt existerande rikena, så ändras ju inte det sakliga innehållet genom denna terminologiska reverens för universalstaten.

Synd är det nog att inte 1600-talstänkarna kommit med; det medför att Hobbes blir obehandlad. Monarchomacherna hade också förtjänat en plats. Deras historiska situation kunde ju aktualisera motsatsen mellan inre kvalitet och yttre maktmedel, den motsats som ständigt kommer tillbaka i småstatsideologierna. Direkt till småstatsproblemet kommer man genom tanken — framhävd i »Vindiciae contra tyrannos» och upptagen av Althusius (»Politica» 38: 76) — att en provins, som till skillnad från landet för övrigt reser sig mot tyrannisk överhet, kan skilja sig från rikets övriga delar och bilda en stat för sig. Denna lilla stat har särskilda kvalitativa förutsättningar att bestå mot övermakten. Upproret mot Spanien gav tanken dess självklara bakgrund. F. ö. äro beläggen hos Althusius ofta bibliska. Det gammaltestamentliga Israel var en tacksam förebild för kämpande små stater; vad detta betytt för småstatsidéerna över huvud skulle förtjäna en särskild studie.

I det som Bratt faktiskt ger — och som i och för sig är värdefullt nog — hade man ibland velat se ett klarare framhävt samband mellan idéerna och deras konkreta politiska förutsättningar. Det kunde ha skarpare framhävts redan vad som vid olika tidpunkter menats med en småstat. När Montesquieu använder uttrycket, avser han verkliga ministyrstater, av ett slag som under 1700-talet saknade nämnvärd politisk betydelse. Då han (se Bratt, s. 79) talar om federalismen som en väg för små republiker att klara sig, så menar han — något som Bratt inte påpekar — att t. ex. Nederländerna är en lyckad produkt av sådan federalism. I Nederländerna ser han med andra ord ingen småstat utan en överstallig företeelse; småstaterna i sammanhanget äro de nederländska »staterna», provinserna. När längre fram Treitschke mullrar mot småstaterna, är det däremot just stater av Nederländernas eller Danmarks format som stå i skottlinjen; han och Montesquieu tala med andra ord om helt olika saker. För Treitschkes tid måste man f. ö. beakta, hur stormaktsbegreppets klarare fixering gett en ny innebörd åt begreppet småstat. Att denna utveckling helt lämnas åsido hos Bratt är nog ett ganska allvarligt förbiseende.

Treitschke går i verkligheten (»Politik», 3 Aufl., 1913, Bd 1, s. 42 f.) ännu ett steg längre än här antytts. Han hävdar att utvecklingen går mot verkliga världsriken och att den europeiska stormakten Tyskland i jämförelse med dem en gång skall te sig som en småstat. Tanken utnyttjas, på ett

diskutabelt sätt, till tysk kolonialpropaganda, men i sig själv ger den ju ett tankeväckande perspektiv.

Till småstatsideologiernas väsen hör att de nästan alltid ha en polemisk karaktär. Värdet av att stater äro små — eller det förhållandet att även små stater kunna vara värdefulla — sysselsätter inte tanken, förrän den lilla staten hotas av en större, eller brister hos en expanderande stat av dess kritiker sammanställas med själva expansionen. För den brattska avhandlingens struktur har det, mot denna bakgrund, sin vikt att redan de grekiska småstatsteorierna hade polemisk inriktning. Bratt själv ser dem som naturliga utflöden av stadsstatens väsen; men både Platon och Aristoteles skrev i medveten kritik av den stadsstat som var dem närmast, nämligen 300-talets Atén. Deras lovsånger till den lilla staten vilja indirekt säga, att deras egen hemstat är alltför stor och därför inte heller skulle förtjäna så vackra lovord.

Saken framträder på ett ställe i »Gorgias». Platon låter där Sokrates häftigt angripa Perikles och de andra store från 400-talet. Dessa ha, säger han, gjort staten större. Men han inskärper att dess verkliga storhet inte har tilltagit därmed. Han liknar expansionen vid en svullnad eller en böld: staten är genom den uppsväld, och, under det uppsvälda, anfrätt i sitt inre. (Lindskogs översättning, Platons skrifter 2, s. 108, gör knappast full rättvisa åt originalets »οἰδεῖ καὶ ὑπουλός ἐστι»).

Den polemiska inriktningen — mycket beaktad i modern Platonforskning — träder fram på många håll och möter också på ställen som Bratt citerar. När det i Lagarna sägs att staten bör ligga ett stycke från kusten för att inte utsättas för stor utrikeshandel, så är ju detta ett angrepp mot själva nerven i Aténs historia. Det indirekta angreppet följs f. ö. här av ett direkt, av ett häftigt utfall mot den atenska sjömakten. (Bratt kontrasterar, s. 44, den grekiska forntidens och den italienska renässansens städer som om Platons program i »Lagarna» hade stämt med den faktiska verkligheten). — I fråga om Aristoteles kan det tillfogas att han, Alexanders lärare, redan hade sett mycket av de grekiska småstaternas värld störta samman, då han tecknade sitt småstatsideal.

Den grekiska statsvärldens mikrokosmos rymde ju vissa »stormaktsideologier», mot vilka filosofernas framhävande av den inre kvaliteten, den i en begränsad yttre ram framträdande verkliga storheten, dramatiskt bryter sig. Thukydidens låter dem skymta i de ord han låter atenarnas sändebud säga vid förhandlingen med melierna år 416. Det heter där att »rätten kommer i fråga bara mellan dem som äro jämnstarka, medan de starka göra vad de äro i stånd att göra, och de svaga lida vad de äro tvungna att lida».

Vill man bedöma Platon och Aristoteles i deras sammanhang, måste man f. ö. påminna sig också de ibland chockerande odemokratiska dragen i deras statsbild. På ett ställe hos Aristoteles (»Politica» 1326 b) är just statens litenhet en garanti för att man skall känna igen de verkliga medborgarna och hindra oprivilegierade från att blanda sig in bland dem.

På en helt annan punkt i avhandlingen skulle större intresse för det konkreta ha varit till särskilt gagn; det gäller framställningen av Montesquieu. Denne har ju en viktig och ofta uppmärksammas plats i utvecklingen

mot en historisk syn, beaktandet av det sammansatta och det individuella i historiska företeelser. Ett framhävande därav skulle gjort bilden av honom rättvisare och kanske också ha visat, hur hans största betydelse för det här behandlade problemet inte ligger i några enskilda läror utan är av indirekt, metodisk art.

Förbiseendet därav har väl sin del i vissa något vårdslösa tolkningar av vad Montesquieu på enskilda punkter sagt. I »Esprit des lois», IX:7, dryftar han enligt Bratt (s. 82) det tänkta fallet av en framtida regents strävan mot universalmonarki; i själva verket kommenterar han Ludvig XIV:s historia. I samma arbete, IX:2, är det Makedoniens tillväxt och inte (Bratt, s. 74) de grekiska stadsstaternas som får skulden för det fria Greklands undergång; stället saknar med andra ord alldeles den principiella vikt som Bratt vill tillerkänna det.

Någon gång ger författaren en entydigt normativ innebörd åt vad som hos Montesquieu är — eller främst är — försök att analysera historisk verklighet. Det gäller ej minst tolkningen av »Considérations», vars huvudtema ingalunda kan rättvist uttryckas i satsen att »den obegränsade expansionen ledde till det romerska rikets fall». Arbetet bottnar också i en allmän åskådning, för vilken det är naturligt att riket växa, blomstra och dö. Denna uppfattning driver Montesquieu att helt enkelt grubbla över hur detta går till och därvid begrunda hur samma orsaker kunna verka positivt i det ena stadiet och negativt i det andra. — Ett drastiskt men oskyldigt fel är det då författaren (s. 75) säger att Montesquieu i sitt kapitel om Englands författning i »Esprit des lois» »anförtroar... den exekutiva makten åt en monark»; vad Montesquieu gjorde var ju att han beskrev Englands författning, sådan han nu uppfattat den.

I Montesquieus system är det ibland villsamnt att hålla i sär vad han anser nyttigt i och för sig och vad han anser nyttigt för något speciellt intresse, t. ex. för bevarandet av ett visst statskick. På samma vis kan man blanda bort om han på enskilda ställen talar om små republikers förmåga att bestå *som stater* eller om deras förmåga att bestå *som republiker*, d. v. s. att behålla sin ursprungliga statsform. Ett besläktat misstag finns i Bratts sammanfattning (s. 84) av Montesquieus teorier. Vad denne säger i »Esprit des lois», VIII:16, är inte att en liten stat kan hävda sig mot starkare grannar blott om dessa äro rivaler med varandra, utan att fursten i en liten stat blott under nämnda förutsättning kan hålla frihetstendenserna nere.

Bratt har tecknat Rousseaus idéer på ett förtjänstfullt sätt. Hade han lyckats lika väl med Montesquieu, skulle de båda gestalterna ha framträtt som i viss mån jämbördiga. Hos den ene möter man den abstrakta småstatsmodellen i dess geniala fulländning; hos den andre förbereds det realistiska betraktelsesätt, som till slut kom att spränga ramen för de gamla politiska tankelekarna. Att författaren varit mer rättvis mot Rousseau än mot Montesquieu är mycket naturligt; han har själv visat större intresse för att påvisa och logiskt analysera teorier än för att dryfta deras samband med den konkreta verkligheten. Med denna inriktning har han under alla omständigheter skrivit en läsvärd och nyttig avhandling.

Karl-Gustaf Hildebrand.

GERT HORNWALL: *Regeringskris och riksdagspolitik 1840—1841*. Akad. avh. VIII + 465 s. Skrifter utgivna av Statsvetenskapliga föreningen i Uppsala genom C. A. Hessler, XXX. Uppsala 1951. Pris kr. 15:—.

Av riksdagarna under den nuvarande regeringsformens tid är det få som i betydelse kan mäta sig med den som utblästes i januari 1840 och pågick fram till juni 1841. Den har också vederbörligen uppmärksammats i litteraturen. En rad undersökningar av politiska, inte minst författningpolitiska, problemkomplex, ideologiska utvecklingslinjer och personhistoriska insatser har ingående sysslat med 1840—41 års riksdag. Det är lätt att räkna upp ett tjugotal forskare i modern tid, från Alin, Gränström och Rexius till Hessler, Gunnar Heckscher och Nils Stjernquist, som från vitt skilda håll närmat sig denna riksdag. Den utgör en punkt, där olika linjer sammanstrålat.

Att den inte minst bildar epok i vår författningshistoriska utveckling framhäves med all tydlighet i Kihlbergs och Heckschers kända arbeten. Oppositionen mot Karl XIV Johans regeringssystem och person når nu sin kulmen. Nya tendenser tränger sig med eruptiv kraft fram och bryter sig mot gamla föreställningar och förhållanden. Resultatet blir en kris, som skakar statskicket på djupet. Den första kollektiva statsrådsdemissionen under 1809 års författning anmäles som en följd av maktläget i riksdagen, ansatser förekommer att samla en något så när homogen statsrådsuppställning och att utforma ett regeringsprogram, departementalreformen genomföres, på partiväsandets område gör sig märkliga nyheter gällande, allt ackompanjerat av en livlig debatt om de grundläggande styrelseprinciperna. Mycket pekar fram emot en parlamentarisering av regerings-systemet.

Riksdagen 1840—41 är således väl värd en politisk-historisk monografi. När nu en undersökning göres på ett område som detta, som förut behandlats mera översiktligt eller från speciella synpunkter, ligger självfallet en av förutsättningarna för ett givande resultat i omfattningen och arten av det källmaterial som står till buds. Det bör genast sägas att de resurser, som docent Gert Hornwall haft tillgång till, gjort det möjligt för honom att plöja på djupet. Påfallande är framför allt hur mycket nytt han funnit i det otryckta material, som förvaras i offentliga samlingar. Men han har också flitigt forskat efter papper i enskild ägo. Dessa ansträngningar finns redovisade i hans avhandling endast i den mån de lett till framgång, men denna har varit betydande nog. Det är intressant att se att politiska papper från denna relativt avlägsna tid alltså i så stor utsträckning finns förvarade hos privatpersoner.

Hur imponerande förf:s källförteckning än är, kan man dock inte undgå att märka att han stundom och ofta nog lämnas i sticket av sitt material. Det har skett inte minst vid skildringen av det innersta spelet, det som tilldrar sig i konselj och statsrådsberedning. Här får han försöka komma till rätta med ibland svårförenliga andrahandskällor eller nöja sig med de glimtar, som brevmaterialet kan ge. Det skulle ha varit av oskattbart värde för honom att äga tillgång till en enda fortlöpande dagbok, som kunde

belysa förhållandena inom statsråds-kretsen på samma sätt som t. ex. C. W. Lilliecrona berättar vad som sker på Aftonbladets redaktion.

Bland källorna må särskilt nämnas de utländska sändebudens depescher, ett omfattande, till största delen förut outnyttjat material, som han förstått att väl tillgodogöra sig. Deras värde är mycket ojämnt: vid sidan av goda sakupplysningar och initierade reflexioner förekommer en hel del tivelaktiga andrahandsuppgifter och tendentiöst skvaller.

Omdömet gäller givetvis även om åtskilligt av det övriga materialet, inte minst memoarerna. De utgör en genre, som forskaren alltid har anledning att ställa sig misstänksam till. En memoar kan vara värdelös. Det är ofta nog fallet, om den är nedskriven ur minnet en tid efter de skildrade händelserna. Den kan också äga betydande källvärde, t. ex. om den grundar sig på samtida tillförlitligt material i form av dagboksanteckningar och brev. En klassifikation är här oundgängligen nödvändig.

Dessa förhållanden är självklara men har bringats i erinran på grund av den betydelse några memoarer fått som underlag för den här behandlade framställningen. En närmare undersökning av deras proveniens hade varit av värde först och främst för författaren själv men också för hans läsare. Går man t. ex. till den samling »Berättelser ur friherre Carl Otto Palmstiernas lefnad (1790—1878) af Carl Fredrik Palmstierna», som utgavs 1880, kan man av dess förord inte få något svar på frågan hur verket kommit till. Lösningen kan däremot hämtas i Palmstiernska släktarkivet i riksarkivet.¹ Motsvarande uppgifter om underlaget för O. I. Fåhræus' »Skildringar ur det offentliga lifvet» (1880) skulle likaså vara av värde, vartill det f. ö. blir anledning att återkomma i det följande.

När det gäller dagboksanteckningar och brev är det självfallet angeläget att veta, hur välinformerad den skrivande är, om det är förstahands- eller andrahandsupplysningar han förmedlar. Förf. gör inte alla gånger detta klart för läsaren. En dagboksskribent som Jakob de la Gardie (s. 86) kan föras in i framställningen utan att några som helst upplysningar lämnas om hans person. Värdet av hans uppgifter och kommentarer måste därför bli fördolt för läsaren.

Lika angeläget är emellertid att framhålla de betydande förtjänster, varav framställningen utmärkes. Den är — trots en stundom väl långt driven utförlighet i vissa avsnitt — logiskt uppbyggd och väl sammanhållen. Språket är levande och vittnar om förf:s starka engagemang och intresse för sin uppgift. Den tekniska apparaten är mönstergill.

Hornwall har avstått från att söka teckna en bestämd bild av det senare 1830-talets regeringssystem såsom en bakgrund till händelserna under riksdagen. Orsaken torde vara att han velat bygga sin framställning på Heckschers avhandling. Men Heckscher lägger fram sina resultat efter olika systematiska linjer och ger ej någon samlad belysning av regeringssystemet vid denna tid. Hårtill kommer att Hornwall genom sitt rikare källmaterial hade haft goda förutsättningar att ge en skarpare och på samma gång mera

¹ Se G. Gerdner, Arvid Mauritz Posses utnämning till justitiestatsminister 1840, *Statsvet. tidskr.*, 1952, s. 39.

nyanserad teckning av de förhållanden, som bildar själva utgångspunkten för hans undersökning.

Avhandlingens centralfigur är utrikesstatsministern Algernon Stierneld. Arbetets betydelse ligger inte minst i att ha fäst uppmärksamheten vid denna märkliga personlighet, som tidigare varit tämligen okänd. Man ställes dock under framställningens gång stundom inför frågan, om inte förf. lockats att övervärdera betydelsen av hans insatser och originaliteten hos hans åsikter. Om Stierneld framstår som den främst agerande, beror det på att förf. givit honom en plats i centrum för sin skildring. Tyvärr visar det sig att man till slut vet mycket litet om hans tankeliv, aktivitet och ställning både före och under riksdagen.

Oppositionens kraftsamling inför riksdagen skulle leda till resultat hastigare än man haft anledning att vänta. Redan en vecka efter riksdagens öppnande befann sig rådkammaren i full upplösning. Uppgifterna om det inre förloppet är på ett egendomligt sätt motsägande och svävande, men förf. lägger ned mycken möda på att rekonstruera det. Det tycks ha gått så till, att kungen fått anmälan om samtliga statsråds avgångsbegäran men avvisat den. »Kollektiviteten av démarchen vore något heterogent i Sveriges stats seder», framhöll han. Den samfälliga aktionen, framtvingad av riksdagspolitiska skäl, var för sin tid enastående. Men det som inträffade omedelbart därefter visar att kungamakten ingalunda var utspelad. Endast tre statsråd stod fast, medan tre återkallade sin avskedsansökan. Av de senare förklarade en att han så mycket hellre stannade kvar, som hans avsikt endast varit att lägga avgörandet i kungens händer. Ytterligare en medlem av konseljen, justitiestatsminister Rosenblad, hade tydligen mycket motvilligt deltagit i aktionen: först sedan kungen formligen uppmanat honom att avgå, lät han förmå sig till detta steg. Tydligen bör man varken överskatta sammanhållningen i statsrådskreten eller underskatta monarkens politiska ställning vid detta tillfälle.

Den regeringskris som nu tog sin början skulle överleva riksdagen. Främst gällde det att få en justitiestatsminister efter Rosenblad. Efter det bekanta misslyckade försöket att kalla Trolle-Wachtmeister utnämndes Posse i slutet av mars. Med hjälp av en förut okänd relation av Ulla Lagerbielke, maka till ett av statsråden, anser sig förf. ha klarlagt det förlopp som ledde till valet av Posse, vilket betecknas som »ytterst slumpartat». Nu är Ulla Lagerbielkes anteckning en sekundärkälla, tillkommen omkring sju månader efter de skildrade händelserna. Detta gör att man vid bedömningen av hennes utförliga framställning av det delvis ganska komplicerade förloppet skulle vilja tillråda en mera kritisk hållning än den Hornwall ådagalagt. Det är visst möjligt att valet av Posse varit tillfällighetsbetonat, såsom hon och andra framställt saken, i den meningen att han plötsligt kan ha framträtt som en angelägen kandidat vid en tidpunkt, då han av särskilda skäl — den pågående tullbalansprocessen — ansågs ovillig. Men detta utesluter inte att de agerande och då främst kungen haft vissa bestämda realpolitiska syften med hans upphøjelse. Bör den betraktas som en verklig eller skenbar eftergift för de oppositionella strävandena? Var den ett taktiskt försök att spränga koalitionen? En diskussion av de politiska motiven för Posses kallande skulle vara av betydelse även när det

gäller att fixera bakgrunden till och syftet med statsrådsrekryteringen i övrigt under vintern och våren 1840, ett kapitel som Hornwall ägnat ett ingående studium.

Ett bidrag till karakteristiken av den nya statsrådsuppsättningen ger det regeringsprogram, som utformades inför utnämningarna i maj, av förf. med rätta betecknat som »en absolut nyhet i svensk inrikespolitik». Han visar upp att programmet i viktiga delar går tillbaka på en av honom påträffad uppsats av Olof Fähræus, skriven en tid före dennes inträde i konseljen. Däremot har han inte ägnat så stort utrymme åt programmet som sådant: de sex punkter, varom statsråden enades, hade väl förtjänat att underkastas en mera ingående redogörelse och analys samt även att sättas in i ett större sammanhang. Det medgivande, som i en av punkterna gjordes åt riksdagen i fråga om den ekonomiska lagstiftningen, ville man t. ex. gärna se behandlat mot bakgrunden av den samtida debatten om gränserna för dylik lagstiftning.² Av stort intresse från parlamentariska synpunkter är det i programmet understrukna behovet av ett regeringens tidningsorgan — frånvaron av en »för konseljen i sin helhet» solidariskt verkande press stämplades som »oförenlig med andan av ett konstitutionellt statsskick».³ I övrigt ger programmet uttryck för liberala krav på kulturpolitikens, representationsfrågans och näringslagstiftningens fält. Förf. betecknar programmets punkter som »mycket moderata» och dess utsikter att gynnsamt påverka den liberala opinionens inställning till regeringen som »ganska minimala». Omdömet förefaller väl snävt. När han vid en jämförelse med Hans Janssons förslag till svarsadress konstaterar såsom anmärkningsvärt att de mest brännande stridsämnen var förbigångna i regeringsprogrammet, bör det dessutom erinras om den hämmande faktor som kungamakten utgjorde. Programmet var ju avsett att publiceras. Ett uttalande om t. ex. regeringssystemet i Hans Janssons anda skulle självfallet ha avvisats av en monark, som vore det minsta mån om sina grundlagsenliga prerogativ. Det var också, såsom Hornwall visar, av allt att döma kungen som personligen hindrade statsrådsprogrammet att nå fram till offentligheten. Det kan tilläggas att programmets tystnad på den berörda punkten desto mindre bör förvåna, som ingen senare svensk regering ens under parlamentarismens genombrotts-tid i en vid tillträdet avgiven deklaration tagit upp principfrågan om förhållandet mellan monark och ministär.

Om förf. är övertygad om att den stora statsrådsresignationen vid årets början hade klart riksdagspolitiska orsaker, finner han sammanhanget mera komplicerat, när det gäller den s. k. statsministerkrisen i slutet av juli. Tre voteringar i förstärkt statsutskott gick regeringen emot, och några dar senare inlämnade statsministrarna Posse och Stierneld sina avskedsansökningar, som de officiellt motiverade med det lidna riksdagsnederlaget.

² Det kan erinras om att konstitutionsutskottet vid denna riksdag åtalade en del av 1835 års statsråd inför riksrätt, emedan de tillstyrkt Kungl. Maj:t att på egen hand utfärda författningar, vid vilka ständerna enligt KU bort medverka. Konflikten tycks ha varit den första av större räckvidd, som förekom om denna lagstiftning efter 1809. Jfr G. Thulin, Om konungens ekonomiska lagstiftning (1890), s. 21.

³ O. I. Fähræus, Skildringar ur det offentliga lifvet, s. 40.

Men en del observatörer har vittnat om kungens bristande förtroende för sina främsta rådgivare och däri velat se åtminstone en starkt bidragande orsak till demissionen. Förf. menar att båda de nämnda faktorerna bör beaktas och att de tillsammans utgör en fullt tillräcklig motivering för statsministrarna att träda tillbaka. Trots detta finner han deras plötsliga avgång »ganska egendomlig och svärförklarlig», då utskottsvoteringarna ej berörde deras departement. Han frågar sig nu, om inte någon särskild omständighet inträffat, som utlöst krisen. Genom att sammanställa olika källor kommer han fram till en förklaring, som han anser rimlig.

En fast utgångspunkt för sin rekonstruktion av förloppet menar sig förf. ha funnit i Olof Fåhræus' memoarer, enligt vilka demissionen skall ha anmälts av de båda statsministrarna vid en audiens inför kungen dagen efter utskottsvoteringarna, d. v. s. den 24 juli, ganska sent på dagen tror förf. med hänsyn till Karl Johans vanor. Men just denna dag har Stierneld i ett samtal med ryske ministern Matuszewic låtit förstå att han trots föregående dags händelser var besluten att alltjämt framhärda på sin post. Och samma dag är ett brev från Stierneld till Magnus Björnstjerna daterat, vilket visserligen ger uttryck åt stark indignation över voteringsutgången men samtidigt visar att brevskrivaren ej umgåtts med några planer på omedelbart uppbrott. Förf., som anser att demissionen alldeles övervägande bör tillskrivas Stiernelds initiativ, kommer till slutsatsen att någon betydelsefull händelse inträffat samma dag, måhända under själva audiensen, som föranlett statsministrarna till deras avgång. I detta sammanhang riktar han uppmärksamheten på frågan om riksdagens upplösning, som enligt vad man vet var aktuell ungefär vid denna tid: kungen var anhängare av upplösningstanken, statsråden motståndare. Hornwall håller nu för sannolikt att Karl Johan vid audiensen den 24 juli dekreterat sina avsikter i denna fråga på ett sådant sätt att statsministrarna omedelbart anmält sitt avsked.

Det är åtskilligt i denna uppläggning, som inbjuder till gensagor. Till att börja med måste det konstateras att förf. inte kunnat bevisa att det är Stierneld som tagit initiativet till avgången. De uttalanden som gjorts i den riktningen emanerar från personer, som stått närmare Stierneld än Posse och därför kan ha föranletts att överbetona hans insatser.⁴ Däremot är det känt att kungens avoghet var särskilt riktad mot Posse, vilket kan ha givit denne anledning att i främsta rummet vilja bryta upp. Om man accepterar förf:s tidtabell, ligger det därför nära till hands att gent emot hans förklaring hävda en annan, nämligen att initiativet legat hos Posse, som den 24 juli övertalat sin kollega att gå med upp till kungen och anmäla avgången.

Men det finns anledning att källkritiskt granska just denna uppgift att demissionsbeslutet delgavs kungen den 24. Den är som nämnt hämtad från Olof

⁴ Den av förf. (s. 249) påpekade nära överensstämmelsen mellan statsministrarnas förklaring i konseljen ³¹/₇ och det från kabinettet för utrikes brevväxlingen utsända cirkuläret ⁴/₈ till de svenska beskickningarna säger heller ingenting om Stiernelds roll. Det är helt naturligt att den senare officiella motiveringen skulle ansluta sig till den förra.

Fåhræus, som meddelar att statsministrarna tog sitt parti »i samma stund som utgången av förstärkta statsutskottets omröstningar blev känd» och att de »omedelbart därefter» gemensamt anmälde sig hos konungen till audiens »för att anhålla om entledigande». Företråde lämnades dem nästföljande dag, varvid de utvecklade de skäl, som förmått dem att begära sitt avsked, vilket de trodde förnämligast vara påkallat i konungens eget och det allmännas intresse. Konungen svarade att han med nöje skulle se att de avstode från sin föresats men att han skulle fatta beslut i nästa konselj.⁵ Enligt Hornwall kan uppgifterna om statsministrarnas avgångsbeslut den 23 juli och anmälan till audiens samma dag mycket väl vara en senare konstruktion av Fåhræus. Likaså anser han att Fåhræus' tystnad i fråga om riksdagens upplösning ej behöver betyda att kungen inte berört ärendet. Han påpekar att statsministrarnas avgång och upplösningsproblemet av Fåhræus behandlas i skilda kapitel utan förbindelse sinsemellan. Men om Fåhræus bevitnat — han uppger sig ha varit närvarande vid audiensen och kvarstannat sedan kollegerna gått — en sammanstötning mellan kungen och statsministrarna av en sådan styrka att den utlöste en plötslig demissionsanmälan, är det då troligt att han av dispositionsskäl eller av andra hänsyn förbigått den märkliga tilldragelsen i sina memoarer? I själva verket förhåller det sig så, att Hornwall i väsentliga stycken avvisar Fåhræus' version men bygger upp sin framställning på en enda återstående uppgift hos denne, nämligen att avskedet anmälades vid audiens just den 24.

Så länge det inte kan visas att fullvärdigt samtida material ligger till grund för denna tidsangivelse i Fåhræus' memoarer, är det anledning att möta den med misstro. Då den av allt att döma är svår att förena med sådana källor som Matuszewics depesch och Stiernelds brev till Björnstjerna, bör de senare ges vitsord. Slutsatsen blir att demissionsanmälan bör förläggas till en något senare tidpunkt än den Fåhræus anger, och detta kan leda till en helt annan förklaring av motiven än Hornwalls. Det är förvånande, att förf. underlåtit att ta ställning till vad en samtida källa, som han flitigt använt i andra sammanhang, har att meddela. Den 31 juli skriver Christian Stenhammar i ett riksdagsbrev att han »med visshet» vet att statsministrarna söndagen den 26 juli till kungen anmälde sin önskan att avgå. Fortsättningen är av intresse för den som söker en förklaring till att beslutet inte fattades omedelbart efter voteringsnederlaget. Posse lär ha andragit hos kungen, heter det, att »han fann av artiklarna i Minerva och Dagl. Allehanda, att han icke skulle kunna räkna på stöd av opinionen». Voteringen visade också en tydlig ovilja mot ministären, och »som greven ej kunde annat än tro, att detta missnöje vore huvudsakligen riktat mot honom, emedan det i synnerhet emot honom yttrade sig i bladen, så ansåge han sig pliktig att resignera». Stierneld hade »likaledes förklarat att efter voteringen i förstärkta utskottet visade sig säkert, att ministerkassan skulle bli förminskad och han således ej kunna förestå ämbetet».⁶

⁵ O. I. Fåhræus, a. a., s. 49.

⁶ Chr. Stenhammars riksdagsbrev ³¹/₇ 1840, LSB. Jfr Chr. Stenhammar, Bilder ur riksdags- och hufvudstadslifvet i bref till hemmet och vänner i hem-

De motiv som Stenhammar här anger förefaller plausibla. Hans version utesluter som synes ingalunda möjligheten att Posse varit den pådrivande. Vad som förmått denne till det betydelsefulla steget kan alltså ha varit den hållning, som vissa tidningar intog efter voteringarna. Den utmärkte sig verkligen för stor arrogans och en tydlig avsikt att komma den s. k. ministären till livs.⁷ Att oppositionspresen till vänster och höger utvecklade en livlig aktivitet vid denna tid och att man på olika håll haft uppmärksamheten riktad härför framgår av Hornwalls egen framställning, churu han inte satt förhållandet i samband med statsministrarnas avgångsbeslut.⁸ Stenhammars brev återopas här med all reservation. Hans uppgifter förtjänar likväl större beaktande än den inte så litet konstruerade bild som Hornwalls framställning ger.

Med den uppfattning förf. har om orsaken till statsministerkrisen följer att han inte kan acceptera den parlamentariska motivering för avgången, som Posse och Stierneld gemensamt framlade vid konseljen den 31 juli. Den var, heter det, endast camouflage för den akuta demissionsanledningen. Detta förhållande stod klart redan för samtiden, uppges det på grunder som dock knappast övertygar.⁹ Anmälaren har dessutom svårt att förstå, vilket intresse statsministrarna kan ha haft av att på detta sätt maskera sin akuta konflikt med kungen. Visst är det mycket som talar för att hans personliga misstroende försvårat deras ställning och medverkat till resignationen. Men den utlösande faktorn har, såvitt man kan se av källorna, varit oppositionens hållning i riksdagen och pressen. Vad är då naturligare än att återopa parlamentariska synpunkter i den officiella motiveringen? Motgången har visserligen inte drabbat de departement, som förestås av statsministrarna. Men dessa har all anledning befara att oppositionen, om den fortsätter sina med sådan kraft inledda fientligheter, kommer att gå segrande fram över deras egna förvaltningsområden — främst är det ministerstaten som befinner sig i farozonen. De vill inte ådra sig förebråelsen att ha varit orsak till en sådan utveckling, betonas det både officiellt och privat. Logiken i detta resonemang kan svårigen gendrivras.

Hur paradoxalt det än kan synas har det, anser nu Hornwall, i denna situation legat i kungens intresse att befrämja en parlamentariskt renlärig motivering för avgången. I detta sammanhang hävdar han att monarken i sitt vid konseljen avgivna svar på statsministrarnas skrivelse ej pole-

orten, II (1903), s. 123 f. Editionen överensstämmer på denna punkt med originalet.

⁷ Sv. Minerva ^{25/7}, D. A. ^{24/7}, ^{25/7}. Jfr G. Hornwall, ss. 240, 245. Det bör observeras att även AB ^{24/7} riktade ett personligt färgat angrepp mot konseljen, främst mot de båda statsministrarna.

⁸ Ss. 242 (beskickningscirkuläret o. Stiernelds brev t. M. Björnstjerna ^{4/8}), 246 (holländska, österrikiska och danska depescher), 251 (rysk depesch).

⁹ Ett belägg tror sig förf. ha funnit i KU:s memorial nr 33, som med följande ord kommenterar statsministrarnas anmälan att resignationen skett av miss-tröstan om ständernas förtroende: »En förändrad uppfattning av rådgivarekallet, en högre åsikt av rådgivares bestämelse, har således ögonskenligen begynt att åtminstone partiellt göra sig gällande». Förf. (s. 409) inlägger i ordet »ögonskenligen» en reservation, vilket inte kan vara riktigt. Ordets betydelse är ju den motsatta.

miserade mot att de skjutit hänsynen till riksdagens hållning i förgrunden. Ett närmare studium av kungens diktamen ger dock vid handen att han verkligen ingick på en polemik, som inte endast låg på det personliga planet — »om män med mera upplysning och skicklighet att bekläda dessa tjänstebefattningar hade framställt sig för min tanke, så skulle jag företrädesvis hävalvalt dem» — utan också just hade principiell karaktär. Statsministrarna hade förklarat att de påräknat »rikets ständers förtroende såsom stöd» för sin »ämbetsmannaverksamhet» — en intressant passus som ej citeras av Hornwall. Häremot svarar kungens ordval. Grundlagarna åberopas. De skall ges stadga, vilket inte kan ske vid täta ombyten av rådgivare. »Av dessa skäl önskar jag att I fortfaren med utövningen av de ämbeten jag» — inte riksdagen — »å nationens vägnar anförtrott Eder». Av fortsättningen framgår att de meriter kungen kräver för dessa »tjänstebefattningar» är »upplysning och skicklighet», »fosterlandskänsla och kunskaper». Medan statsministrarna åberopar ständernas förtroende som grundval för sin verksamhet, skjuter kungen sålunda fram regeringsformens bestämmelser (§ 4 och § 28).¹⁰

Statsrättsliga föreläsningar av likartad beskaffenhet skulle hållas från slottet även senare på 1800-talet just i samband med regeringskriser. Det var fallet 1868, när Karl XV hävdade att »andan av Sveriges regeringsform ej blivit förändrad» av den genomförda representationsreformen, och 1888, när Oskar II lät förklara att något ministärbildningsuppdrag inte givits — »sådant överensstämmer nämligen icke med Sveriges regeringsform». ¹¹ Dessa diktamina kan betecknas som hjälplösa protester från kungens sida mot författningens inre utveckling. Det har sitt symtomatiska intresse att se att företeelsen kan följas tillbaka till 1840 års regeringskris.

Som en röd tråd genom hela avhandlingen går frågan om kabinettsskassans skuld. Den skyntar i ett meningsfullt sammanhang redan i kapitlet om koalitionen 1839 och framställes sedan som en huvudfaktor i det politiska spelet under riksdagens gång. I skildringen av det andra riksdagsåret, 1841, dominerar den helt. Det utrymme förf. ägnar frågans tekniska sida får nog sägas vara onödigt stort, men eljest måste hans resultat, som bekräftar och bygger ut dem som Torsten Gihl tidigare framlagt, sägas vara av central betydelse för undersökningen. Skulden, som uppkommit genom kungens försök att styra växelkursen, doldes på ett sätt, som för de styrande var djupt komprometterande: med vett och vilja förfalskade räkenskaper lades fram inför riksdagen. Den främst skyldige var Karl Johan själv, men inte mindre anmärkningsvärt är att de för utrikesledningen ansvariga, Ihre och Manderström, lämnade honom sitt lojala stöd. Monarken själv fördes därför helt naturligt allt längre fram i skottlinjen allteftersom falsarierna avslöjades. Riksdagens vägran att fylla kabinettsskassans brist åsyftade ytterst att blottställa hans person, och han hade till slut endast att betala skulden med egna medel. Men mycket längre

¹⁰ Det kan erinras att Karl Johan i en konflikt med ett statsråd i slutet av 1841 gjorde en direkt hänvisning till RF § 4. Se G. Hornwall, s. 396.

¹¹ Jfr L. Kihlberg, Den svenska ministären under ständsriksdag och tvåkammersystem (1922), ss. 30, 146, 365.

sträckte sig inte oppositionens krav. Någon opinion för abdikation rådde knappast och ännu mindre för republik. Monarkens förtroendekris övergick aldrig att bli monarkins, som Hornwall träffande anmärker.

I stället inriktade sig oppositionen på att ersätta det gamla regerings-systemet med ett parlamentariskt skick. En diskussion fördes om styrelseprinciperna, som i livlighet och skärpa torde ha få motsvarigheter under det nuvarande statsskicket. ¹² Hornwall följer den ingående, inte minst sådan den återspeglas i pressen. Att han inte uttömt ämnet må ej förtänkas honom, så överflödande rikt som materialet är. Gärna hade man dock sett att större uppmärksamhet ägnats den del av regeringsdebatten, som fördes inom stånden och deras utskott. Det var ej nog med att konstitutionsutskottet i samband med sin kritik av statsrådets bristande fulltalighet betonade nödvändigheten av en solidarisk ministeransvarighet. En oppositionsman på riddarhuset, Bengt Ribbing, väckte förslag om skrivelse med anhållan att kungen skulle utse rådgivare, som dessutom åtnjöte ståndens förtroende. Motionen hänvisades till allmänna besvärsoch ekonomiutskottet, som avstyrkte den. Såsom främsta skäl anfördes regeringsformens § 90, som förbjuder stånden och deras utskott att under sin överläggning och prövning låta komma frågor om ämbets- och tjänstemäns till- eller avsättande; vidare hänvisades till §§ 4 och 5, som talar om egenskaperna hos de män som må kallas till statsråd. ¹³ Såväl motionen som utskottsbetänkandet erbjuder stort principiellt intresse. Mot ett försök att påtvinga kungen rådgivare med riksdagens förtroende, mot ett försök att genom riksdagsbeslut förverkliga parlamentarismen ställes regeringsformens bud och då i första hand den paragraf, som mer än någon annan är ett uttryck för konstitutionens dualistiska grundtanke. På ett mera oförmedlat sätt kunde knappast de båda kämpande systemen konfronteras mot varandra.

De särskilda riksdagsfrågorna har i regel tagits upp av förf. endast i den mån de berör regeringsproblemet, partiväsendet etc. Denna princip är i sig själv väl motiverad men har tillämpats så restriktivt att t. ex. representationsfrågan, som vid denna riksdag genomlöpte ett så betydelsefullt stadium, endast skymtar i förbigående. Den saknar dock inte intresse från de av förf. anlagda synpunkterna, framför allt om den betraktas i ett vidare perspektiv. Den ägde ju utom sin sociala sida en specifikt konstitutionell, som Rexius påpekat. För den liberala oppositionen hade det blivit klart, att den parlamentariska omvandling av statsskicket som man eftersträvade inte kunde komma till stånd, förrän den gamla fyrståndsriksdagen ersatts av en modernare folkrepresentation. Först sedan riksdagen fått

¹² Tydligen är det denna diskussion som påverkat förf., då han i skildringen av det faktiska förloppet begagnar sådana ord som regering, ministär, regeringsbildning etc. på ett sätt som är klart anakronistiskt. T. o. m. en opolitisk ämbetsman som justitierådet Bredberg nämnes i sin egenskap av justitiestatsministerkandidat som »blivande regeringsbildare» (s. 417).

¹³ Ad. XIII, s. 355 f.; ABU:s bet. nr 124, Bih. VIII. Jfr B. von Schinkel, *Minnen ur Sveriges nyare historia*, 12: 2 (förf. av O. Alin, 1893), s. 157 f.

sin ställning stärkt genom en förbättrad organisation, kunde regeringsmakten erövrast.¹⁴

De erinringar, som gjorts i det föregående, har framför allt gällt delar av undersökningen, där förf. visat en viss benägenhet att tillspetsa sina teser, någon gång därefter att de övergått till att bli hypoteser, eller att inte tillräckligt beakta de utpräglade statsvetenskapliga frågeställningarna. Men det är mera motiverat att framhålla avhandlingens positiva sidor, som klarast framträder för den som är medveten om uppgiftens svårighetsgrad. Materialet är, som antytt, rikt men ofta besvärligt att komma till rätta med. Det politiska spelet, både det ideologiska, personliga och maktpolitiska, är ovanligt dubbelbottnat och komplicerat. Gert Hornwall förtjänar en eloge redan därför att han vågat ge sig i kast med uppgiften men än mera för sitt sätt att genomföra den. Med säker hand har han rätt ut och ordnat det politiska skeendets många trådar. Atskilliga problem har han löst, och ännu flera har han fäst uppmärksamheten på. Hans synpunktsrika, välgjorda och med sådan forskarglädje utförda kartläggning av 1840—41 års riksdag kommer utan tvivel att i det allra väsentligaste bli bestående.

Gunnar Gerdner.

GEORG KARLSSON: *Adaptability and communication in marriage*. A Swedish predictive study of marital satisfaction. Ak. avh. Uppsala 1951.

Om sociologerna tidigare huvudsakligen studerade skilda grupper, har under senaste årtiondet huvudintresset förskjutits till att omfatta studiet av sociala system. Därav har följt att inte individerna utan fastmer individernas uppträdande numera blivit sociologernas väsentligaste studieobjekt. Ett exempel på en sociologisk undersökning av denna nya typ är uppsalasociologen Georg Karlssons doktorsavhandling »Adaptability and communication in marriage». Studiet i denna gäller »den äktenskapliga lyckan». Liksom sina amerikanska föregångare definierar författaren äktenskaplig lycka som graden av makarnas anpassning i äktenskapet. Som uttryck för denna anpassning tas dels vad makarna önskat av äktenskapet, dels vad de anser sig fått ut av detsamma. Som avhandlingens undertitel (a predictive study) antyder, avser undersökningen inte enbart att diskutera och mäta själva begreppet äktenskaplig lycka utan dessutom att fastställa, i vilken omfattning förhållanden i och även före äktenskapet ger möjlighet att förutsäga graden av äktenskaplig lycka.

Efter en inledande teoretisk diskussion av själva lyckobegreppet gör författaren på basis av ett empiriskt material först ett försök att konstruera en lyckoskala och därefter ett försök att med denna skalas hjälp mäta i vilken grad olika konstaterbara förhållanden anger äktenskaplig lycka.

Materialet för undersökningen är c:a 200 äktenskap i Uppsala domkyrkoförsamling. Från början var det författarens avsikt att välja 100 apriori

¹⁴ G. Rexius, *Det svenska tvåkammerssystemets tillkomst och karaktär* (1915), s. 7 f.

lyckliga och 100 apriori olyckliga äktenskap. De lyckliga skulle utväljas på följande sätt: med ledning av mantalslängderna skulle slumpvis utväljas hundra äktenskap (där dock ingen av makarna fick vara mer än femtio år). Dessa skulle tillfrågas om de tre mest lyckliga äktenskapen i sin bekantskapskrets. I första hand skulle de äktenskap uppsökas, som var angivna som mest lyckliga. Där av skilda anledningar dessa inte kunde medtas i undersökningen finge något av de två andra medtas i stället. De olyckliga äktenskapen skulle utväljas bland skilsmäsoäktenskap. (Från början hade författaren tänkt sig att utvälja de olyckliga med hjälp av kyrkoherden i församlingen, men denne vägrade av sekretesskäl att ställa sig till förfogande för undersökningen). Av skilda anledningar visade det sig omöjligt att följa planen. Författaren lyckades t. ex. enbart få intervjuer med kontrahenterna i 25 upplösta äktenskap. För att komplettera materialet gjordes då intervjuer dels med ett femtiotal äktenskap som utvalts rent slumpmässigt, dels med ungefär lika många, vilka av vänner angivits som olyckliga. Författaren redovisar sina äktenskap allt efter det sätt varpå de utvalts i följande grupper:

	Antal	Totalpoäng	
		Män	Kvinnor
Lyckliga enligt rekommendation	90	(135)	(154)
Slumpvis utvalda	51	(131)	(146)
Skilsmäsoäktenskap ¹	25	(91)	(93)
Olyckliga enligt rekommendation	39	(117)	(125)
Samtliga ²	205		

Några påpekanden bör göras om de skilda grupperna. Gruppen »lyckliga enligt rekommendation» består av två något skilda undergrupper. En del, grupp (a), av de 90 äktenskapen är sådana, som rekommenderats av familjer, som själva ej intervjuats, medan de återstående (b) rekommenderats av familjer, som själva blivit intervjuade. Rekommendationen gjordes sedan dessa familjer själva genomgått intervju. Det är inte otänkbart, att det blivit en viss skillnad mellan de två grupperna. De som först fått genomgå intervjun (som kunde ta flera timmar) har säkerligen i många fall på tillfrågan om de lyckligaste bland sina gifta vänner nämnt namnen på sådana, som bäst uppfyllde just de krav på lycka, som intervjun måste ge en uppfattning om, vilka krav nog inte alltid överensstämmt med vad den intervjuade själv apriori ställde (före intervjun). Det hade varit tacknämligt, om författaren hade tagit hänsyn till detta och åtminstone angivit om och

¹ Författaren anger dessa som »separated». Gruppen torde omfatta såväl äktenskap där skilsmässa erhållits som äktenskap under hemskillnad.

² Förutom dessa äktenskap, där båda makarna intervjuats, har författaren även medtagit ett antal äktenskap, där blott en av makarna intervjuats. Det gör att, där redovisning av resultaten görs för vardera av makarna, materialet omfattar 210 män och 213 kvinnor.

i vilken omfattning de två undergrupperna bland de »lyckliga enligt rekommendation» skiljer sig från varandra. Bäst hade varit om de i grupp b själva fått besvara frågeformuläret först sedan de tillfrågats om lyckliga i bekantskapskretsen. Då de slumpvis utvalda, som intervjuats och sedan tillfrågats om lyckliga i bekantskapskretsen, utgör 47 äktenskap [4 av de 51 slumpvis utvalda enligt tablån ovan utgjordes av »more or less accidentally» intervjuade (sid 68)], kan »lyckliga enligt rekommendation» tänkas bestå av två ungefär lika stora grupper. De 39, som enligt tablån ovan är »olyckliga enligt rekommendation», utvaldes inte heller helt enhetligt. Då emellertid dessa äktenskap ej hade något inflytande på skalkonstruktionen, betyder det mindre om gruppen skulle vara något heterogen med hänsyn till sättet på vilket den utpekats. Det är emellertid parentetiskt sagt rätt anmärkningsvärt, att författaren valt ut gruppen på rekommendation av de rekommenderat lyckliga. Hade det inte varit lämpligare att de utvalts på rekommendation av slumpvis utvalda? Ytterligare ett par påpekanden bör göras om materialets sammansättning. Författaren nämner, att 7 män och 5 kvinnor varit gifta före det äktenskap, som de nu levde i, samt att 5 män och 4 kvinnor var födda utomlands. Med hänsyn till materialets ringa omfattning hade det varit önskvärt att dessa äktenskap ersatts med andra. Särskilt de omgifna torde i ett sammanhang som detta i många avseenden avvika från de för första gången gifta.

Sammanfattningsvis kan om materialet sägas, att författaren, då han från början nöjt sig med ett så litet antal äktenskap som 200, borde ha gjort sig större möda att få fram ett i möjligaste mån homogent material. Att göra den första och viktigaste delen av undersökningen — skalkonstruktionen — på basis av c:a 25 olyckliga och 90 lyckliga äktenskap, då dessutom gruppen lyckliga kan misstänkas vara i ett viktigt avseende heterogen, betyder att man apriori måste ställa sig mycket tveksam till alla de resultat, som författaren kan komma till.

I det frågeformulär, som ifylldes vid intervjuerna med vardera av makarna, ingick inalles 87 huvudfrågor. Atskilliga av frågorna bestod i sin tur av en rad delfrågor, varför man kan räkna med i allt c:a 170 frågor. Av dessa utgjorde 17 huvudfrågor grundvalen för konstruktionen av lyckoskalan. Alla dessa 17 frågor är av karaktären, att de avser att ge en bild av makarnas önskemål om ett lyckligt äktenskap och av deras faktiska erfarenheter av sitt eget äktenskap. De förra frågorna var därvid av typen: Om Ni kunde leva om Ert liv, tror Ni då att Ni skulle gifta Er med Er nuvarande man? De senare var av typen: Vilka olika saker är Ni mest nöjd med eller tillfredsställer Er mest i Ert äktenskap? De 17 frågorna är alla hämtade från en amerikansk undersökning av motsvarande typ. Anledningen till denna kopiering av en amerikansk undersökning är, att resultaten av den svenska undersökningen direkt skulle kunna jämföras med resultaten av den amerikanska. Någon väsentlig olägenhet av att på detta sätt ha övertagit frågorna direkt från en amerikansk undersökning torde ej föreligga, när det gäller den del av undersökningen, som avser konstruktionen av själva lyckoindexen, om man blott håller i minnet, att den skala, som konstrueras på basis av svaren på frågorna, blir en mått-

stock på graden av friktionsfri anpassning till amerikansk (och kanske västerländsk i största allmänhet) familjemiljö av ordinär medelklass typ.

Skalkonstruktionen har tillgått på följande sätt. För en individ ges svaret på varje fråga (delfråga) ett siffervärde, varefter dessa siffervärden summeras till en totalpoäng för individen. Siffervärdena för varje svar kan bestämmas på olika sätt. I detta fall, då författaren utgår från apriori lyckliga respektive olyckliga äktenskap, har poängen för varje svar sökt sättas så, att skillnaden i poängvärdena på varje svar blir största möjliga mellan gruppen apriori lyckliga och gruppen apriori olyckliga. Detta är ett problem, som bäst löses med hjälp av s. k. diskriminantfunktioner. Författaren använder sig av en ur räknesynpunkt enklare metod, som bygger på storleken av den s. k. associationskoefficienten. Genom en transformation låter man koefficienten variera mellan 0 och 8, allt efter olikheterna i svaren på en fråga mellan de två grupperna. Vid lika svar på en fråga för de två grupperna erhålles koefficienten 4. I sådana fall utgår (i föreliggande undersökning) frågan vid totalpoängberäkningen. Det bör påpekas att den förenklade metod, som författaren här utnyttjar, ställer vissa krav på materialet, som ej uppfylls av författarens material. Bland annat fordras att de två apriori givna grupperna (lyckliga och olyckliga) skall vara lika stora. I detta fall bestod den ena av 25 och den andra av 90 äktenskap. Någon allvarigare felaktighet torde dock inte ha uppstått genom att författaren i sitt vägningsförfarande använt det förenklade beräknings sättet.³ När svaren på alla frågorna koefficientbestämts på detta sätt, beräknas, som sagts, en totalpoäng för varje individ. Den lägsta lyckopoängssumma, som redovisas, ligger mellan 55 och 59 och den högsta mellan 145 och 148 poäng. I följande tablå anges, hur *männen* i de apriori lyckliga och olyckliga äktenskapen fördelar sig över lyckoskalan (sid. 100).

Totalpoäng	Olyckliga (skilda)	Lyckliga enl. rekommendation
140—48		42
130—39		25
120—29		12
110—19	4	7
100—09	4	4
90—99	9	
80—89	3	
70—79	5	
60—69	1	
50—59	4	
Samtliga	30	90

För de fyra olika grupperna fick författaren de genomsnittliga poängssummor, som redovisas i den tidigare anförda tablån. Det förhållandet

³ När grupperna är olika stora, innebär det bl. a. att vikterna kan anta värden utanför intervallet 0—8.

att endast ca fem procent av fördelningarna för de apriori lyckliga och olyckliga griper in i varandra anser författaren vara ett fullgott bevis för vägningsförfarandets validitet. Att medelvärdena för de fyra grupperna klart skiljer sig från varandra anses vara ett bevis för själva testskalans validitet. Man kan här först beklaga att författaren ej givit fördelningarna för alla fyra grupperna utan enbart medeltalen. Det hade ju varit av speciellt stort intresse att närmare studera, hur de slumpvis utvalda äktenskapen fördelat sig över lyckoskalan. Medelvärdena visar, att de slumpvis utvalda äktenskapen liknar de apriori lyckliga betydligt mer än de apriori olyckliga. Skillnaden mellan medelvärdena för de apriori lyckliga och de slumpvis utvalda är ju för männen blott 4 poäng, medan motsvarande skillnad mellan de slumpvis utvalda och de apriori olyckliga är hela 40 poäng. Hade man inte på förhand haft anledning vänta sig att de slumpvis utvalda äktenskapen skulle uppvisa ett medelvärde mitt emellan medelvärdena för de apriori lyckliga och de apriori olyckliga, om man lyckats åstadkomma en riktigt tillfredsställande lyckoskala? Det är väl rimligt att tänka sig, att skalan skulle vara så konstruerad, att totalpopulationen — och därmed även en slumpvis utvald del av denna — fördelar sig normalt över lyckoskalan? Denna uppfattning får man åtminstone, om man tar del av fråga nummer 52 i författarens frågeformulär.

Ett annat förhållande, som är rätt anmärkningsvärt, men som författaren vid diskussionen om skalkonstruktionen inte tar upp till närmare granskning är, att kvinnornas medelvärden för de apriori lyckliga och de slumpvis utvalda äktenskapen ligger så markerat över medelvärdena för männen, medan för de apriori olyckliga och de rekommenderat olyckliga skillnaderna är betydligt mindre mellan könen.

De av allmänheten mest uppmärksammade delarna av avhandlingen är redovisade i kapitel VI. Författaren har där först delat in sitt totalmaterial (således alla fyra grupperna sammantagna) även i två grupper med ledning av individernas totalpoäng. Som nöjda män har författaren här räknat dem som erhållit en totalpoäng på mer än 116 och som missnöjda dem som erhållit lägre poängsumma. (Motsvarande skiljelinje har för kvinnorna satts vid 136 poäng). För dessa två grupper (nöjda och missnöjda) undersöker sedan författaren den relativa fördelningen på svarsalternativen för var och en av de frågor i formuläret, som ej ingår som element vid konstruktionen av lyckoskalan. Därefter jämföres storleken av procenttalet för de nöjda och de missnöjda beträffande varje svar och prövas skillnaden med vanlig signifikansmätning. Är skillnaden mellan procenttalen så stor att den av en tillfällighet blott kan inträffa i högst fem fall på hundra anses en verklig skillnad föreligga mellan nöjda och missnöjda makar (resp. makor). Sedan tolkas dessa differenser så, att om skillnaden är statistiskt säkerställd ett samband mellan äktenskaplig lycka och den studerade variabeln föreligger. Författaren finner på detta vis en del oväntade, andra väntade samband, i flera fall brist på samband, som verkar apriori överraskande.

Förfarandet är med tanke på materialets litenhet och skalans osäkerhet ganska olyckligt. Den enkla konventionella statistiska prövningen ger i ett fall som detta en tivelaktig ledning för uttalanden om sambandet mellan

äktenskaplig lycka och de studerade variablerna. Det hade varit rimligare om författaren delat upp sitt material i tre ungefär lika stora grupper och för dessa undersökt om man kunnat spåra någon tendens i de procentiska fördelningarna på svarsalternativen. Därefter hade ett på sociologiska och psykologiska förhållanden byggt allmänt sannolikhetsresonemang bort av-göra, om den eventuella tendensen haft någon rimlig mening. Där inga tendenser kunde spåras, hade frågan måst lämnas helt öppen och inga som helst slutsatser kunnat dras. Jag håller för troligt, att med ett sådant förfarande resultaten i många fall skulle ha framstått som mindre över-raskande.

Sista ledet i sin undersökning redovisar författaren i det avslutande kapitlet under rubriken »overall prediction». Författaren grupperar här de faktiska förhållandena före och under äktenskapet och vissa attityder hos makarna under äktenskapet i fem grupper, som anges vara ur socio-logisk och psykologisk synpunkt inbördes homogena grupper. Efter en poängberäkning av svaren på frågorna inom var och en av de fem grup-perna enligt samma metod, som kom till användning vid poängbestäm-ningen vid skalkonstruktionen, kan författaren för varje äkta make (respek-tive maka) bestämma poängsumman för var och en av de fem variablerna. Vad de fem variablerna mäter, får man en viss uppfattning av genom att återge författarens sammanfattande termer »General background», »Adap-tability» (två typer) »Personality traits» och »Communication» (två typer). Dessa poängvärden tas därefter som oberoende variabler och korreleras med den (beroende variabeln) totalpoängen på de 17 frågorna, som låg till grund för skalkonstruktionen. Det resultat man då får, regressionsekva-tioner och multipla korrelationskoefficienter anses ge uttryck för med-vilken grad av sannolikhet man kan förutsäga värdet på den beroende variabeln äktenskaplig lycka med ledning av värdena på var och en av de fem oberoende variablerna. I och för sig är det statistiska förfarandet fullt entydigt och tillåtet. Den stora frågan är blott — om här bortses från problemet om den inbördes homogeniteten hos de faktorer, som adderas för att få fram var och en av de fem faktorerna — i vilken mån de fem variablerna är uttryck för fem skilda aktiviteter så att inte en och samma »bakomliggande» faktor bestämmer två eller flera av de fem. Är så fallet, blir tolkningen av regressionsekvationer och multipla korrelationskoeffi-cienter mycket försvårad för att ej säga alldeles omöjlig. Detta är ett in-trikat psykologiskt-sociologiskt problem. En statistiker hade i varje fall hoppats på en redogörelse för hur regressionssamband och multipla kor-relationskoefficienter förändrats efter hand som man inför två, tre, fyra och fem oberoende variabler i undersökningen. En diskussion av dessa förändringar i koefficientvärdena skulle varit en naturlig startpunkt för en sociologisk-psykologisk diskussion av hela »overall prediction»-pro-blemet. Så kortfattad som framställningen nu är, torde inte bara statis-tikern utan även sociologen och psykologen stå frågande inför innebörden av de »slutliga» regressionsekvationer och korrelationskoefficienter, som redovisas, alldeles oavsett hur man apriori ställer sig till författarens fem »förklarande» variabler.

Sammanfattningsvis kan sägas, att det svaga primärmaterialet och dess

alltför knapphändiga redovisning samt den ganska ytliga metoddiskussionen gör avhandlingen mindre värdefull för det fortsatta arbetet på den sociologiska attitydforskningens område.

Sven Moberg.

DAVID MITRANY: *Marx against the peasant*. A study in social dogmatism. London 1951. 348 sid. Sh. 25/—.

Arbetets första del behandlar marxismens teorier rörande lantbruket. Marx, som såg på bondeklassen med påtaglig antipati, fann även i lantbrukets utveckling en exemplifiering av koncentrationstendenserna i det ekonomiska händelseförloppet. Han generaliserade som så ofta eljes engelska förhållanden. Emot slutet av sitt liv framkastade han dock tanken, att *mir*, ryssarnas gamla byorganisation, skulle kunna bli en utgångspunkt för en socialistisk utveckling.

Arbetet, som endast avhandlar östeuropeiska förhållanden, beskriver i sin andra del Sovjetunionens lantbrukspolitik. Bönderna fick sätta sig i besittning av jorden med revolutionärernas goda minne, vilket framkallade ett önskat kaos och gjorde dem välvilligt inställda till den revolutionära regimen. Men när denna väl var stabiliserad, kom krossandet av böndernas självständighet, om också processen kanske icke ännu är helt genomförd.

I tredje delen berättar Mitrany om bondepartierna i Östeuropa under mellankrigstiden i de mindre staterna. Han ser dem placerade mellan kommunism och reaktion, båda i princip lika fiendliga, varför utgången icke kunde bli en annan än tillintetgörande. Förf. berör dock ej den vanliga kritiken mot dessa partier, att de främst tillgodosågo storböndernas intressen.

Arbetet erbjuder knappast något väsentligt nytt och verkar delvis icke genomarbetat. Men det är verkligen den första mera omfattande behandlingen av ett centralt problem och förtjänar för den skull beaktande, särskilt som den bibliografiska apparaten är ganska omfattande.

Frågeställningens utformning i andra delar än Östeuropa uppmärksammas som nämnts ej.

Lars Frykholm.

ROBERT GREEN McCLOSKEY: *American conservatism in the age of enterprise*. A study of William Graham Sumner, Stephen J. Field and Andrew Carnegie. Cambridge, Mass., 1951. XIII, 193 sid. Doll. 3.25. (Harvard political studies.)

Den amerikanska litteraturen om konservatismens idéhistoria synes knappast kunna betecknas som särskilt intressant eller värdefull. Konservatismen är såsom begrepp vagt även i Amerika och har ej avsatt några kanoniska skrifter, som analysen kan koncentrera sig på. Men med McCloskey's studie har kommit en framställning av ett konservativt credo, som i hög grad förtjänar att uppmärksammas och i sin helhet erbjuder en fängslande läsning.

McCloskey preciserar den amerikanska demokratins grundtanke som den fria individen. Dess värdehierarki innehåller i främsta rummet sådant som yttrande- och religionsfrihet såsom ett essentielle för de demokratiska idealens realiserande. På ett i princip lägre plan ligger egendomens skydd och ekonomiska frihet. Men redan i frigörelsekampen framträder egendomsfrågan som ett i viss mån grundläggande krav. Dess betydelse hade redan framhållits av Locke, om också med betydande inskränkningar, och betonades ytterligare under striderna mot det engelska »tyranniet».

Det, som inträffade under den fortsatta utvecklingen, var enligt McCloskey, att tanken på ekonomisk frihet blev ett ändamål i sig själv i paritet med övriga demokratiska grundsatser för att efter hand bli det primära värdet. Men samtidigt accepterades allmänt den segrande demokratien.

Det var en tro med starkt moraliskt patos, ingalunda något medvetet falskmynteri. Den ekonomiska frihetens krav framställdes exalterat som demokratiens krön och blomma. Och då denna frihet hotade att kränkas genom sociala reformer, kunde dess förkämpar åberopa demokratien mot reformkraven.

McCloskey exemplifierar sina teser med ingående redogörelser för prästen och universitetsmannen Summer, juristen Field och industrimannen Carnegie.

Lars Frykholm.

TIDSKRIFTSÖVERSIKT

Ekonomisk revy. Utg. av Svenska bankföreningen. **Årg. 8: 1951. H. 5.** Reflexioner kring ränteregleringslagen, s. 409—412. — *Cederwall, G.*, Förutsättningen för internationellt ekonomiskt samarbete, s. 413—424. — *Jalakas, R.*, Sydafrika — ett nytt industriland, s. 425—432. — *Quensel, C. E.*, Inkomst- och förmögenhetsundersökningarna i 1945 års folkräkning, s. 444—450.

Historisk tidskrift. Utg. av Svenska historiska föreningen. **F. 2. Årg. 14: 1951. H. 4.** *Tunberg, S.*, Några omstridda problem ur Sveriges 1200-talshistoria, s. 361—392. — *Carlsson, G.*, När blev Erik av Pommern myndig? s. 393—397. — *Sallnäs, B.*, Några reflexioner med anledning av ett arkivfynd, s. 413—415.

Landskommunernas tidskrift. Organ för svenska landskommunernas förbund. **Årg. 32: 1951. Nr 12.** *Larsson, S.*, Vid de nya kommunernas start, s. 593—594. — **Årg. 33: 1952. Nr 1.** *Eckerberg, P.*, Åldringsvården, s. 27—31. — Omorganisation av polisväsendet, s. 41—46.

Nordisk tidskrift. Utg. av Letterstedtska föreningen. **Årg. 27: 1951. H. 4—5.** *Koppang, O.*, Fra amerikansk idehistorisk forskning. Arthur Lovejoys banebrytande arbeider, s. 187—195. — *Bruun, H.*, Adelsskandinavismen. En skizze, s. 210—227. — *Steinby, T.*, Biskoparna i Åbo, s. 228—236.

Politisk tidskrift. Utg. av Svenska landsbygdens ungdomsförbund. **1951: Nr 12.** *Strand, S. G.*, Den svenska kartellövervakningen, s. 331—336. — *Petersson, T.*, De mänskliga rättigheterna, s. 337—340.

Svensk tidskrift. Årg. 38: 1951. H. 9. *Herlitz, N.*, Rättsstaten, s. 506—519. — Oppositionen och det nya läget: 1. *Wistrand, K.*, Samverkan eller splittring, s. 520—522. — 2. *Heckscher, G.*, Högern och regeringsskiftet, s. 523—526. — *Hagberg, E.*, En stat bygges upp från grunden. Intryck från den svenska riksdagsdelegationens resa i Israel, s. 527—534. — *Brück, O.*, Österrike mellan öst och väst, s. 535—540. — Dagens frågor: I Skölds skugga. — Årets kyrkomöte. — Churchill kommer tillbaka. — En finländsk tidsspegel, s. 545—558. — **H. 10.** Det självstyrda Åland, s. 565—566. — *Tunberg, S.*, Drottningens hemlighet, s. 567—575. — *Lund, N.*, Tre arméer, s. 576—584. — *Selander, T.*, Västtysklands parias, s. 585—589.

Tiden. Socialistisk kritik och politik. Utg. av Sveriges socialdemokratiska arbetarparti **Årg. 43: 1951. Nr 10.** *Björk, K.*, Vår sociala efterblivenhet, s. 577—580. — *Eckerberg, P.*, Sjukförsäkringen, s. 581—585. — *Svennegård, C.*, Demokrati inom statsförvaltningen och samhällsföretagen, s. 586—590. — *Cederwall, G.*, Amerika i världsekonomin, s. 591—595. — *Lindblom, P.*, Moralisk upprustning — en ideologisk maräng, s. 600—604. — **Årg. 44: 1952. Nr 1.** *Björk, K.*, Ideologisk utrikespolitik, s. 1—5. — *Hammarskjöld, D.*, Politik och ideologi, s. 6—17. — *Fienburgh, W.*, Nationaliseringen av stålindustrin i Storbritannien, s. 18—25. — *Aspling, S.*, Försvinner medelklassen? s. 26—33.

Utrikespolitik. Redigerad av utrikespolitiska institutet. **Årg. 6: 1951. H. 6.** *Viklund, D.*, Underhusvalet i Storbritannien, s. 201—208. — *Möller, P.*, Konflikten om Kashmir, s.

209—216. — *Holm, T.*, Föreställningen om »tredje världskriget», s. 217—223. — Krönika: Öst och väst i Paris. — Atlantpaktmötet i Rom, s. 226—228.

Gads danske magasin. Årg. 45: 1951. Nr 3. *Frederiksen, E.*, Grundtrack i den vestlige holdning, s. 467—471. — *Martin, J.*, Paa laengere sigt, s. 503—510.

Nordisk tidsskrift for international ret og Jus Gentium. Vol. 21: 1951. Fase. 3—4. *Gihl, T.*, Territorialitet och offentligrettsliga lagar, s. 89—109. — *Hoglund, G.*, Om anvendelse av voldgift i internasjonale kontraktsforhold, s. 110—124. — Internationale Institutioner, s. 125—134.

Samtiden. Tidsskrift for politikk, litteratur og samfundsspørsmål. Årg. 60: 1951. H. 9. *Hambro, E.*, Folkeretten i dag, s. 605—617. — H. 10. *Hambro, C.*, Antikommunistisk onsketenkning, s. 627—639. — *Skauge, J.*, Reaksjon også i skolen? s. 664—671. — *Nyquist, F.*, Evolusjonen etter Bergson og spørsmålet transcendens, s. 672—680.

Tidsskrift for Rettsvitenskap. Årg. 64: 1951. H. 3. *Ross, A.*, Opgør med Retstridighedslaeren, s. 205—231.

Økonomi og Politik. Udg. af Institutet for Historie og Samfundsøkonomi. Årg. 25: 1951. Nr 2—3. *Dahlgard, L.*, Schumanplanen, s. 81—94. — *Rasmussen, E.*, Indiens og Pakistans strid om Kashmir, s. 95—104. — *Groenman, S.*, Befolkningsproblemer i Holland og Danmark, s. 105—119. — *Elster, T.*, Norges utenrikspolitiske stilling, s. 120—143. — *Larsen, H.*, De franske valg den 17 juni 1951, s. 160—168.

Foreign affairs, an american quarterly review. Vol. 30: 1952. No. 2. *Dulles, J. F.*, Security in the pacific, s. 175—187. — *Menzies, R. G.*, The pacific settlement seen from Australia, s. 188—196. — *Utis, O.*, Generalissimo Stalin and the art of government, s. 197—214. — *Dexter, B.*, Lord Grey and the problem of an alliance, s. 298—309.

International affairs. Vol. 28: 1952. No. 1. *Aron, R.*, French public opinion and the atlantic treaty, s. 1—8. — *Leith-Ross, F.*, Financial and economic developments in Egypt, s. 29—37. — *Lewis, B.*, Islamic revival in Turkey, s. 38—48. — *Blelloch, D.*, Technical assistance: programmes and policies, s. 49—58.

The american historical review. Vol. 57: No. 1. 1951. *Lopez, R. S.*, Still another renaissance? s. 1—21. — *Luthin, R. H.*, Some demagogues in american history, s. 22—46. — *Sweet, P. R.*, Prince Eugene of Savoy and central Europe, s. 47—62. — *Meyer, H. C.*, German economic relations with southeastern Europe, 1870—1914, s. 77—90.

The political quarterly. Vol. 23: No. 1. 1952. *Hazard, J. N.*, Soviet public administration and federalism, s. 4—14. — *Simmons, E. J.*, Controls in soviet foreign policy, s. 15—31. — *Werth, A.*, The zigzags of soviet foreign policy, s. 32—48. — *Baykov, A.*, The soviet economic system, s. 49—61. — *Barker, G. R.*, Soviet labour problems, s. 84—91.

The round table, a quarterly review of politics of the british commonwealth. No. 165: 1951. Mr Churchill's return. Foreign policy and the new government, s. 1—7. — The years of labour. A retrospect of socialist rule, s. 11—20. — Islam in the United Nations,

s. 30—36. — A distant prospect of the White House, s. 43—49. — United Kingdom: The general election, s. 50—59. — India: First elections under the constitution, s. 66—68.

World politics. Vol. 4: No. 1. 1951. *Gilbert, F.*, The «new diplomacy» of the eighteenth century, s. 1—38. — *Wolfers, A.*, The pole of power and the pole of indifference, s. 39—63. — *Einaudi, M.*, The crisis of politics and government in France, s. 64—84. — *Garthoff, R., L.* The concept of the balance of power in soviet policy-making, s. 85—111. — *Zinner, P. E.*, Problems of communist rule in Czechoslovakia, s. 112—129.

The Yale review. Publ. quarterly by Yale university press. **Vol. 41: No. 2. 1951.** *Eichler, D. K.*, The future of the new Japan, s. 161—180. — *Schattschneider, E. E.*, Congress in conflict, s. 181—193. — *Carleton, W. G.*, Wanted: wiser power politics, s. 194—206. — *Einaudi, M.*, Communism in western Europe: its strength and vulnerability, s. 234—246.

Archiv des Völkerrechts. Band 3. H. 2. 1951. *Verdross, A.*, Die völkerrechtliche Stellung Deutschlands von 1945 bis zur Bildung der westdeutschen Regierung, s. 129—135. — *Loewenfeld, E. H.*, Der Schutz der Menschenrechte im Rahmen der Vereinten Nationen, s. 136—145.

Historische Zeitschrift. Band 172. H. 3. Schramm, P. E., Die Anerkennung Karls des Grossen als Kaiser, s. 449—516. — *Meyer, H.*, Karl Marx und die deutsche Revolution von 1848, s. 517—534.

H. M.

BERÄTTELSE ÖVER FAHLBECKSKA STIFTELSENS VERKSAMHET ÅR 1951

Stiftelsens kollegium har bestått av professorerna Fahlbeck, Quensel, Åkerman, Carlsson, Bolin, Gjerstad samt Nils Nilsson-Stjernquist, vilken efter utnämning till professor i statskunskap den 1 nov. 1951 intagit sin plats i kollegiet efter företrädaren professor Lagerroth. Såsom preses, tillika sekreterare och utgivare av Statsvetenskaplig tidskrift, har fungerat undertecknad Fahlbeck.

Kollegiet har under året haft sex sammanträden, varav ett traditionsenligt förlagt till stiftarens födelsedag den 15 oktober, då kransnedläggning ägde rum å hans familjegrav härstädes.

Statsvetenskaplig tidskrift har utkommit i sin 54:de årg. med fem häften om sammanlagt 403 sidor. I redaktionen ha medverkat professor Hessler, Uppsala (litteraturgranskningar) och docent Thermanius, Stockholm (översikter och meddelanden).

I serien »Skrifter utgivna av Fahlbeckska stiftelsen» har, med understöd från Statens samhällsvetenskapliga forskningsråd, utkommit såsom nr XXXVII: Uno Lindgren, »Heraldik i svenska författningar».

Professor Karl Olivecrona har efter anmodan av Universitetets rektor deltagit i revisionen av räkenskaperna.

Utdrag av räkenskaperna avtryckas härvid.

Lund 31 december 1951.

Erik Fahlbeck.

Räkning över Fahlbeckska stiftelsen för räkenskapsåret 1950—1951.

(Utdrag ur räkenskaperna för Lunds Universitet.)

Balans från föregående räkenskapsår.

Sveriges stadshypotekskassas 3 1/2 % obl. av 1943	20,000:—	
Sveriges stadshypotekskassas 3 1/2 % obl. av 1941	30,000:—	
Sveriges stadshypotekskassas 3 1/2 % obl. av 1944	75,000:—	
Sveriges stadshypotekskassas 3 1/2 % obl. av 1942	20,000:—	
Sveriges stadshypotekskassas 3 % obl. av 1946	80,000:—	
Sthlms stads 4 % obl. av 1940	15,000:—	
Sthlms stads 3 % obl. av 1945	25,000:—	
Sv. Statens 3 1/2 % obl. av 1/11 1943	10,000:—	
Sparbanken i Lund	932: 75	
Torna, Bara och Harjager Härads Sparbank	2,708: 91	278,641: 66

Uppbörd.

Ränta å obligationer	9,075:—	
Ränta å i banker inestående medel	116: 06	
A.-B. C. W. K. Gleerup, skriftserien	459: 90	9,650: 96
	Summa kr.	288,292: 62

Utgifter.

1) Statsvetenskaplig tidskrift.

Tryckningskostnader	9,580: 40	
Kontant till expeditionen	5,000:—	14,580: 40

2) Övriga utgifter.

Præsesarvode	300:—	
Räkenskapsföraren	100:—	
Revisorsarvode	50:—	
Ränta vid obligationsköp	27: 78	
Diverse omkostnader	290: 25	768: 03
		15,348: 43

Balans till följande räkenskapsår.

Sveriges stadshypotekskassas 3 1/2 % obl. av 1941	30,000:—	
Sveriges stadshypotekskassas 3 1/2 % obl. av 1942	20,000:—	
Sveriges stadshypotekskassas 3 1/2 % obl. av 1943	20,000:—	
Sveriges stadshypotekskassas 3 1/2 % obl. av 1944	75,000:—	
	Transport	145,000:—
		15,348: 43

Transport	145,000: —	15,348: 43
Sveriges stadshypotekskassas 3 % obl. av 1946	80,000: —	
Sv. Statens 3 1/2 % obl. 1943	10,000: —	
Sthlms stads 3 % obl. av 1945	25,000: —	
A.-B. Plåtmanufaktur's förl.-lån 4 % 1950	10,000: —	
Sparbanken i Lund	2,157: 60	
Torna, Bara och Harjager Härads Sparbank	786: 59	272,944: 19
	<u>Summa kr.</u>	<u>288,292: 62</u>

Räkning över Fahlbeckska understödsfonden för räkenskapsåret 1950—1951.

Balans från föregående räkenskapsår.

Sveriges stadshypotekskassas 3 1/2 % obl. av 1942	20,000: —	
Sthlms stads 3 % obl. av 1945	20,000: —	
Sparbanken i Lund	641: 17	
Torna, Bara och Harjager Härads Sparbank	981: 62	41,622: 79

Uppbörd.

Ränta å obligationer	1,300: —	
Ränta å i banker inestående medel.....	56: 44	
Statens samhällsvetenskapliga forskningsråd	1,500: —	2,856: 44
	<u>Summa kr.</u>	<u>44,479: 23</u>

Utgifter.

Doc. Nils Stjernquist	407: —	
Tryckningskostnader, skriftserien	889: 41	1,296: 41

Balans till följande räkenskapsår.

Sveriges stadshypotekskassas 3 1/2 % obl. av 1942	20,000: —	
Sthlms stads 3 % obl. av 1945	20,000: —	
Sparbanken i Lund	1,829: 06	
Torna, Bara och Harjager Härads Sparbank.....	1,353: 76	43,182: 82
	<u>Summa kr.</u>	<u>44,479: 23</u>

Räkning för Statsvetenskaplig tidskrift för räkenskapsåret 1950—1951.

a) Sammandrag av kassa-kontot.

Balans från föregående räkenskapsår.

Postgiro	99: —	
Banktillgodohavanden	2,313: 42	
Kontant i kassan	128: 48	2,540: 90
	<u>Transport</u>	<u>2,540: 90</u>

	Transport	2,540: 90
Inkomster.		
Prenum.-avg., lösnummer m. m.	2,158: 75	
A.-B. C. W. K. Gleerup	1,578: 90	
Kontant från Fahlbeckska stiftelsen	5,000: —	
Ränta å sparkasseräkning	36: 14	
Diverse (porto)	9: 85	8,783: 64
	<u>Summa kr.</u>	<u>11,324: 54</u>

Utgifter.		
Författararvoden	3,597: —	
Översättningsarvoden	225: —	
Avlöningar	2,000: —	
Telefon	106: 80	
Diverse omkostnader	1,596: 85	
Inlösta jetonger	145: —	7,670: 65

Balans till följande räkenskapsår.

Postgiro	451: 75	
Banktillgodohavanden	3,116: 76	
Kontant i kassan	85: 38	3,653: 89
	<u>Summa kr.</u>	<u>11,324: 54</u>

b) Översikt för räkenskapsåret 1/7 1950—³⁰/8 1951.

Debet.

Prenumerationsavgifter m. m. (exp.)	2,158: 75	
A.-B. C. W. K. Gleerup (exp.)	1,578: 90	
Ränta å sparkasseräkning (exp.)	36: 14	
Diverse (exp.)	9: 85	3,783: 64
Fahlbeckska stiftelsen		13,322: 41
	<u>Summa kr.</u>	<u>17,106: 05</u>

Kredit.

Författararvoden (exp.)	3,597: —	
Översättningsarvoden (exp.)	225: —	
Tryckningskostnader (Fahlb. stift.)	9,580: 40	
Avlöningar (exp.)	2,000: —	
Telefon (exp.)	106: 80	
Diverse omkostnader (exp.)	1,596: 85	
	<u>Summa kr.</u>	<u>17,106: 05</u>

SKRIFTER UTGIVNA AV FAHLBECKSKA STIFTELSEN:

- I. SVEN HELANDER: Marx och Hegel. 1920. Pris kr. 4: —.
- II. CURT WEIBÜLL: Lübeck och Skånemarknaden. 1922. Pris kr. 3: 50.
- III. HALVAR G. F. SUNDBERG: Bidrag till frågan om besluts verkställbarhet enligt kommunallagarna. 1924. Pris kr. 3: —.
- IV. ISRAEL MYRBERG: Om tjänstemäns oavsättlighet. 1925. Pris kr. 5: —.
- V. ERIK LINDAHL: Arbetsdagens förkortning. 1925. Pris kr. 1: 25.
- VI. HERBERT TINGSTEN: Konstitutionella fullmaktslagar i modern parlamentarism. 1926. Pris kr. 4: 50.
- VII. CURT ROHTLIEB: Johan Fischerström. 1926. Pris kr. 1: 50.
- VIII. BIRGER WEDBERG: Nådefrågor historiskt/belysta. 1926. Pris kr. 2: 75.
- IX. FREDRIK LAGERROTH: Indelnings- och grundskatteväsendets avveckling. Ett systemskifte inom svensk statshushållning. 1927. Pris kr. 8: —.
- X. GEORG ANDRÉN: Huvudströmningar i tysk statsvetenskap från tyska rikets grundläggning till 1900-talets början. 1928. Pris kr. 12: —.
- XI. FREDRIK LAGERROTH: Statsreglering och finansförvaltning i Sverige till och med frihetstidens ingång. 1928. Pris kr. 10: —.
- XII. GUNNAR BOMGREN: Sekreta utskottet 1723—1756. 1928. Pris kr. 4: 50.
- XIII. GUSTAF OLSSON: Den indiska författningskrisen. 1929. Pris kr. 10: —.
- XIV. ERIK LINDAHL: Penningpolitikens mål. 1929. Pris kr. 3: —. Slutsåld.
- XV. HERBERT TINGSTEN: Regeringsmaktens expansion under och efter världskriget. Studier över konstitutionell fullmaktslagstiftning. 1930. Pris kr. 7: —.
- XVI. ERIK LINDAHL: Penningpolitikens medel. 1930. Pris kr. 6: —. Slutsåld.
- XVII. Studier över den svenska riksdagens kontrollmakt. Utgivna av Statsvetenskapliga Föreningen i Uppsala genom AXEL BRÜSEWITZ. 1930. Pris kr. 12: —.
- XVIII. F. J. LINDERS: Bidrag till kännedomen om den kommunala beskattningen ... i Sveriges landskommuner under åren 1918—1928. 1933. Pris kr. 6: —.
- XIX. JOHAN ÅKERMAN: Konjunkturteoretiska problem. 1934. Pris kr. 4: —.
- XX. S. D. WICKSELL: Befolkningsrörelsen i Sveriges härader, tingslag och städer 1911—1925 samt i Sveriges bygdar 1901—1925. 1934. Pris kr. 5: —.
- XXI. KARL ARVID EDIN: Undersökning av abortförekommsten i Sverige under senare år. Verkställd på uppdrag av medicinalstyrelsen. 1934. Pris kr. 2: 25.
- XXII. E. AROSENIUS: Yrkesväxlingen från en generation till en annan i en medelstor svensk stad. 1936. Pris kr. 2: 50.
- XXIII. PAUL DAHN: Studier rörande den studerande ungdomens geografiska och sociala härkomst. 1936. Pris kr. 15: —.
- XXIV. JOHAN ÅKERMAN: Ekonomisk kausalitet. 1936. Pris kr. 5: —.
- XXV. E. AROSENIUS: Yrkesväxlingen från en generation till en annan inom ett utvalt svenskt landsbygdsområde (Motala fögderi). 1937. Pris kr. 2: 50.
- XXVI. LARS FRYKHOLM: Översikt över riksdagshandlingar samt författnings- och rättsfallssamlingar. 1939. Pris kr. 2: 50.
- XXVII. CARSTEN WELINDER: Företagens inkomstbeskattning. 1941. Pris kr. 8: —.
- XXVIII. HANNES HYRENIUS: Studier rörande den utomäktenskapliga fruktsamhetens variationer. 1941. Pris kr. 3: 75.
- XXIX. IVAR SUNDBOM: Modern handels- och valutapolitik. 1941. Pris kr. 6: —.
- XXX. GUSTAF OLSSON: 1935 års indiska författning. 1942. Pris kr. 4: —.
- XXXI. R. ERICH: Studier i internationell rättskipning. 1943. Pris kr. 3: 50.
- XXXII. FREDRIK LAGERROTH: Den svenska landslagens författning i historisk och komparativ belysning. 1947. Pris kr. 9: —.
- XXXIII. RAGNAR OLSSON: Riksdagsmännavalen till bondeståndet under den senare delen av frihetstiden (1740—1772). 1948. Pris kr. 7: 50.
- XXXIV. FREDRIK LAGERROTH: Tyskt och nordiskt i Danmarks författningsutveckling 1660—1849. Till 100-årsminnet av Junigrundlovens tillkomst. 1949. Pris kr. 7: 50.
- XXXV. NILS NILSSON-STJERNQUIST: Riksdagen och kronans fasta egendom. Tolknigen och tillämpningen av § 77 regeringsformen. 1950. Pris kr. 15: —.
- XXXVI. Studier-tillägnade Fredrik Lagerroth. 1950. Pris kr. 20: —.
- XXXVII. UNO LINDGREN: Heraldik i svenska författningar. 1951. Pris kr. 12: —.

TILL REDAKTIONEN INSÄND LITTERATUR:

- Axel Nielsen til minde. Udg. af Nationaløkonomisk Forening. 260 sid. Kbhvn 1951.
- BOËTHIUS, BERTIL, Gruvornas, hyttornas och hamrnas folk. (Den svenska arbetarklassens historia.) 444 sid. Pris kr. 14: 50; inb. kr. 19: 50. Sthlm 1951. Tidens förlag.
- ENANDER, BO, Canada och världen. (Utrikespolitiska institutets broschyrserie.) 32 sid. Pris kr. 1: —. Sthlm 1952. KF:s bokförlag.
- GRUBER, KARL, Conditions of full Employment. 141 sid. William Hodge and Company, Ltd. 1952.
- GRÖNHAGEN, SVEN, Ekonomiskt förlopp och allmänna val i Storbritannien 1850—1950. (Samhällsvetenskapliga studier. 8.) 104 sid. Pris kr. 8: —. Lund 1951. C. W. K. Gleerup.
- Helsingfors stadsstatistik. Hfors 1951.
- HÖLBÆK-HANSSËN, LEIF, Litt om velgerne ved Stortingsvalget i 1949. Utg. av Chr. Michelsens Institutt. Bergen 1951.
- International political Science abstracts. Vol. 1, no. 4. Oxford 1951.
- Justitieombudsmannens berättelse avgiven till riksdagen 1952. Sthlm 1952.
- KAEËAS, ALEKSÄNDER, Estland efter andra världskriget. (Utrikespolitiska institutets broschyrserie.) 32 sid. Pris 95 öre. Sthlm 1951. KF:s bokförlag.
- Kommunal minneslista 1952. Utg. av Landskommunernas Förbunds-Centralbyrå. Sthlm 1952.
- K. Riksräkenskapsverket. Budgetredovisning för budgetåret 1950/51. Sthlm 1951.
- Militieombudsmannens ämbetsberättelse avgiven vid riksdagen 1952. Sthlm 1952.
- PEACOCK, ALAN T., The Economics of National Insurance. 126 sid. London & Edinburgh 1952. William Hodge & Co., Ltd.
- Riksdagens revisorers berättelse—Del I. Sthlm 1951.
- Statistisk årsbok för Göteborg 1951. Gtbg 1951.
- Statistisk årsbok för Helsingfors stad. Hfors 1951.
- Statistisk årsbok för Sverige. 1951. Utg. av Statistiska centralbyrån. Sthlm 1951.
- Sveriges officiella statistik. Handel. Berättelse för år 1950. Av Kommerskollegium. Del III. Sthlm 1951.
- The Rockefeller Foundation Directory of Fellowship Awards for the Years 1917—1950. With an Introduction by CHESTER I. BARNARD. New York 1951.
- TSCHERWENKOV, WALKO, Bericht anlässlich des 7. Jahrestages der Befreiung Bulgariens vom Faschismus und vom Joche des Imperialismus. 30 sid. Sofia 1951.
- Årsbok för Sveriges kommuner 1951. Utg. av Statistiska centralbyrån. Sthlm 1951.
- ÖXNEVAD, EINAR, Helsearbeidet blant eldre og gamle. Utg. av Chr. Michelsens Institutt. Bergen 1951.

Fortlöpande nummer av följande tidskrifter:

Allsvensk Samling, Balans, Ekonomisk Revy, Ekonomiska Samfundets tidskrift (Hfors), Europa, Finsk Tidskrift, Från departement och nämnder, Förvaltningsrättslig Tidskrift, Historisk Tidskrift, Internasjonal Politikk (Bergen), International Labour Review, Kartellregistret, Kommerciella Meddelanden, Landskommunernas Tidskrift, Medborgaren, Mercator (Hfors), Nationaløkonomisk Tidskrift, Nordisk-Försäkringstidskrift, Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri, Nordisk Tidskrift för international Ret (Kbhvn), Nytt från FN:s arbetsfält, Political science quarterly, Skandinaviska Banken (Kvartalsskrift), Social Tidskrift (Hfors), Sociala Meddelanden (Sthlm), Social Tidskrift (Kbhvn), Statistisk Månadsskrift (Sthlm), Statistisk Månadsskrift (Kbhvn), Statsøkonomisk Tidskrift (Oslo), Sunt Förnuft, Svensk Juristtidning, Svensk Tidskrift, Svenska Socialförbundets Tidskrift, Svenska Stadsförbundets Tidskrift, The Department of State bulletin, Theoria, Tiden, Tidskrift för Sveriges Advokatsamfund, Tidskrift utg. av Juridiska Föreningen i Finland, Tidskrift for Rettsvitenskap, Tidskrift för Udenrigspolitik (Kbhvn), Utrikespolitik, Weltwirtschaftliches Archiv, Vi, Vårt forum, Økonomi og Politik, Nya Argus, The american political science Review, Diakonen, Der Wähler, Statistisk Tidskrift.